

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

BURSA HANÇERLİ FATMA SULTAN KÜLLİYESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Faruk Taylan ÇEKİÇ

BURSA - 2019

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

BURSA HANÇERLİ FATMA SULTAN KÜLLİYESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Faruk Taylan ÇEKİÇ

**Danışman
Prof. Dr. Salih Pay**

BURSA - 2019

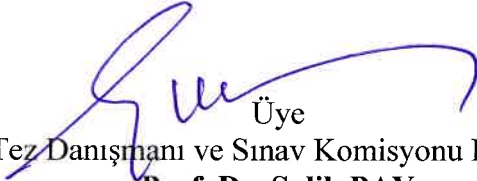
TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı'nda 701422016 numaralı **Faruk Taylan ÇEKİÇ**'in hazırladığı "**Bursa Hancırlı Fatma Sultan Külliyesi**" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı 20. / 09 / 2019 günü 11:00 - 12:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin / çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Salih PAY
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D.

Üye
Doç. Dr. Saadet MAYDAER
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D.

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KABAĞCI
Uşak Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D.

20. / 09 / 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: **Bursa Hançerli Fatma Sultan Külliyesi**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 70 sayfalık kısmına ilişkin, 29/08./2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9 dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

29/08/2019

Adı Soyadı: Faruk Taylan ÇEKİÇ
Öğrenci No: 701422016
Anabilim Dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı: İslâm Tarihi
Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman

Prof. Dr. Salih PAY

Tarih: 29/08/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Bursa Hançerli Fatma Sultan Külliyesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

20 / 09 / 2019.

Adı Soyadı : Faruk Taylan ÇEKİÇ
Öğrenci No : 701422016
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : (X)Yüksek Lisans () Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Faruk Taylan ÇEKİÇ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: İslâm Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XI + 102
Mezuniyet Tarihi	: 20 / 09 / 2019

BURSA HANÇERLİ FATMA SULTAN KÜLLİYESİ

Külliyeler merkezinde caminin bulunduğu, caminin etrafında ise insanların çeşitli sosyal ihtiyaçlarını gideren kurumların inşa edildiği bir yapı topluluğudur. Bu yapı topluluğunun içerisindeki binalar kurucusunun statüsü ve ekonomik gücüne göre çeşitlilik gösterebilir. Genellikle Osmanlı külliyelerinde merkezde bir cami etrafında hamam, medrese, imaret, dârüşşifâ, türbe ve mektep yer almaktadır.

Osmanlı Devleti'nde külliyeler bir anlayış doğrultusunda kurulmuştur. Yapılan diğer çalışmalarda da görüleceği gibi bu külliyeler İslâm Medeniyeti'nin Müslümanlara kattığı bir değerdir. Hayırseverler külliye kurduklarında ilk önce Allah'ın rızasını kazanmayı hedeflemişlerdir. Bunun yanı sıra külliye banileri insanların ihtiyaçlarını gidermek ve onlara yardım etmeyi de amaçlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Osmanlı padişahları külliye yaptırırken yukarıdaki amaçların yanında şehri büyütmeyi ve geliştirmeyi de amaçlamışlardır. Böylelikle şehrin farklı yerlerine kurdukları sosyal yapılar sayesinde, şehirde yaşayan insanlar bu külliyelerin etrafına yerleşerek şehri büyük bir alana yaymışlardır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bursa şehrinin tarihsel süreci, külliyenin kurucusu Hançerli Fatma Sultan ve vakfiyesi ile genel olarak külliyenin kuruluşunda ve daha sonra külliye bünyesine katılan birimlerin yer aldığı külliyenin fiziki yapısı anlatılmıştır. İkinci bölümde ise külliyenin ekonomik ve sosyal durumundan bahsedilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada Bursa Hançerli Fatma Sultan Külliyesi birimlerinin tespiti ile külliyenin tanıtılması ve yine külliyenin İslâm Medeniyeti'ne ve insanlığa kattığı değerler ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Külliye, Hançerli Fatma Sultan, Medrese, Han ve Hamam.

ABSTRACT

Name and Surname : Faruk Taylan ÇEKİÇ
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Islamic History and Arts
Branch : Islamic History
Degree Awarded : Master
Page Number : XI + 102
Degree Date : 20 / 09 / 2019
Supervisor (s) : Prof. Dr. Salih Pay

BURSA HANÇERLİ FATMA SULTAN'S COMPLEX

The social complex's is a community construction that has mosques in its centre and in which people can find institutions where they can satisfy their various needs. The constructions in this community construction can be changeable according to their founders status and economic power. Generally in Ottoman social complex it's found a mosque in the centre, Turkish bath around it, madrasah, soup-kitchen, hospital, mausoleum and school.

In Ottoman Empire, these social complexes are established in accordance with an understanding. As it's seen in other works as well these social complexes it's a significance that Islamic civilization adds value to the Muslims. Social complex founders, when they establish their institutions, they first of all aim to get Allah's sake. In addition to this people who establish social complex aim to help people and satisfy their needs as well. In Ottoman Government entity besides these aims Ottoman Padishahs aim to enlarge develop the city in this way, people who live in the city propogate the city to a large area thanks to these social constructions which established in different parts of the city.

This study is divided in to two parts. In the first part it's mentioned Bursa city's historic process, Hançerli Fatma Sultan who is the founder of social complex and endowment of the social complex which is found by her. And it's generally mentioned unites which are added both during the process of social complex. After than in the second part, it's mentioned the social complex's economic situation and its income and expense. And than it's tried to be expressed missions which are admistered under the tittle of social complex's construction.

Consequently, in this study it's tried to be stated displaying of social complex and again the valves that are added to Islamic Civilization and all humanity with the detection of Hançerli Fatma Sultan's social complex.

Key Words: Ottoman Empire, Social Complex, Hançerli Fatma Sultan, Madrasah, Public House, and Turkish Bath.

ÖNSÖZ

Devletlerin varlıklarını sürdürebilmelerindeki en önemli etkenlerden biri ait olduğu medeniyetin kendisine kattığı değerlerdir. Medeniyetin devletlere kattığı değerleri anlayabilmek için şehirleri incelemek gerekmektedir. Çünkü kurulan şehirler o medeniyetin değerleri içerisinde inşa edilmiştir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Bursa şehri de bu açıdan bakıldığında önem arz etmektedir. Bursa, öncelikle Bitinya Krallıkları, Roma, Bizans ve Osmanlı Devleti gibi büyük devletlerin egemenliği altında kalmıştır. Bursa'ya hükmeden devletlerin tamamı ait oldukları medeniyet doğrultusunda Bursa'ya maddi ve manevi değerler katmışlardır. Günümüzde bu değerleri görmek mümkündür.

Bursa şehrinin tarihi Bitinya Kralı I. Prusias'ın (M.Ö. 243-M.Ö.182) çeyiz karşılığında aldığı topraklar üzerinde şehrin temellerini atmasıyla başlamaktadır. Şehir ilk önce kral Prusias'ın adıyla anılırken zamanla telaffuzda değişimler olmuştur. Şehir Prusias, Prusa, Burusa isimleriyle anıldıktan sonra nihayet günümüzdeki ismi Bursa adını almıştır.

Bursa, kuruluşundan günümüze kadar olan süre zarfında birçok medeniyet ile tanışmıştır. Tanıştığı her medeniyet Bursa'ya gerek fiziki yapı olarak gerekse zihin yapısı olarak bir değer katmıştır. Her devlet Bursa'ya hâkim olduğu süreçte şehre mimari yapılar eklemiş ve Bursa'yı zenginleştirmiştir. Bu katkıların en büyüğünü ise şüphesiz Osmanlı Devleti yapmıştır. Günümüzde ise Türkiye Cumhuriyeti devraldığı bu kültürel mirası koruyarak devam ettirmektedir.

Bursa'nın Osmanlı Beyliği tarafından fethedilmesiyle birlikte şehre birçok alanda yatırım yapılmıştır. Şehrin cazibe merkezi haline gelmesi için yatırımlar genellikle sosyal ve ticari alanda olmuştur. Bu yatırımlar sonuç vermiş olacak ki birçok seyyah Bursa'yı görmeye gelmiş ve eserlerinde Bursa'dan bahsetmişlerdir. Heath W. Lowry'nin de eserinde bahsettiği gibi Bursa şehri, kuruluşundan 1923 yılına kadar 180 adet seyahatnameye konu olmuştur. Heath W. Lowry'nin eserinde özetleri bulunan seyahatnameler incelendiğinde, şehirde bulunan sosyal yapılardan seyyahların etkilendiği anlaşılmaktadır. Eserlerden çıkartılacak en önemli sonuç ise sosyal yapıların şehirlerin kimliğini oluşturduğudur. Sosyal yapıları şehirlere kazandıran anlayış da ait oldukları medeniyetin zihin dünyasına işlediği değerler bütünüdür.

Şehirleri oluşturan sosyal yapıların en önemlilerinden biri de külliyelerdir. Zira külliyeler, kurucularının zihin dünyasındaki medeniyet algısının somut delilleridirler. Çalışmamın konusu olan Hançerli Fatma Sultan Külliyesi de bu geleneğin somut örneğidir. Külliye'nin banisi Fatma Sultan hakkında günümüz eserlerinde bulunan malumat oldukça sınırlıdır. Araştırma yapılan eserlerde, Fatma Sultan ile ilgili verilen bilgiler yarım sayfayı geçmemektedir. Arşiv belgelerinde ise Fatma Sultan ile ilgili birçok bilgi bulmak mümkündür. Günümüzde Fatma Sultan ve eserleri hakkında bilgilerin çok sınırlı oluşu ve eserlerinin bir kısmının yaşadığım mahallede oluşu beni Fatma Sultan ve eserleri hakkında araştırma yapmaya teşvik etmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanışındaki birincil amaç Bursa Araştırmaları kapsamında hayırseverliği ile anılan Fatma Sultan'ın tanıtılmasıdır. Böylelikle Fatma Sultan'ın sahip olduğu kültür ve ait olduğu medeniyetin insanlar üzerindeki etkisi ve insanlığa katkısı da anlaşılabilir olacaktır.

Bu çalışma hazırlanırken tez konusunun belirlenmesinde ve tezin tüm detaylarında bana yardımcı olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Salih PAY'a, yoğun çalışması esnasında kendine bile vakit ayıramazken bize vakit ayıran değerli hocam Doç. Dr. Saadet MAYDAER'e, çalışmanın belgelerinin temini ve okunmasında çok büyük katkısı olan ve aynı programda okuduğum değerli dostum Mümin ÖMEROV'a ve üzerimdeki tüm bilgiyi şekillendiren tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamı hazırladığım esnada bana maddi ve manevi desteğini hiç esirgemenen veren aileme ayrıca teşekkür ediyorum. Şüphesiz onların desteği olmasaydı bu çalışmayı tamamlayamazdım.

Faruk Taylan ÇEKİÇ
Bursa - 2019

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ, SOSYAL, KÜLTÜREL ÇEVRE VE FİZİKİ YAPI

I. SİYASİ, SOSYAL, KÜLTÜREL ÇEVRE	5
A. BURSA’NIN TARİHÇESİ	5
1. Osmanlı Öncesi Dönem	5
a. Bitinya Krallıkları Dönemi.....	5
b. Roma İmparatorluğu Dönemi.....	5
c. Bizans İmparatorluğu Dönemi	6
2. Osmanlı Devleti Dönemi	7
B. HANÇERLİ HANZÂDE FATMA SULTAN	10
1. Hançerli Hanzâde Fatma Sultan Ve Hayatı	10
2. Hançerli Külliyesi’nin Vakfiyesi	12
II. FİZİKİ YAPI.....	13
A. KÜLLİYE KAVRAMI, TARİHÇESİ, AMACI VE ÖNEMİ.....	13
B. HANÇERLİ FATMA SULTAN KÜLLİYESİ.....	19
1. Hayrât-Hayır Eserleri	19
a. Hançerli Medresesi.....	19
b. Hançerli Hamamı	21
c. Hançerli Türbesi	23
d. Hançerli Sıbyan Mektebi.....	25

e. Haçerli İbtidâî Mektebi	26
f. Haçerli Sultan Camii	27
g. Sarı Abdullah Camii	29
h. Haçerli Sultan Mescidi	29
i. Haçerli Sarayı	30
2. Akarât-Gelir Eserleri	31
a. Han	31
b. Hamam	34
ba. Haçerli Hamamı	34
bb. Çekirge Hamamı	34
bc. Kükürtlü Hamamı	36

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLLİYENİN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

I. EKONOMİK DURUM	39
A. GELİRLER	39
1. Gelir Kaynakları	40
a. Müsakkafât-Bina Nitelikliler	40
aa. Dükkânlar	40
ab. Değirmen	41
ac. Odalar	42
ad. Evler	42
ae. Fırınlr	42
b. Müstegallât-Zirai Nitelikliler	43
ba. Köy	43
bb. Bağ, Bahçe ve Tarla	43
B. GİDERLER	44
1. Yönetim Kadrosu Giderleri	44
a. Mütevellî	44
b. Câbî	44
c. Kâtib	45
d. Nâzır	46

2.	Eğitim-Öğretim Hizmeti Giderleri.....	46
a.	Müderriş	46
b.	Muîd	46
c.	Muallim	47
d.	Halife	47
e.	Öğrenciler	47
ea.	Harçlık Giderleri	47
eb.	Giyecek Giderleri.....	48
ec.	Mevsimlik Yiyecek Giderleri	48
3.	Din Hizmeti Giderleri	48
a.	İmam.....	48
b.	Cüzhân.....	49
4.	Genel Hizmet Giderleri.....	50
a.	Bevvâb.....	50
b.	Ferrâş.....	50
5.	Tamir Ve Bakım Giderleri	50
6.	Diğer Giderler	53
a.	Isınma Giderleri.....	53
b.	Mutfak Eşyaları Giderleri.....	53
II.	SOSYAL YAPI.....	54
A.	YÖNETİM VE DENETİM HİZMETLERİ.....	54
1.	Yönetim.....	55
a.	Mütevellî	55
b.	Câbî	58
c.	Kâtip	58
2.	Denetim.....	59
B.	EĞİTİM – ÖĞRETİM HİZMETLERİ	59
1.	Müderriş	59
2.	Muîd	61
3.	Muallim.....	61
4.	Halife.....	62
5.	Mektep ve Medrese Öğrencileri.....	62

C. DİN HİZMETLERİ.....	64
1. İmam	64
2. Cüzhân	65
D. GENEL HİZMETLER.....	66
1. Bevvâb	66
2. Ferrâş.....	66
SONUÇ.....	67
KAYNAKLAR.....	70
EKLER.....	78

KISALTMALAR

a. g. e.	:	Adı geçen eser
a. g. m.	:	Adı geçen makale
b.	:	ibn-i
bt.	:	bint-i
B.O.A.	:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bknz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
D. İ. A.	:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
ss.	:	Sayfadan sayfaya
T. D. V.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
V. G. M.	:	Vakıflar Genel Müdürlüğü
vb.	:	Ve benzeri.

GİRİŞ

Günümüzde tarih alanındaki çalışmalar siyasî alandan sosyal alana doğru geçiş eğilimi göstermektedir. Önceki dönemlerde yapılan siyasî tarih çalışmalarında devletlerin ve bölgelerin tarihi araştırılmıştır. Fakat son zamanlarda bu devletleri ve bölgeleri önemli kılan insanın ve onun sosyal yaşamının da tarihî çalışmalara konu olabileceği anlaşılmıştır. Tarih araştırma yöntemlerine sosyal tarihçiliğin girmesiyle birlikte, insanların gündelik hayatları ve onların eserleri de araştırmalara konu olmuştur. Bu çalışmalar arasında Osmanlı külliyesi, ilim adamlarının hayatı, seyyahların eserleri ve esnaf grupları vb. çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusu da Osmanlı sosyal tarihi alanındadır. Çalışmanın konusu, II. Beyazıd Han'ın oğlu Sultan Mahmud'un kızı Hanzâde Hançerli Fatma Sultan'ın Bursa'da kurmuş olduğu külliyesidir.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmada Bursa, Kayseri ve İstanbul'da hayır eserleri tesis etmiş olan, fakat günümüz araştırma eserlerinde hakkında yeterli bilgi bulunmayan Hanzâde Hançerli Fatma Sultan ve Hançerli Külliyesi'nin tanıtılması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın diğer bir amacı ise sosyal tarih çalışmalarına ve Bursa tarihi araştırmalarına Hançerli Külliyesi ölçeğinde katkı sağlamaktır. Ayrıca çalışmanın bir diğer amacı da dönemin eğitim, sosyal ve iktisadi yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktır.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Fatma Sultan, Bursa haricinde Kayseri ve İstanbul'da da hayır eserleri bina etmiştir. Çalışmanın konusu belirlenirken tüm bu eserler göz önünde bulundurulmuştur. Fakat çalışmanın konusu gereği sadece Hançerli Fatma Sultan'ın, Bursa'da kurmuş olduğu Hançerli Külliyesi ve külliye ile ilintili eserler tanıtılmaya çalışılmıştır. Çalışmada külliye ve külliyeyle ait hayır eserlerinin araştırılmasında herhangi bir tarih sınırlaması yapılmamıştır. Zamanla külliyeyle eklenen diğer birimler de ayrıca belirtilerek tanıtılmıştır.

Ayrıca külliyeyle ait gelir ve gider ilişkisi içerisindeki kişi ve kurumlar da çalışmanın konusuna dâhil edilmiştir. Bu kurum ve kişiler arşiv kaynaklarında tespit edilebilenler düzeyinde tanıtılacaktır.

Çalışma iki bölüm olarak hazırlanmış olup her bölümün içerisindeki alt başlıklar külliye'nin farklı bir özelliğini anlatmaktadır. Birinci bölümde külliye'nin kurulduğu şehir olan Bursa'nın tarihsel süreci siyasi, sosyal ve kültürel çevre konuları bağlamında anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde Hançerli Fatma Sultan hakkında bilgi verilmiş ve kurmuş olduğu külliye'nin vakfiyesi de aktarılmıştır. Birinci bölümün diğer ana başlığında ise külliye'nin fizikî yapısı tanıtılmaya çalışılmıştır. Fizikî yapının yanı sıra bu bölümde külliye'ye ait olan hayır eserleri hakkında da bilgi verilmiştir. Zamanla külliye bünyesine yeni hayır eserleri de eklenmiştir. Bu durum sonradan eklenen eserler anlatıldığında ayrıca belirtilmiştir. Hayır eserleri incelenirken çalışmanın konusu gereği sadece Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'ne bağlı olan yapılar tanıtılmıştır. Konumuzun kapsamı Bursa ile sınırlı olmasına rağmen bazı istisna durumlar da söz konusu olmuştur. Örneğin, Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'ne bağlı olan İstanbul'daki bir han farklı şehirde olmasına rağmen Bursa'daki külliye vakfına ait olduğu için çalışmanın bu bölümünde tanıtılmıştır.

İkinci bölümde külliye'nin sosyal ve ekonomik durumu ikişer ana başlık altında tetkik edilmiştir. Ekonomik durum gelirler ve giderler olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirilmiştir. Gelirler kısmında külliye'nin çok çeşitli gelir kalemleri incelenmiş ve tanıtılmaya çalışılmış, giderler kısmında da kısaca personel giderleri incelenmiştir. Sosyal yapı başlığında ise yönetim ve denetim hizmetleri, eğitim-öğretim hizmetleri, din hizmetleri ve genel hizmetler konuları anlatılmıştır. İkinci bölümden sonra nihayet sonuç bölümü yazılarak çalışma neticelendirilmiştir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Konu belirlendikten sonra çalışma hakkında bilgi toplamak için öncelikle Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi taranmış ve Hançerli Fatma Sultan'ın Bursa'daki külliyesinin vakfiyesi bulunmuştur. Vakfiye'nin orijinal metni Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunmaktadır. Araştırma esnasında orijinal metnin dijital ortamda bir örneği Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınmış ve belgedeki bilgiler ışığında çalışmanın ana hatları oluşmuştur. Vakfiye ile ilgili yapılan çalışmalar sırasında Kazım Baykal'ın eserinde dikkat çekici bir bilgiye ulaşılmıştır. Kazım Baykal Bursa'da Piremir Mahallesi'nde Piremir Türbesi'nin tamiratını yaptığı sırada kendisine bir belge

getirildiğini ve bu belgeyi okuduğunda, belgenin Hançerli Fatma Sultan'ın kurmuş olduğu vakfa ait olan vakfiye olduğunu belirtmiştir.¹

Tez konusu ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivleri taranmış ve birçok belge elde edilmiştir. Bu belgeler arasında Maârif Nezâreti Mektubî Kalemî'nden Şûrâ-yı Devlet Defteri'ne kadar birçok farklı alandan belge incelenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerinin yanı sıra Bursa ve İstanbul Kadı sicillerinden de günümüz Türkçesi'ne çevrilmiş olanlar taranmış ve konu ile ilgili olan belgeler çalışmada kullanılmıştır. Kaynak eserler tarandıktan sonra Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi'nde günümüz araştırma eserleri araştırılmış bulunan eserlerden faydalanılmıştır. Bu eserler arasında Bursa'nın tarihini anlatan günümüz eserlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin ilk yılları hakkında bilgi veren (Âşık Paşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* ve Neşri'nin *Kitâb-ı Cihân Numâ* adlı eserleri) kronik eserler de bulunmaktadır. Günümüz araştırma eserlerinden sonra çalışma konusu ile ilgili çeşitli dergilerde çıkan akademik makaleler araştırılmış ve ilgili olanlardan istifade edilmiştir. Ayrıca internet üzerinden tez ve makale araştırılması yapılmış, ilgili kaynaklar toplanmıştır. Son olarak külliye'nin fiziki yapıları yerinde görülmüş ve fotoğraflanıp teze eklenmiştir.

Osmanlı külliyesi hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Külliye araştırmaları genellikle İstanbul ve Bursa şehirlerinde bulunan külliye üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırmacılar külliyesi mimari, tarihi ve diğer alanlara göre farklı bakış açıları ile incelemişlerdir. Bu çalışmada aşağıda örneği verilen külliye, tarihi alanda araştırılmış külliye çalışmalarından seçilmiştir. Mustafa Asım Yediyıldız yapmış olduğu "Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami" isimli doktora tezinde Yıldırım Külliyesi'ni beş bölüme ayırarak incelemiştir. Birinci bölümde külliye'nin kurucusu ve yaşadığı dönem anlatılmıştır. İkinci bölümde külliye'nin fizikî yapısı, üçüncü bölümde ekonomik durum, dördüncü bölümde personel ve beşinci bölümde külliye'deki hayat incelenmiştir. Mustafa Asım Yediyıldız doktora tezinde genellikle külliye'nin tarihi yönünü ele almıştır.² Bir diğer örnek ise Salih Pay'ın "Bursa İvaz Paşa Külliyesi" adlı kitabıdır. Salih Pay, İvaz Paşa Külliyesi adlı kitabını dört bölümden oluşturmuştur.

¹ Kazım Baykal, *Eski Eserleri Sevenler Kurumunun 1961, 1962, 1963, 1964 Yılları Çalışmaları*, Bursa: Hâkimiyet Matbaası, 1964, s.48.

² Mustafa Asım Yediyıldız, *Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Birinci bölümde İvaz Paşa ve yaşadığı dönemdeki siyasi, sosyal ve kültürel çevre hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde külliye'nin fiziki yapısı, üçüncü bölümde, ekonomik durum ve dördüncü bölümde sosyal hayat anlatılmıştır.³

Külliye'ler sadece tarihi açıdan incelenmemiş, mimari yönleriyle de çalışmalara konu olmuşlardır. Örneğin Salim Tayfun Yıldız'ın "Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi" isimli yüksek lisans tezi bu alanda yapılmış bir araştırmadır. Salim Tayfun Yıldız yüksek lisans tezi beş ana başlık altında yazılmıştır. Birinci başlığı giriş bölümü oluşturmaktadır. İkinci başlıkta Bursa'nın tarihçesi, üçüncü başlıkta Yıldırım Bâyezid'in hayatı, dördüncü başlıkta Yıldırım Bâyezid Külliyesi anlatılmış, nihayet beşinci başlıkta sonuç ve değerlendirme yazılmıştır. Salim Tayfun Yıldız yazmış olduğu yüksek lisans tezinde külliye'deki süsleme motiflerini inceleyerek Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi'ni mimari açıdan değerlendirmiştir.⁴ Yine aynı şekilde Müşfika Akbulut, "Üsküdar Yeni Camii ve Külliyesi" isimli yüksek lisans tezinde Üsküdar Yeni Camii ve Külliyesi'ni mimari açıdan incelemiştir.⁵ Külliye çalışmalarına bir diğer örnek ise Nimet Özdoğan'ın yapmış olduğu "Hamza Bey ve Külliyesi" isimli yüksek lisans tezidir. Nimet Özdoğan, tezini iki bölüm olarak hazırlamıştır. Birinci bölümde Hamza Bey ve ailesi anlatılmıştır. İkinci bölümde ise Hamza Bey'in yaptırmış olduğu eserler incelenmiştir. Fakat bu eserler mimari açıdan değil tarihi açıdan değerlendirilmiştir.⁶

Külliye'leri sadece ekonomik yönüyle inceleyen araştırmalar da olmuştur. Örneğin Ramazan Pantık'ın "Atik Valide Sultan Külliyesi (1686-1727)" isimli yüksek lisans tezi bu yönde yapılmış bir çalışmadır. Ramazan Pantık, çalışmasında Atik Valide Sultan Külliyesi'ni, külliye'ye ait eserlerin gelir ve giderlerini inceleyerek anlatmıştır.⁷

---

³ Salih Pay, Bursa İvaz Paşa Külliyesi, 1. Baskı, Bursa: Eğit-San Basım Yayım Tanıtım A.Ş., 1996.

⁴ Salim Tayfun Yıldız, *Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

⁵ Müşfika Akbulut, *Üsküdar Yeni Camii ve Külliyesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

⁶ Nimet Özdoğan, *Hamza Bey ve Külliyesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

⁷ Ramazan Pantık, *Atik Valide Sultan Külliyesi (1686-1727)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ, SOSYAL, KÜLTÜREL ÇEVRE VE FİZİKİ YAPI

I. SİYASİ, SOSYAL, KÜLTÜREL ÇEVRE

A. BURSA'NIN TARİHÇESİ

Medeniyetin göstergesi olan şehirleri anlayabilmek için şehirlerin kuruluşunu ve tarihi sürecini bilmek gerekmektedir. Böylelikle şehrin ev sahipliği yaptığı kültürleri anlamak değerlendirmek mümkün olabilir. Bursa şehrini de anlamak için öncelikle şehrin kuruluşunun ve tarihsel sürecinin bilinmesi gerekmektedir.

1. Osmanlı Öncesi Dönem

a. Bitinya Krallıkları Dönemi

Bursa'nın kuruluşu diğer şehirlere göre ilginç bir özellik gösterir. Makedonya Kralı Philippe'in (M.Ö. 359-336) Bursa ve çevresini yağmalamasından sonra şehir ve çevresi yıkılmış, şehir atıl bir hale dönüşmüştür. Kral Prusias (M.Ö. 228-182) bölgeye hâkim olan prensin kızı Apamee ile evlendiklerinde, bölge çeyiz olarak kendisine verilmiştir. Prusias, yağmalama ve yıkımdan arta kalan şehre çeşitli yatırımlar yapmış ve şehri yaşanabilir bir yer haline getirmiştir. Kral Prusias, eski adı Kios olan bu şehre kendi adını vermiş, şehir artık onun adıyla anılmaya başlanmıştır. Fakat bölgede Prusias adını taşıyan diğer şehirlerden ayırt edilebilmesi için ismi tekrar değiştirilerek Prusa ad Olympum (Olimpos Prusası) olarak anılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak yeni ismi ile Prusiad şehri civar şehirlerden ayrılmış Olimpos Dağı'nın eteğindeki denizin üstündeki şehir anlamını kazanmıştır.⁸

b. Roma İmparatorluğu Dönemi

Bitinya bölgesinde bulunan Bursa, yönetimin Roma İmparatorluğu'na geçmesiyle birlikte önemini kaybetmeye başlamıştır. Çünkü Roma İmparatorluğu bütün Bitinya Bölgesi'ni bir vilayete dönüştürmüş ve yönetim mertebesinde bu bölgeye alt sıralarda yer vermiştir. Öyle ki Roma İmparatorluğu yönetimi süresince bölgeye sadece iki imparator ziyarette bulunmuştur. Roma İmparatorluğu, kura ile seçtiği bir yöneticiyi bu bölgeye

⁸ Charles Texier, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, Çev. Ali Suat, C.I., Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, s.87-88.

göndermiş ve bölgenin yönetimini bu şekilde sağlamıştır. Bu dönemde Bitinya bölgesi yıpranmıştır. Çünkü Roma tahtında hak iddia edenler taht için genellikle bu bölgede savaşmışlardır. Bu durum şüphesiz bölge halkını ve ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.⁹

Roma imparatorları Dece (M.S. 249-251) ve Diocletien (M.S. 284-305) zamanlarında Bitinya Bölgesi'nde Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. İmparatorlar, Hristiyanlık dinini her ne kadar zulüm ederek engellemeye çalıştıysalar da başarılı olamamışlar, Hristiyanlık yayılmaya devam etmiştir.¹⁰ Eski manastırlardaki keşişler, baskılar ve çeşitli nedenlerle yerlerini terk edip, Olympus Dağı'nın eteklerine yani Bursa ve Nikea (İznik)'in çevresine yerleşmişlerdir.¹¹

c. Bizans İmparatorluğu Dönemi

Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde Bursa İznik'in gölgesinde kalmış, devrin siyasi olayları İznik ve çevresinde gerçekleşmiştir. Bizans İmparatorluğu döneminde de Bitinya bölgesi iç savaşlara maruz kalmıştır. İç savaşların ve ayaklanmaların kesildiği dönemlerde bölgede huzur sağlanmış ve halk rahata kavuşmuştur.¹²

1300'lü yıllarda Bursa, İznik'in gölgesinde kalmış gibi gözükmektedir. Çünkü bu tarihlerde gerçekleşen siyasi olayların büyük çoğunluğu İznik etrafında meydana gelmiştir. Bu dönemde İznik etrafında bilinen en önemli olaylardan biri de Bizans'ın 1329 yılında 2.000 kişilik Osmanlı ordusu tarafından muhasara edilen İznik şehrini kurtarma girişimidir. Bizans İmparatorluğu topladığı askerler ile Osmanlı kuvvetleri üzerine yürümüş ise de aldığı yenilgi neticesinde geri çekilmek durumunda kalmış ve askeri kayıp yaşamıştır. Böylelikle Osmanlı Beyliği için İznik'in fethinden sonra Bursa şehrinin fetih yolu da açılmıştır.¹³

Bizans İmparatorluğu döneminde Bursa, her ne kadar İznik'in gerisinde gözükse de kültürel ve sosyal alanda çok renkli zamanlar geçirmiş, iç savaşların kesildiği dönemlerde kültür ve ticaret alanlarında ilerleme göstermiştir. Öyle ki Bursa'da üretilen,

---

⁹ Texier, a.g.e., s.91.

¹⁰ Texier, a.g.e., s.91-92.

¹¹ Cecile Morisson, Bizans Dünyası (Doğu Roma İmparatorluğu 330-641), 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 377.

¹² Texier, a.g.e., s.91-92.

¹³ Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurum Basımevi, 1995, ss. 466-467.

ham maddesi komşu illerden tedarik edilerek işlenen ve dağlardan toplanan ürünler civar illere satılmıştır. Ticari ürünler arasında Uludağ'dan toplanan baharatlar, meyveler ve av hayvanı ürünlerinin yanı sıra, civar illerden toplanan ham madde ile yapılan kap kaçak ve mutfak eşyaları da bulunmaktadır. Bursa'nın sosyal ve kültürel yapısını ifade etmesi açısından önemli bir nokta da özellikle hayvansal ürünlerin nasıl hazırlanacağı ve tüketileceğinin tarifini yapan eserlerin oluşudur.* Bunun yanı sıra mutfak eşyalarının yapımında da Bursa şehrinde gelişmeler yaşanmıştır. Yemekler için çeşitli kaplar, şarap içmek için kupalar ve kadehler imal edilmiştir.¹⁴

2. Osmanlı Devleti Dönemi

XIV. yüzyılın ilk yıllarında Bitinya bölgesinde Bizans İmparatorluğu'nu tehdit eden yeni bir güç meydana çıkmıştır.¹⁵ Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey (1299-1326) bu yıllarda Bitinya bölgesinde Bizans'ın gözde şehri olan İznik'i baskı altında tutabilecek kadar büyük bir askeri kuvvet kurmuştur. Bu askeri kuvvetten endişe duyan Bizans İmparatoru, Hetaeriarç Muzalon (Ö. ?) komutasında, iki bin kişilik bir askeri kuvveti Osman Bey üzerine göndermiştir.¹⁶ Bu gelişmelerden haberdar olan Osman Bey, Bizans kuvveti üzerine 100 kişilik bir grup göndermiştir. Bu grup Bizans birliğine saldırmış ve ardından dağa doğru kaçarak güvenliklerini sağlamışlardır. Üzerlerine gelen Bizans kuvvetine burada da saldırmışlardır. Gelişmeleri takip eden Osman Bey, buradaki başarıları görünce hücumu geçmiş ve Yalova civarında Bapheus (Koyunhisar) (1302) bölgesinde ani bir baskın ile Bizans askeri kuvvetini püskürtmüştür.¹⁷ Böylelikle Bitinya bölgesinin siyasi yapısını değiştiren ilk önemli olay gerçekleşmiştir.

Koyunhisar Savaşı'ndan sonra Osman Bey, gücünü arttırmış ve hâkimiyet bölgesini Bizans İmparatorluğu aleyhine genişletmiştir. Bizans İmparatorluğu ise Balkanlar'da ve Anadolu'da yerel güçlerle meşgul olduğu için Osman Bey üzerine başka

---

* Bizans Dönemi'nde Bursa'da ve çevresindeki yemek kültürü hakkındaki bilgi için (bkz.) Lale Doğer, Eda Armağan, "Bizans Dönemi'nde (Prousa) Bursa ve Çevresinde Gündelik Beslenme Üzerine Bir Deneme", Sanat Tarihi Dergisi, C. 23, Sayı 2 (Ekim 2014)

¹⁴ Lale Doğer, Eda Armağan, "Bizans Dönemi'nde (Prousa) Bursa ve Çevresinde Gündelik Beslenme Üzerine Bir Deneme", Sanat Tarihi Dergisi, C. 23, Sayı 2 (Ekim 2014), s. 15-30.

¹⁵ Halil İnalçık, Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I, 44. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 17.

¹⁶ Halil İnalçık, Osmanlılar (Fütihat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler), 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 53.

¹⁷ Georges Pachymeres, Bizanslı Gözüyle Türkler, çev. İlcan Bihter Barlas, 2. Baskı, İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2016, ss. 41- 44.

bir kuvvet gönderememiştir. Osman Bey'in genişleme bölgesindeki Bizans tekfurları, şehirlerini sadece kendi kuvvetleriyle savunmak zorunda kalmışlardır.¹⁸

Osman Bey, Bizans İmparatorluğu'nun bu durumundan istifade ederek, kuvvetsiz kalan Bizans şehirlerini abluka altına almaya başlamıştır. Öncelikle Bursa şehrinin çevresine iki adet havale kulesi yaptırmıştır. Bu havale kuleleri ile şehre giriş çıkışlar kontrol altına alınmış, şehrin iâşe akışını keserek teslim olması amaçlanmıştır. Uzun yıllar abluka altında kalan şehir halkı, aç kaldıkları için teslim olma kararı almış ve bu kararı Osman Bey'e iletmışlerdir. Bunun üzerine Osman Bey oğlu Orhan Bey'i (1226-1362) Bursa kalesini teslim alması için görevlendirmiştir. Orhan Bey, görevi aldıktan sonra Bursa kalesi yakınlarında Pınarbaşı mevki olarak bilinen yere gelmiş ve emrindeki kuvvetleri buraya yerleştirmiştir. Orhan Bey, şehrin teslim şartlarını öğrenmesi için Köse Mihâl ismindeki askerini Bursa tekfuru Beres (?-?)'e göndermiştir. Tekfur kendilerine aman verilmesi ve İstanbul'a güvenli bir şekilde gönderilmesi şartıyla şehri teslim edeceğini bildirmiştir. Orhan Bey bu şartları kabul etmiş ve Bursa şehrini kan dökmeden almıştır.¹⁹ Böylelikle uzun süre kuşatma altında kalan Bursa, 1326 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.²⁰ Şehir, savaşılmadan fethedildiği için verilen söz tutularak yağmalanmamıştır. Şehri fethetmeye gelen gaziler sadece tekfurun terk ettiği hazineyi almışlardır.²¹

Osmanlı Beyliği, Bursa şehrinin fethedilmesiyle birlikte gerçek anlamda kurulmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun ise Bitinya Bölgesi'ndeki hâkimiyeti son derece zayıflamıştır.²² Osmanlı Devleti, Bursa'nın fethi ile yetinmemiş zamanla hâkimiyet alanını, Bizans İmparatorluğu aleyhine genişletmeye devam etmiştir.²³ Nitekim Osmanlı

---

¹⁸ M. Fuad Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, 7. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012, s. 121.

¹⁹ Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihan – Nüma, C.I., 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, ss. 129 – 135.

²⁰ Erhan Afyoncu, Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012, ss. 24-25.

²¹ Mehmed Neşri, a.g.e., ss. 129 – 135.

²² Feridun M. Emecen, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600), 1. Baskı, İstanbul: Ayhan Matbaası, 2015, s. 43.

²³ Daniel Goffman, Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700, çev. Ülkün Tansel, 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, ss. 40-44.

Beyliği, 1326'da Bursa, 1329'da İznik ve 1337'de ise İzmit'in fethiyle bölgedeki hâkimiyetini perçinlemiştir.²⁴

Fetihten önce Bursa'nın sosyal ve ekonomik durumu uzun süren abluka yıllarından ötürü bozulmuştur. Nitekim bu durumu şehri teslim eden halk da abluka sonucunda şehrin iâşesiz kaldığını ve insanların açlık çektiği ifadeleriyle dile getirmiştir. Şehrin tesliminde etkili olan diğer bir sebep ise halkın Osmanlı Beyliği'nin fethettiği bölgeleri bayındır hale getirip, uyguladığı sosyal politikalar ile halkı refah içinde yaşattıklarını görmeleri olmuştur.²⁵ Nitekim Orhan Gazi, şehri teslim aldığında Vezir Saroz (?-?)'a şehri neden teslim ettiklerini sormuştur. Vezir Saroz'un cevabı “ Sizin egemenliğinize giren insanların rahat ettiğini gördük. Biz dahi rahat etmek istedik bu yüzden şehri teslim ettik.” ifadesini kullanmıştır.²⁶ Bu ifade ile Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan itibaren insanlara yönelik sosyal politikalar uyguladığı ve insanları memnun ettikleri anlaşılmaktadır.

Gerçekten de Orhan Bey Bursa'yı fethettikten sonra derhal imar faaliyetlerine başlamıştır. Öncelikle Bizans tekfurundan kalma sarayı düzenlemiş yanına da bir mescit yaptırmıştır. Mescitten sonra şehirde bulunan Manastır'ı da camiye çevirmiştir.²⁷ Böylelikle şehirde yaşayan gayrimüslim halkın yanına Müslümanların da yerleşmesi planlanmıştır. Planlama neticesinde birçok Müslüman kişi zamanla şehrin içine yerleşmiştir. Farklı dinlerin ve insanların bir arada bu şehirde yaşaması şüphesiz Bursa'nın kültürel gelişimine de katkı sağlamıştır.²⁸ Bursa'nın kültürel alanda gelişmesinin diğer önemli faktörü de bölgede bulunan ilim adamlarıdır. Bursa'nın fethinden sonra Âşık Paşa, Ahî Hasan, Karaca Ahmed, Geyikli Baba ve Ahî Evran gibi kişiler, bölgenin sosyal, dini ve ekonomik alanda gelişmesine katkı sağlamışlardır.²⁹

²⁴ Paul Lemerle, Bizans Tarihi, çev. Galip Üstün, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004, ss. 128-130.

²⁵ Neşri, a.g.e., ss. 129 – 135.

²⁶ Âşık Paşazâde, Tevârih-i Al-i Osman (Osmanoğullarının Tarihi), Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, 1. Baskı, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2007, s.73.

²⁷ Salih Pay, Bursa İvaz Paşa Külliyesi, 1. Baskı, Bursa: Eğit-San Basım Yayım Tanıtım A.Ş., 1996, ss. 32-33.

²⁸ Michel Balivet, “ Açık Kültür ve 14. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinde Dinler Arası İlişkiler”, Osmanlı Beyliği, Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 1.

²⁹ Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım) – (Tevârih-i Ali Osman), 1. Baskı, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2007, s. 15.

Yapılan sosyal ve imarî yatırımlar ile şehir adeta yeniden kurulmuş ve Bursa mamur bir başkent haline getirilmiştir. Bizans İmparatorluğu'nda ikinci planda kalan Bursa Osmanlı Beyliği'nde hak ettiği değeri görmüştür.³⁰ Hatta Edirne fethedildikten sonra bile Osmanlı sultanları Bursa'ya önem vermiş, en görkemli yapılarını yine Bursa'da yaptırmışlardır.³¹ Öyle ki ünlü seyyah İbn-i Battuta (1304-1377) dahi şehri ziyaret etmiş ve şehrin medeni anlamdaki gelişimine eserinde yer vermiştir. Böylece Bursa başka coğrafyalarda da tanınmıştır.³²

B. HANÇERLİ HANZÂDE FATMA SULTAN

1. Hançerli Hanzâde Fatma Sultan Ve Hayatı

Türk toplumlarında kadınlar sosyal yaşamda her zaman aktif rol almışlardır. Fakat bu durum toplumların yaşadığı coğrafyaya ve mensup oldukları dine göre çeşitlilik göstermiştir. Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü coğrafya itibariyle birçok dini ve birçok etnik topluluğu bünyesinde bulundurmuştur. Bu sebeple Osmanlı toplumundaki kadınların da sosyal yaşamdaki rolleri farklılık göstermiştir. Bu farklılığın daha iyi anlaşılabilmesi için farklı coğrafyalardaki Osmanlı kadınları üzerine inceleme yapılması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde kadınlar, özellikle kırsal bölgelerde, sosyal hayatta çok aktif rol oynamışlardır. Nitekim İbn-i Battuta, yazmış olduğu eserinde, Anadolu seyahatinde uğramış olduğu bölgelerde çok iyi ağırlandığını belirtmiştir. Kadınların da erkekler gibi kendisiyle ilgilendiğini ve bölgeden ayrıldığında, kadınlar ile vedalaştığını ifade etmiştir.³³

Osmanlı kadınlarının kırsal alandaki bu etkinlikleri şehirlerde azalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat süresinde, değişen düşünce yapısı nedeniyle kadınlar önceki dönemlerden daha çok mahrem sayılmıştır. Gerek bu mahremiyet anlayışı, gerekse toplum zihniyeti Osmanlı kadınının evde daha çok vakit geçirmesine neden olmuştur. Fakat yine de Osmanlı kadını, hem sosyal yaşantıda hem de iktisadi hayatta varlığını göstermiştir. Osmanlı kadınlarının iktisadi ve sosyal yaşama katkı sağlayabilecekleri en

³⁰ Yılmaz Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi (Osmanlı Devleti'nin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve Sanat Tarihi), C.I., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994, s. 48.

³¹ Suraiya Faroqi, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Ercan Ertürk, 1. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 33.

³² Öztuna, a.g.e., s. 48.

³³ Ebu Abdullah Muhammed İbn-i Battuta Tanci, İbn-i Battuta Seyahatnamesi (Rihletü İbn-i Battuta-Tuhfetu'n Nuzzar fi Garabi'l –Emsar ve Acaibi'l Efsar), çev. A. Sait Aykut, 8. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 273.

önemli alanlardan biri vakıflar olmuştur. Çünkü Osmanlı kadınları sadece kurdukları vakıflarda mütevellilik yapabilmişler, başka bir kurumda veya alanda mütevellilik ve benzeri bir görevi yapamamışlardır. Kadınların kurdukları bu vakıflarda kendileri yöneticilik yaparken kendi kurumlarının bünyesinde başka kadınlara da görevler vermişlerdir. Vakıf kuran ve topluma katkı sağlayan kadınlar genellikle ekonomik geliri iyi olanlardır.³⁴ Osmanlı kadınlarının gelir sahibi olabilmelerinin birkaç yolu bulunmaktadır. Bunlar Osmanlı kadınlarının kendilerine kalan miraslar, yapılan hibeler, evlendiklerinde aldıkları mehir adı altında maddi değerler ve çalışarak edindikleri servetlerdir. Böylelikle kadınlar kazandıkları servet ile vakıflar kurarak Osmanlı sosyal ve iktisadî hayatına katkı sağlamışlardır.³⁵ Bunun yanı sıra vakıf kuran kadınlar toplumun her kesiminden insana yardım ettikleri için sosyal dayanışmaya ve yardımlaşmaya da katkıda bulunmuşlardır. Mesela vakıf kuran kadınlar, dul olan kadınların bayramdan önce ihtiyaçlarını gidererek ihtiyaç sahibi kadınları özellikle gözetmişlerdir.³⁶

Osmanlı Devleti'nde ekonomik durumu iyi olan diğer kadınlar ise hanedan mensubu kadınlardır. Onlar, Osmanlı Hanedanlığı'ndan kendilerine verilen gelirlerle servet sahibi olmuşlar ve kendilerine vakıflar kurabilmişlerdir.

Söz konusu hanedan ailesine mensup kadınlardan biri de Hanzâde Hançerli Fatma Sultan'dır. 1490'ların ortalarında Kastamonu'da doğmuştur.³⁷ II. Bayezid (1447-1512)'in oğlu Sultan Mahmud (1475-1507)'un kızı olan Fatma Sultan, sancakbeylerinden Mustafa Bey oğlu Muhyiddin Mehmed Bey(?-?)'in karısıdır.^{38/39} Bursa Şer'iyye Sicillerinde Fatma Sultan, Hanzâde ve Hançerli unvanları ile anılmaktadır. Birçok sicilde Fatma Sultan'ın hayırsever bir kadın olduğu ve Osmanlı coğrafyasında çokça eserler yaptırdığı

³⁴ Fatih Coşkun Ertaş ve Şaziye Ulubaş Şahin, "17. Yüzyılda Anadolu'da Kadın Vakıfları ve Muhasebesi: Tokat Hatuniye Vakıf Muhasebesi Örneği", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, 2015, ss. 102-106.

³⁵ Saadet Maydaer, "Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, Sayı: 2, 2006, ss. 30-46.

³⁶ Musa Şahin ve N. Ebrar Kaya, "Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, Sayı: 12, (2016), ss. 55-60.

³⁷ Cevdet Yakupoğlu, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, Sayı: 2, 2010, s. 333.

³⁸ Kamil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, 1. Basım, Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2009, s.89.

³⁹ M. Tayyib Gökbilgin, XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar – Mülkler – Mukataalar, 2. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları, 2007, s. 381. (M. Tayyib Gökbilgin'in XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar – Mülkler – Mukataalar kitabında Hançerli Fatma Sultan için II. Bayezid'in oğlu Sultan Mahmud değil de II. Bayezid'in şehzadelerinden Mehmed Bey'in kızı olduğu bilgisi yer almaktadır. Fakat aynı kitapta bulunan Osmanlıca belgeden de anlaşılacağı üzere isim Mehmed değil Mahmud'dur.)

ifade edilmektedir. Yaptığı hayır eserlerinde yetimleri ve çocukları ayrıca gözetmiş ve onlara yardımcı olmaya çalışmıştır. Fatma Sultan, Bursa'da kurmuş olduğu Hanzâde Hançerli Fatma Sultan Vakfı'nın kuruluşundan sonra 1532 yılında vefat etmiş ve İstanbul Eyüp'te bulunan türbesine defnedilmiştir.⁴⁰

2. Hançerli Külliyesi'nin Vakfiyesi

Hicri 938 (Miladi 1531) yılında yazılan Hançerli Külliyesi'nin Vakfiyesi 40 santim genişliğinde, 5 metre uzunluğunda, eski ve sarı renkte bir kâğıt üzerine sülüs yazı ile Arapça yazılmış bir belgedir. Vakfiyenin başında Kanuni Sultan Süleyman (1495-1566)'ın tuğrası vardır. Belgenin alt kısmında ise parafe imzalar bulunmaktadır. Bu parafe imzalar arasında Anadolu Kazaskeri Mehmed Bey (?-?), Rumeli Kazaskeri Molla Fenârî'nin (1350-1431) torunu Mehmed (?-?), (Mehmed b. Ali el- Fenârî), Rumeli Vilayeti Kazaskeri Ebussuûd b. Mehmed Efendi'nin (1490-1574) (Meşhur Ebüssuûd Efendi) şerhli tasdikleri yer almaktadır. Ayrıca zamanın Bursa Kadısı Sadi Çelebi (?-1539)'nin de şerhli tasdik ve imzası da mevcuttur.⁴¹

Vakfiyenin metin kısmında çeşitli dualar yazıldıktan sonra vakıfta görev alacak kişilerin haiz olmaları gereken vasıflar belirtilmiştir. Ayrıca vakıfta hizmet verecek insanların görevleri ve karşılığında alacakları ücretler detaylıca yazılmış, vakfiyedeki harcamalar ve bunları karşılayacak gelirler de tek tek açıklanmıştır. Hançerli Sultan Vakfiyesi, vakıf hakkındaki bilgilerin detayı açısından oldukça zengindir.⁴²

---

⁴⁰ Kepecioğlu, a.g.e., s. 90.

⁴¹ Kazım Baykal, Eski Eserleri Sevenler Kurumunun 1961, 1962, 1963, 1964 Yılları Çalışmaları, Bursa: Hâkimiyet Matbaası, 1964, s.48.

⁴² Baykal, a.g.e., s.48.

II. FİZİKİ YAPI

A. KÜLLİYE KAVRAMI, TARİHÇESİ, AMACI VE ÖNEMİ

Külliye, merkezinde cami olmak üzere etrafında çeşitli sosyal hizmet binalarının bulunduğu yapılar topluluğudur.⁴³

Sosyal tesisler açısından bakıldığında külliye'nin ilk örnekleri Emevîler ve Abbâsîler'de görülmektedir. Emevî ve Abbâsîler merkezinde caminin bulunduğu, etrafında sosyal birimlerin olduğu korunaklı yapılar tesis etmişlerdir. Dışarıdan bakıldığında kaleyi andıran bu yapılar, külliye'nin ilk örneklerini teşkil etmişlerdir. İslâm dininin yayılmasıyla birlikte külliye kültürü Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu devletlerine aktarılmıştır. Bu devletlerin yanı sıra külliye kültürü Memlükler, Eyyübiler ve Zengiler'de de görülmektedir. Selçuklular'da külliye kültürünün temeli ilk olarak ribât isimli yapılarla atılmıştır.⁴⁴ Selçuklu Devleti ribât kültürünü zamanla geliştirmiş ve ayrı ayrı sosyal yapılar tesis etmiştir. Bu sosyal yapıların bütününe de imaret denilmiştir. İmaret "imara" sözcüğünden türetilmiş olup bina yapma, toprağı işleme ve yerleşim gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁵

Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya gönderdiği yüksek rütbedeki askerler buralardaki fetih hareketleri sonucunda Doğu Anadolu'nun bir kısmını fethederek bölgeye yerleşmişlerdir. Selçuklu komutanları, yerleşmeyi tamamladıktan sonra buldukları bölgelerde imar faaliyetlerine başlamışlardır. Öncelikle medreselere önem verilmiş, daha sonra diğer sosyal birimler de yapılmıştır. Böylelikle Büyük Selçuklu Devleti'nde bulunan imaret anlayışı da Anadolu'ya aktarılmıştır.⁴⁶ Anadolu'da külliye'nin yaygınlaşması Anadolu Beylikleri sayesinde olmuştur. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan beylikler Selçuklu'dan miras kalan bu kültürü benimsemiş ve kendi bölgelerinde de bu kültürü yaşatmışlardır. Külliye kuran beylikler arasında Artuklular (Eminüddin Külliyesi), ve Mengücekliler (Divriği Ulucami ve Darrüşşifası) örnek olarak

⁴³ Feridun Akozan, "Türk Külliye'leri", *Vakıflar Dergisi*, S.8, (1969), s. 303.

⁴⁴ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Külliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, c. 26, s. 542.

⁴⁵ Serkan Sınmaz, "Külliye'nin Mekânsal Tasarımı, Anadolu'da Külliye'nin Gelişim Süreci ve Kentsel Tasarım Kurgusu", *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, C.10, S.4 (2017), s. 383.

⁴⁶ Fügen İlter, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde 12. ve 13. Yüzyıl Artukoğulları Medreselerinin Yeri", *Vakıflar Dergisi*, S.5, (1969), ss. 197-198.

gösterilebilir.⁴⁷ Selçuklu Devleti'nden beyliklere aktarılan bu kültür, beyliklerden de Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Yalnız Selçuklu Devleti'nde İmarat kavramı ile açıklanan bu yapılar topluluğu zamanla değişime uğrayarak Osmanlı Devleti döneminde yerini külliye kavramına bırakmıştır.⁴⁸

Külliye yapımı Osmanlı Devleti zamanında da artarak devam etmiştir. Osmanlı Devleti daha kuruluş yıllarında ilk külliye örneklerini yapmıştır. Kuruluş devri sürecinde yapılan külliyelerin en önemlileri Bursa'da bulunan padişah külliyeleridir. Bu külliyeler Selâtin külliyeleri olarak da ifade edilmektedir. Bu külliyeler arasında Yıldırım Bayezid Han (1360-1403)'ın kurduğu Yıldırım Bayezid Külliyesi, I. Murad (1326-1389)'ın kurduğu Hüdavendigâr Külliyesi, Çelebi Mehmet (1389-1421)'in kurmuş olduğu Yeşil Cami Külliyesi ve II. Murad (1404-1451)'ın kurmuş olduğu Muradiye Külliyesi örnek olarak verilebilir. Padişahların yanı sıra devlet kademesinde önemli görevlerde bulunan kişiler de külliyeler yaptırmışlardır. İvaz Paşa (?-1428)'nın kurduğu İvaz Paşa Külliyesi bu külliyelerden biridir. Osmanlı Devleti'nde külliye kültürü sonraki zamanlarda da devam etmiştir. Bu geleneği Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) (Fatih Külliyesi) ve Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566) (Süleymaniye Külliyesi) ile devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde külliyelerin kurulmasında birden çok amaç bulunmaktadır. Bu amaçlardan en önemlisi insanlığa hizmettir. Bu bağlamda külliye kurucuları hem külliye kurarak insanlığa hizmet etmeyi hedeflerken, hem de insanlığa hizmet karşılığında Allah'ın rızasını kazanmayı amaçlamışlardır.

Külliyelerin kuruluşunda sosyal, siyasi, dini ve ekonomik amaçlar da bulunmaktadır. Bu amaçlardan kısaca şöyle bahsedilebilir.

Külliyelerin kuruluşundaki sosyal amaçlar;

- Toplumdaki ihtiyaç sahibi insanlar için yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması.
- Külliyelerin kuruldukları bölgelerde farklı gruptan insanların kültürel açıdan kaynaşmasının sağlanması.
- İnsanlar arasındaki yardımlaşmanın ve dayanışmanın külliyeler aracılığı ile yaygınlaştırılması olarak ifade edilebilir.

---

⁴⁷ Çobanoğlu, a.g.m. s. 542.

⁴⁸ Akozan, a.g.m., s. 304.

Külliyyelerin kuruluşundaki siyasi amaçlar;

- Devletin külliye vasıtasıyla siyasi hâkimiyetini ve gücünü göstermesi.
- Devlet bünyesinde görev alacak kişilerin kültürel değerlerin katkısıyla iyi bir eğitim alması.
- Şehirlerin genişlemesi ve statülerinin belirlenmesi şeklinde açıklanabilir.

Külliyyelerin kuruluşundaki dini amaçlar;

- İslâm dininin gereği olarak yoksullara ve fakirlere yardım yaparak dayanışmayı artırmak.
- Hayır kurumları inşa ederek Allah'ın rızasını kazanmak şeklinde ifade edilebilir.

Külliyyelerin kuruluşundaki ekonomik amaçlar;

- Şehrin çeşitli yerlerine külliyyeler kurarak şehri cazibe merkezi haline getirmek ve tüccarları bu bölgelere çekmek.
- Külliye bünyesinde han, çarşı, dükkân ve benzeri yerler kurarak ekonomiyi geliştirmek şeklinde izah edilebilir.

Osmanlı Devleti'nde genel olarak külliyyeler bu amaçlar doğrultusunda kurulmuştur.⁴⁹ Bu amaçları detaylıca ifade etmek mümkündür. Fakat külliyyelerin amaçlarının detaylıca açıklanması çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Yukarıdaki çıkarımlar özet olarak ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde külliye inşasına büyük önem verilmiştir. Çünkü kurulan külliyyeler ile devletin sağlaması gereken sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler gibi ihtiyaçlar karşılanmıştır. Külliyyelerin devlet açısından diğer bir önemi ise medreseler aracılığı ile devletin ideolojisinin üretildiği ve yaygınlaştırıldığı yerler olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında külliyyeler, devlet hâkimiyetinin temel dinamiklerinden biridir. Ayrıca devletin uzak bölgelerde külliyyeler inşa ettirmesi yönettiği vatandaşlarına güven vermiştir. Çünkü devletin uzak yerlerde külliyyeler kurması şüphesiz ekonomik ve siyasi gücünü de göstermiştir.⁵⁰

⁴⁹ Sınmaz, a.g.m. s. 385.

⁵⁰ M. Gözde Ramazanoğlu, "16. Yüzyılda Osmanlı Külliyyeleri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XVII., Sayı: 3, 2008, s. 342.

Osmanlı Devleti döneminde külliyyeler, kurucusu ve kurulduğu yere göre farklı isimler almıştır. Padişahların kurmuş olduğu külliyyeler diğer külliyyelerden ayrılması amacıyla Selâtin Külliyesi ismi ile anılmıştır. Padişah, devlet içerisinde ve halkının arasında otoritesi ve ekonomik gücü ile diğer tüm insanlardan üstündür. Bu üstünlüğü kurmuş oldukları külliyyelerde de göstermişlerdir. Selâtin külliyyeleri diğer tüm külliyyelerden kapsamlı ve detaylı kurulmuştur. Yapılan diğer külliyyeler devlet adamları ve halktan zengin olan insanlar tarafından kurulmuştur. Bu külliyyeler de kurucusunun ismi ile anılmıştır. Külliyyelerin kapsamı kurucusunun ekonomik geliri ile doğru orantılıdır. Kurucusu ne kadar zenginse külliye de o kadar kapsamlı ve nitelikli olmuştur. Fakat külliyyeler kurucusu çok zengin dahi olsa Selâtin külliyyelerinden daha kapsamlı ve nitelikli olmamıştır. Çünkü kurucular çeşitli nedenlerle Selâtin külliyyelerini gölgede bırakacak eserler yaptırmaktan çekinmişlerdir. Külliyyeler, kuruldukları bölgeye göre de çeşitlilik göstermişlerdir. Şehir içinde veya yakınlarında kurulan külliyyeler, şehir içi külliyyeler olarak anılmıştır. Şehrin dışında özellikle ticaret ağı üzerinde bulunan külliyyeler ise menzil külliyyeleri olarak isimlendirilmiştir. Menzil külliyyeleri ticaret yapan tüccarların konaklama ve iâşesi için büyük önem arz etmiştir.⁵¹

Külliyyeler, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş yapılardır. Bu amaçla, kurulan külliyyelerin bünyesinde ihtiyaçların giderilmesi için çeşitli binalar yapılmıştır. Külliyyelerin sahip olduğu yapılar, külliyyenin kapsamı ve niteliğine göre değişmektedir. Selâtin külliyyeleri bünyesinde farklı binalar ihtiva ederken, küçük ölçekli külliyyelerde bu binalar görülememiştir. Örneğin Selâtin külliyyelerinde darüşşifa gibi sağlık hizmetini sağlayan kurumlar varken küçük ölçekli kurulan külliyyelerde darüşşifa gibi bir kurum inşa edilememiştir. Bu durum külliyyenin amacını engellememiş, daha sınırlı bir alanda hizmet vermesine neden olmuştur. Külliyyelerin, insanların ihtiyaçlarını karşılaması için bünyesinde çeşitli kurumların bulunması gerekmektedir. Bu kurumlar sırasıyla şöyle açıklanabilir:

- Cami; Külliyyenin merkezini teşkil eden asıl binadır. Camiler, günümüzde sadece ibadet için toplanılan yer olarak bilinmektedir. Osmanlı Dönemi'nde külliyyelerde bulunan camiler, toplantı yeri ve dersane gibi

---

⁵¹ Ramazanoğlu, a.g.m. ss. 335-338.

de kullanılmıştır. Ayrıca camide yapılan hutbe ve vaazlarda halkı çeşitli konularda bilgilendirme gibi faaliyetler de yapılmıştır.

- Medrese; Külliyyede eğitim faaliyetlerinin yapıldığı binalardır. Medreseler, külliyyelere göre çeşitlilik göstermektedir. Genel anlamda ifade etmek gerekirse merkezinde öğrenciler eğitim aldığı bir salon ve öğrencilerin yatılı olarak kaldıkları odalardan oluşan binalardır.
- Türbe ve Hazireler; Türbeler, külliyyeyi yaptıran kişilerin vefat ettikten sonra defnedildikleri yerin üstüne yapılan küçük ölçekli mimari yapılardır. Hazireler ise külliyyeyi yaptıran kişinin aile fertlerinin öldükten sonra belli bir sınır içinde gömüldükleri yeri ifade etmektedir. Hazireler genellikle külliyyenin yakınlarında bulunmaktadır.
- Darüşşifa, Darüttıp, Bimaristan; Bu yapıların hepsi esas itibariyle sağlık hizmetlerini karşılayan yapılardır. Günümüz hastanelerinin o dönemdeki karşılıkları olarak açıklayabiliriz. Bu yapılar kimi zaman külliyyenin içinde yer alırken kimi zaman da külliyyeden ayrı inşa edilmiştir. Fakat işleyiş açısından külliyyenin bir parçası olarak görülmüştür.
- Aşhaneler; Külliyyeler içinde bulunan ve yemeklerin yapıldığı binalardır. Aşhaneler kuruluş amacı gereği külliye dışındaki insanların yani fakir, fukara ve misafirlerin de yemek ihtiyaçlarını karşılamışlardır.
- Tabhâne; Külliyyenin bulunduğu yere gelen ve kalacak yeri olmayan genellikle fakir insanların konakladığı külliye yapısıdır. Burada kalanlar genellikle seyahat eden ve kalacak yer bulamadığında bu binada kalan geçici misafirlerdir. Ayrıca tabhâneler hastalara refakat ve barınma hizmetleri de sağlamışlardır.
- Kervansaray; Şehre gelen tüccarların ve misafirlerin hayvanlarını barındırdıkları binalardır.
- Mektep; yaşı küçük çocukların eğitim aldıkları binalardır. Belgelerde Sıbyan Mektebi olarak da ifade edilmiştir.
- Kitaplık; Külliye bünyesindeki öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanması için kurulmuş binalardır.

- Çarşı; Külliyele gelir getirmesi amacı ile kurulmuş binalar topluluğudur. Çarşılar genellikle esnaf gruplarının toplandığı ve ticaretin yapıldığı yerler olarak da bilinmektedir.
- Hamam; Külliye'nin diğer bir gelir getiren binasıdır. Hamamlar, hem halkın ihtiyacını karşılaması bakımında, hem de külliye'ye gelir getirmesi bakımından önemli yapılarıdır. Hamamlar, külliye inşasında camiden hemen sonra yapılan eserlerdir. Hamamlara külliye inşasında öncelik verilmesi, insani ihtiyaçlar açısından hamamların önemini göstermektedir.
- Meşruta Binaları; Külliye personelinin kaldığı binalardır. Genellikle dayanıksız malzemeden yapıldıkları için uzun ömürlü olmayan yapılarıdır.
- Muvakkithâne; Külliye bünyesinde bulunan, saat hesaplanmasının yapıldığı ve saat aletlerinin üretildiği yerdir.
- Çeşme, Sebil ve Helalar; Çeşme ve Sebiller insanların su ihtiyacını karşılayan külliye bünyesindeki hayratlardır. Helalar, genellikle hamamın içinde ve caminin dışında bulunan günümüz tuvaletlerinin görevini yapan birimlerdir.⁵²

Külliye ve birimlerini anlattıktan sonra şu açıklamayı yapmak gerekmektedir. Yukarıda açıklanan külliye birimleri, külliye'nin niteliğine ve kapsamına göre değişiklik göstermiştir. Örneğin, kurulan Selâtin Külliyesi ise Darüşşifa birimini görmek mümkündür. Fakat kurulan külliye bir paşaya ya da sıradan bir hayırsevere aitse Darüşşifa birimi olmayabilir. Hançerli Fatma Sultan Külliyesi de bu duruma örnek gösterilebilir. Hançerli Külliyesi ilk kurulduğunda medrese, hamam ve mektep gibi temel yapılara sahiptir. Fakat zamanla külliye bünyesine hamam, cami ve saray gibi çeşitli sosyal birimler de eklenmiştir. Sonuç olarak bir külliye'nin oluşturulması için yukarıda açıklanan birimlerin tamamının bulunması şart olmamıştır. Ekonomik gelirlerin tamamlanmasından sonra hamam, medrese, mektep gibi temel yapıların inşa edilmesi külliye kurmak için yeterli görülmüştür.

Hançerli Fatma Sultan Külliyesi, küçük ölçekli bir külliye olarak kurulmuş olsa da zamanla külliye bünyesine yeni birimler eklenmiş ve külliye'nin ölçeği genişlemiştir.

⁵² Akozan, a.g.m., ss. 304-305.

Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'ni anlamak için külliye birimlerini tek tek tanıtmak gerekmektedir.

B. HANÇERLİ FATMA SULTAN KÜLLİYESİ

Hançerli Külliyesi, Bursa ili Yıldırım İlçesi Musababa Mahallesi'nde bulunmaktadır. Arşiv belgelerine göre külliyenin hayır ve akarat yapıları buradadır. Fakat külliye gelir getirmesi için yapılmış bazı yapılar farklı yerlere inşa edilmiştir. Külliyenin kurulduğu tarihte burada hamam, medrese ve mektep mevcuttur.

Günümüzde eserlerden sadece hamam ayakta kalabilmiştir. Külliyeğe bağlı medresenin ise sadece bina temelleri vardır. Hançerli Hamamı, restorasyon çalışmaları ile yenilenmiştir. Hançerli Medresesi de 2016 yılında temellerindeki kalan izler doğrultusunda ihya edilmiştir. Belgelerde geçen Sıbyan Mektebi'nden ise herhangi bir iz yoktur. Belgelere göre Sıbyan Mektebi, Hançerli Medresesi'nin yakınlarında bir yerde inşa edilmiştir.

Hançerli Külliyesi'ni oluşturan yapıların tamamı Musababa Mahallesi'ndedir. Fakat külliye bünyesinde olup da külliyeğe gelir getirmesi için farklı yerlere yapılmış eserler de vardır. Arşiv belgelerindeki bilgilere göre Fatma Sultan, Bursa'nın Çekirge semtinde vakfa gelir getirmesi için bir hamam yaptırmıştır. Ayrıca Fatma Sultan sonradan külliyeğe gelir getirmesi amacıyla başka hayır eserlerini de külliyeğe bağışlamıştır. Fatma Sultan'dan sonra külliye mütevellileri de külliyeği geliştirmek amacıyla farklı hayır eserlerini külliye bünyesine dâhil etmişlerdir. Nitekim 1831 (Hicri: 1247) tarihli arşiv belgesinde Bursa'nın Kükürtlü Mahallesi'ndeki Kükürtlü Hamamı'nın Hançerli Vakfı'na kayıtlı olduğu haber verilmektedir.⁵³

1. Hayrât-Hayır Eserleri

a. Hançerli Medresesi

Medrese, talebelerin dini eğitim aldıkları, eğitim süresince içerisinde yatıp kalktıkları binaya verilen isimdir. İslâm dinine mensup devletlerde eğitim ilk olarak camilerde yapılmıştır. Zamanla camilerde yapılan eğitim yaygınlaşmış ve insanlar camideki eğitim faaliyetlerine katılmışlardır. Eğitim talep edenlerin yani talebelerin sayısı arttıkça yeni eğitim binalarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda yeni bir anlayışla yeni

⁵³ B.O.A.: EV.d., Evkaf Defterleri, Dosya No:40820, Gömlek No:0.

eğitim binaları ortaya çıkmıştır. İlk örneklerine Fâtımî Devleti'nde rastladığımız bu binalar, zamanla medrese ismiyle anılmıştır. Eğitim amacıyla kurulan bu binalar, zamanla devletin siyasi ideolojisinin de öğretildiği yerler haline gelmiştir. Fâtımî Devleti'nde sonra Selçuklu Devleti de bu eğitim binalarını benimsemiştir. Selçuklu Devleti, medreseleri hem eğitim amaçlı hem de devletin siyasi ideolojisinin öğretilmesi için yaptırmıştır. Fâtımî ve Selçuklu Devleti'nden sonra medrese geleneği Eyyûbîler'de belirgin olarak gözükmemektedir. İslâm dininin ve mezheplerin doğru anlaşılması ve aktarılması için Eyyûbîler de medreseler inşa etmişlerdir. Medreselerin eğitim ve öğretim açısından ilk örnekleri 10. yüzyılda Taberan ve Bağdat'ta görülür. Bu medreselerde sadece Fıkıh dersleri verilmiştir. Zamanla Fıkıh derslerinin yanı sıra birçok İslâm ilminin verildiği medreseler de kurulmuştur. Fıkıh, kelam, hadis, Kur'an ve diğer İslâm ilimlerinin okutulduğu bağımsız ilk medrese Saig El Nişaburi adına Selçuklu Devleti zamanında Nişabur şehrinde kurulmuştur. Sistemi ve kapsamı açısından birçok tarihinin ilk medrese olarak kabul ettiği medrese Nizâmiye Medresesi'dir. Nizâmiye Medresesi, Selçuklu Hükümdarı Melik Şah (1055-1092) zamanında yaşamış olan ünlü vezir Nizâmülmülk (1018-1092) tarafından 1067 yılında Bağdat'ta kurulmuştur. Nizâmiye Medresesi'nin kuruluşundan sonra medrese geleneği yaygınlık kazanmıştır. Medrese geleneği öncelikle Büyük Selçuklu Devleti'nden, Anadolu Selçuklu Devleti'ne aktarılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı ardından medrese geleneği Anadolu beyliklerine miras kalmıştır. Beyliklerden de Osmanlı Beyliği'ne kadar intikal etmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti ve beylikler Anadolu'nun çeşitli yerlerine birçok medrese inşa etmişlerdir. Osmanlı Beyliği de medrese geleneğini hâkim olduğu topraklarda sürdürmüştür. Osmanlı Beyliği ilk medresesini Orhangazi Medresesi adıyla 1331 yılında İznik'te yaptırmıştır.⁵⁴ Osmanlı Beyliği'nin Bursa'yı fethetmesiyle beraber Bursa genelinde medrese yapımı yaygınlaşmıştır. Osmanlı Beyliği'nin gelişip Osmanlı Devleti olması sürecinde medreseler genellikle padişahlar tarafından yapılmıştır. Fakat zamanla devletin ekonomik gücünün büyümesiyle medrese yapımına padişahların yanı sıra yüksek rütbeli paşalar ve padişah ailesinden diğer kişiler de katkı sağlamışlardır. Padişah ailesinden medrese yapımına katkı sağlayan bir kişide Hançerli Fatma Sultan'dır.

---

⁵⁴ Hakan Anameriç, Fatih Rukancı, " XI. – XVI. Yüzyıllar Arasında Medrese ve Üniversitelerde Eğitim ", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 23, S. 2, (2008), ss. 36-37.

Hançerli Vakfiyesinden anlaşıldığına göre Hançerli Medresesi olarak bilinen medresenin kurucusu II. Bayezid'in oğlu Sultan Mahmut'un kızı Hançerli Fatma Sultan'dır. Vakfiyenin yazılış tarihinden anlaşıldığına göre Hançerli Medresesi'nin yapımı 1532 yılından önce tamamlanmıştır. Vakfiyedeki bilgilere göre medrese 14 odadan ve 1 derslikten oluşmaktadır. Müderrise verilen 40 akçe yevmiyeden anlaşıldığına göre Hançerli Medresesi 40'lı medreselendir.

1586-1587 yıllarına gelindiğinde Hançerli Medresesi Hariç unvanını almış ve 50'li diye adlandırılan medreseler arasına girmiştir. Medresenin bu başarısı 1592 ve 1593 yıllarında da devam etmiştir.⁵⁵

Hançerli Medresesi hakkında Cahid Baltacı vakfiyeden öğrendiği bilgileri aktarmıştır. Fakat Cahit Baltacı, Osmanlı Medreseleri⁵⁶ eserini yazdığı dönemde medreseden hiçbir eser kalmadığını yerine Milli Kütüphane yapıldığını söylemiştir. Oysaki medresenin temelleri günümüze kadar ulaşabilmiş ve bu temel izleri doğrultusunda medrese tekrar yapılabilmektedir.

b. Hançerli Hamamı

Tarihte bilinen ilk hamam örneğine M.Ö. 4.000 yıllarında Sümerler'de rastlanılmıştır. İslâmi referans kaynaklarında ise ilk hamamı Hz. Süleyman'ın kurduğu belirtilmiştir. Peygamber Efendimiz döneminden sonra sahabeler döneminde hamamlar, İslâm toplumu arasında yaygınlaşmıştır. Emevîler Dönemi'nde Suriye'nin de fethedilmesiyle beraber hamam kültüründe gelişme görülmüştür. Suriye bölgesinde Emevîler'den önce hüküm süren Bizans İmparatorluğu, yapmış olduğu hamamlar ile Emevîler'e örnek olmuştur. Emevîler, Suriye'deki hamamları İslâm geleneğine uygun bir şekilde düzenleyerek geliştirmişlerdir. Toplu kullanım havuzları yerine Emevîler kurnalardan akan sular ile temizlenmeyi uygun görmüşlerdir. Türklerin Müslümanlıkla tanışmalarından sonra ve özellikle Anadolu'ya yerleştiklerinden sonra hamam kültürüne etkin bir şekilde katıldıkları görülmüştür. Türklerden önce Anadolu topraklarında Bizans İmparatorluğu hamam kültüründe büyük gelişme göstermiştir. Bizans İmparatorluğu'nun yapmış olduğu hamamlar onların sınır komşusu olan Osmanlı Beyliği'ni de kültürel

⁵⁵ Cahid Baltacı, XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1.Baskı, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976, s. 231.

⁵⁶ Baltacı, a.g.e., s.230.

anlamda etkilemiştir. Osmanlı Beyliği, kültürel açıdan Bizans İmparatorluğu ile etkileşim içinde olmasına rağmen, Osmanlı Beyliği'nin kurduğu hamamlar Bizans İmparatorluğu hamamlarından farklı olmuştur. Osmanlı Beyliği'nin kurmuş olduğu hamamlar da hem teknoloji açısından hem de İslâm Medeniyetinin katkıları açısından farklılıklar görülmüştür. Bu farklılıklar sonucunda Osmanlı Devleti'nin yaptığı hamamlar, tarihte çok meşhur olan Türk Hamamları ismiyle anılmıştır. İslâm dininde çok değer verilen temizlik anlayışı, Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir.⁵⁷ Osmanlı Devleti, İslâm dininin bir gereği olan temizlik anlayışını hamamlar yolu ile uygulamaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nde hamamlar, genellikle padişahların yaptırmış oldukları, külliyelerin bir parçası olarak inşa edilmiştir. Temizlik ihtiyacı açısından büyük önem arz eden hamamları, padişahların yanı sıra hayırsever insanlar da yaptırmışlardır. Hayırsever insanlardan birisi de Hançerli Fatma Sultan'dır. Fatma Sultan yaptırmış olduğu külliyyede insanların temizlik ihtiyacının karşılanması için bir hamam inşa ettirmeyi de unutmamıştır.

Hançerli Fatma Sultan'ın yaptırmış olduğu Hançerli Hamamı, Bursa şehir merkezinin doğusunda Davutkadı Mahallesi, Musababa Caddesi üzerinde Musababa Mezarlığının yanındaki boş arsadadır. Hamamın kuzeyinde Musababa Caddesi vardır. Güneyinde Sait Süheyla Bildirener Okulu, batısında Musababa Mezarlığı ve Musababa Cami, doğusunda ise boş bir bahçe ve 2 ila 3 katlı evler bulunmaktadır.

Hançerli Hamamı 1524 yılında Hançerli Fatma Sultan tarafından yaptırılmıştır. Günümüzde var olan kısmı 9,14x13,20 m. boyutunda dikdörtgen planlı bir hamamdır.⁵⁸

Kazım Baykal 1982'de baskısı çıkan Bursa ve Anıtları eserinde hamamın önünde soyunmalık bölümünün olduğunu yazmıştır.⁵⁹ Fakat hamamın kuzey yönünde bulunan soyunmalık bölümü 1980'li yıllardan sonra yıkılmıştır. Günümüzde yapılan kazı çalışmalarıyla soyunmalık bölümünün temel izleri tespit edilmiştir. Hamamın mermer döşemeleri, kurnaları, kaplamaları ve cehennemlik sistemi günümüze kadar

---

⁵⁷ Kamuran Sami, "Halk Kültürü Bağlamında Hamam(lar)ın Toplumsal ve Mekânsal Dönüşümleri, Diyarbakır Tarihi "Suriçi" Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S. 64, (2017), ss. 1532-1535.

⁵⁸ Elif Şehitoğlu, Bursa Hamamları, 1.baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s.104.

⁵⁹ Kazım Baykal, Bursa ve Anıtları, 2. Baskı, Levent: Cenkler Matbaacılık, 1982, s. 149.

ulaşamamıştır. Fakat hamamın kubbesinde ve iç duvarlarındaki süslemeler kısmen mevcuttur.⁶⁰

Hamamın kuzey yönünde bulunan, bugün sadece izleri kalan soyunmalık bölümünden içeriye girdiğinizde sağda ve solda kubbeli iki küçük halvet bulunmaktadır. Bu halvetler genişletilmiş eyvanlar ile ana kubbeye bağlanmaktadır. Bu halvetler ana kubbenin olduğu ılık alanına bağlanmaktadır.⁶¹

Ilıklık bölümünün güneyinde sıcaklık bölümü bulunmaktadır. Sıcaklık bölümü doğu, batı ve güney yönlerinde eyvanlı kemerlerle genişletilmiştir. Güney uç tarafta kalan su deposu beşik tonozlar ile örtülmüştür. Hamam duvarları moloz taştan ve tuğla parçalarıyla yapılmıştır.⁶²

Hançerli Hamamı, 2007 yılında restore edilmiş ve kültür merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde hamamın durumu şöyledir. Hamamın girişinde solda tuvaletler vardır. Girişin sağında küçük bir kubbeli oda bulunmaktadır. Bu oda günümüzde bireysel çalışmalara ayrılmıştır. Giriş yolunun sonu, büyük salona açılmaktadır. Günümüzde burası güzel sanatların çalışıldığı bir salon olarak kullanılmaktadır. Hamamın sıcaklık bölümü olarak kullanılan yerine restorasyondan sonra mutfak yapılmıştır. Geçmişte Su deposu olarak kullanılan yer ise günümüzde normal depo olarak değerlendirilmektedir. Hamamın restorasyon işi son derece tek düze yapılmıştır. Eski harabe halindeki işlemler dahi gitmiştir. Şu anda mevcut olan yapıda işleme yoktur. Hamamın içyapısı düz sıvalar neticesinde günümüz ev odalarını andırmaktadır.

c. Hançerli Türbesi

Türbe, İslâm coğrafyasında önemli şahsiyetlerin, mezarlarının üstüne yapılan mimari yapıdır. Bu mimari yapılara kişinin sosyal statüsüne göre türbeden hariç kümbet, ravza ve kubbe isimleri de verilmiştir. Esas itibarıyla İslâm dininde en makbul mezarın en erken kaybolan mezar olduğu bilinmesine rağmen, mezar yapılarında türbe tarzında gelişmelerin olması şaşırtıcıdır. Fakat türbelerin bu özelliği bizim konumuz dışındadır. İlk türbe örneğini Müntasır-Billâh (838-862)'ın Rum asıllı annesi, Samarra şehrinde oğlu

---

⁶⁰ Şehitoğlu, a.g.e., s.104.

⁶¹ Baykal, a.g.e., s. 149.

⁶² Şehitoğlu, a.g.e., s.104.

Müntasır-Billâh için yaptırmıştır. Kubbetü's Süleybiyye olarak bilinen ilk mezar yapısı sadece Abbâsî Devleti'nin değil İslâm Medeniyeti'nin de ilk örneği olmuştur. Daha sonra mezar yapısı olarak kabaca tabir edilen bu türbe kültürü İslâmiyet ile beraber Türk devletlerine de geçmiştir. Özellikle Büyük Selçuklu Devleti'nde türbe kültürü yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Büyük Selçuklu Sultan'ı Alparslan (1029-1072)'ın kızı Ayşe Bibi (?-?) için Talas'ta yaptırılan türbe Selçuklu Devleti'ndeki türbe anlayışının bir göstergesidir. Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetinin son bulmasıyla, türbe kültürü Anadolu Selçuklu Devleti'nin aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne intikal etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren, başta padişahlar olmak üzere önemli devlet adamlarının mezarlarına türbe adındaki yapılardan yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurmuş olduğu külliyelerin neredeyse tamamında türbe görmek mümkündür.⁶³ Osmanlı'da sahip olduğu türbeler açısından en dikkat çeken külliye Muradiye Külliyesi'dir. İçerisinde şehzadelere ve padişahlara ait birçok türbe örneğini görmek mümkündür.

Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'nde de türbe geleneğinin bir etkisi gözükmektedir. Hamamın batı yönünde yaklaşık 10 m. Uzaklığında, günümüzde Musababa Mezarlığı içinde kalan yerde Hançerli Türbesi'nin izleri bulunmaktadır. Türbe izlerinin olduğu yerde dikili olan silindirik mezar taşlarındaki bilgilere göre orada Hançerli Fatma Sultan'ın oğlu ve torunları olan Kasım Bey ve çocukları yatmaktadır.⁶⁴

Günümüzde türbeden temel izleri dışında bir şey kalmamıştır. Mezar başında bulunan silindirik büyük mermer mezar taşları ise hala sağlam bir şekilde mezar başında durmaktadır.

Mermer mezar taşlarındaki bilgiler şöyledir. Mezar taşları üzerindeki numaralar üzerinden açıklamak gerekirse, doğu yönündeki taştan başlayarak bir numaralı mezar taşında, orada yatanın Abdullah Bey b. Kasım Bey Hançerlizâde olduğu, ölüm yılının da miladi 1600 olduğu yazmaktadır. İki numaralı taşın orada yatanın Ubeyd Bey b. Kasım Bey Hançerlizâde olduğu ve ölüm yılının miladi 1573 olduğu nakşedilmiştir. Üç numaralı taşın olduğu yerde Kasım Bey b. Mehmed Bey Hançerli Sultanzade'nin yattığı ve ölüm

⁶³ İsmail Orman, "Türbe", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C. 41, ss. 464 – 466.

⁶⁴ Baykal, a.g.e., s. 150.

yılıının 1570 olduğu haber verilmektedir. Aynı yerde bulunan dördüncü taşta ise herhangi bir yazı yoktur.⁶⁵

d. Hançerli Sıbyan Mektebi

Sıbyan Mektebi, mahallelerde kurulan küçük yaştaki çocukların eğitim aldıkları binaya verilen isimdir. Sıbyan Mektebi'nin terim anlamına bakarsak sıbyan kelimesi Arapça "sabi" yani küçük çocuk kelimesinin çoğulu, küçük çocuklar anlamına gelmektedir. Mektep kelimesi ise yine Arapça "ketebe" kökünden türetilmiş, yazı ve Kur'an öğretilen yer anlamına gelmektedir. Sıbyan Mektebi'nde çocuklara okuma, yazma, basit hesap işlemleri ve zamanla ailelerin de isteği doğrultusunda İslâmi ilimler ile ahlâki derslerde verilmiştir. Sıbyan mekteplerinde erkek çocukların yanı sıra kız çocukları da eğitim almışlardır. Kız çocukları da erkek çocuklar ile aynı dersleri görmüşlerdir.⁶⁶

Sıbyan mektebi tarzında eğitim kurumlarının ilk örnekleri Budist Uygur Türklerinde görülmüştür. İslâm coğrafyasında da sıbyan mekteplerinin olduğu bilinmektedir. İslâm dini ve bölgedeki kültürel etkileşim neticesinde sıbyan mekteplerini sistemli bir şekilde, ilk defa Büyük Selçuklu Devleti kurmuştur. Büyük Selçuklu Devleti, sıbyan mekteplerini daha önceden kurulmuş olan medreselerin yanına inşa etmiştir. Böylelikle eğitim alanında bir sistem oluşturulmuştur. Sıbyan mektebini bitiren öğrencilerin medresede eğitimine devam etmesi teşvik edilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra tıpkı medrese kurumu gibi sıbyan mektepleri de diğer Türk ve İslâm devletlerine aktarılmıştır. Bu eğitim anlayışı Anadolu Selçuklu Devleti ve beylikler aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne kadar intikal ettirilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde birçok mektebin kurulduğu belgeler ile öğrenilmesine rağmen, maalesef günümüze kadar ulaşan bir sıbyan mektebi yoktur. Bir gelenek halinde aktarılan bu değerler Osmanlı Devleti'nde daha da önemsenerek uygulanmıştır. Diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de sıbyan mektepleri hükümdar ve ailesi tarafından yaptırılmıştır. Zamanla devlet ileri gelenleri de bu tarz kurumlar kurmuşlardır. Fakat Osmanlı Devleti'ni diğer devletlerden ayıran sıbyan mekteplerinin zamanla vakıflar ve gelir sahibi kişiler

⁶⁵ Bedri Mermutlu, Hasan Basri Öcalan, Tarihi Bursa Mezar Taşları – I Bursa Hazireleri, 1. Baskı, Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2011, ss. 32-34.

⁶⁶ Çiğdem Belgin Dikmen, Ferruh Toruk, "Sıbyan Mekteplerinin Mimarisi: Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Örneği", *Vakıflar Dergisi*, S.48, (2017), ss. 36-37.

tarafından da yapılmış olmasıdır. Hançerli Fatma Sultan da külliye bünyesinde bir sıbyan mektebi yaptırmıştır.⁶⁷

Hançerli Fatma Sultan'ın yaptırmış olduğu Sıbyan Mektebi hakkındaki bilgilere vakfiyeden ve arşiv kayıtlarından ulaşabiliyoruz. Vakfiyede verilen bilgiye göre Sıbyan Mektebi günümüzde bulunan Hançerli Medresesi'nin (tahtında) aşağısında bir yere yapılmıştır. Fakat medresenin aksine sıbyan mektebi günümüze kadar maalesef ulaşamamıştır.⁶⁸

e. Hançerli İbtidâî Mektebi

İbtidâî Mekteb, araştırma eserlerde ifade edildiğine göre, 1862 yılında İstanbul'da seçilen 36 sıbyan mektebinin yeni bir eğitim sistemine geçmesiyle oluşturulmuştur. Seçilen bu 36 sıbyan mektebine diğerlerinden ayrılması için ibtidâî mektep ismi verilmiştir. Fakat ibtidâî ismi belgelerde 1862 tarihinden önce de kullanılmıştır. Sonuç olarak ibtidâî mektepler, sıbyan mekteplerinden sadece eğitim ve öğretim açısından farklılık arz etmiştir.⁶⁹ Sıbyan mektepleri gibi ibtidâî mektepler de vakıflar aracılığı ile kurulmuştur. Bu mektepler kimi zaman külliye inşa edildiğinde külliye ile birlikte yapılırken, kimi zaman da külliye kurulduktan yıllar sonra külliye bünyesinde hayır amaçlı inşa edilmiştir. Hançerli Külliyesi'ne ait olan Hançerli İbtidâî Mektebi de bu şekilde kurulmuştur. Külliyenin kuruluşunda İbtidâî Mekteb yapılmamıştır. Fakat arşiv belgelerinde de ifade edildiği gibi yıllar sonra ibtidâî mektep yaptırılmış ve külliye bünyesine dâhil edilmiştir.

Hançerli İbtidâî Mektebi'nin varlığını arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. İbtidâî Mekteb Sarı Abdullah Mahallesi'nde yapılmıştır. Fakat mektep günümüze kadar intikal edememiştir. 1792 (Hicri1207) tarihli belgede Hançerli İbtidâî Mektebi'nin altında maarif gelirlerinden yedi bin kuruş harcayarak mektebin altına iki dükkân yapılacağı bilgisi yer almıştır.⁷⁰

1804 (Hicri1219) tarihli belgede de Sarı Abdullah Mahallesi'nde Hançerli İbtidâî Mektebi adı altında bir mektebin olduğu haber verilmiştir. Yine aynı belgede aynı tarihte

⁶⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA): Hançerli Vakfiyesi, Defter No: 1862, Sayfa No: 132 Sıra No: 25.

⁶⁸ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

⁶⁹ Çiğdem Belgin Dikmen, Ferruh Toruk, a.g.m., ss. 36-37.

⁷⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): İ.ŞD., İrade Şura-yı Devlet, Dosya No: 106, Gömlek No: 6368

bu mektebin altına maarif bütçesinden yedi bin kuruş harcayarak iki adet dükkân yapılmış olduğu anlatılmaktadır. Dükkânların yapılış tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bu mektebin vakfa ait olduğu konusunda da bir bilgi verilmemiştir.⁷¹

1804 (Hicri 1219) tarihli başka bir belgede Hançerli İbtidâî Mektebi'nin Hançerli Vakfı'na ait bir mektep olduğu belirtilmiştir. Bu mektebin altındaki dükkânların zamanla ıslaha muhtaç hale geldiği bildirilmiştir. Mektebin ıslahı için gerekli paranın, daha önce Hançerli Vakfı'na ait olan mektebin altındaki dükkânların kira gelirlerinden karşılanmasına Maarif Müdürlüğü'nce karar verilmiştir.⁷²

Yukarıdaki 1804 (Hicri 1219) tarihli iki farklı belgeden öğrendiğimiz bilgilere göre Hançerli Külliyesi'ne daha sonradan Sarı Abdullah Mahallesi'nde bina edilen Hançerli İbtidâî Mektebi de dâhil edilmiştir. Bazı belgelerde aynı mektep için Bursa'da yeni yolun başındaki Hançerli Mekteb-i İbtidâîyesi⁷³ ifadesi yer almıştır. Bahsedilen mektep Sarı Abdullah Mahallesi'ndeki mekteptir. Dükkânlar ve Odalar başlığı altında bahsedilecek olan mülkler de bu mektebin alt tarafındaki yapılardır.

f. Hançerli Sultan Camii

Cami, Arapça toplanmak, bir araya gelmek anlamında kullanılmaktadır. Cem kökünden türetilen bir araya getiren, buluşturan yer anlamını ifade eder.⁷⁴ Aynı zamanda cami Müslümanlar için önemli olan Cuma namazının da kılındığı yerdir. Camiler, ibadet amacıyla kurulmuş olsalar da ibadetin yanı sıra eğitim hizmetlerine de ev sahipliği yapmışlardır. İslâm'ın ortaya çıkışıyla beraber bizzat Peygamber Efendimizin gözetiminde camilerde eğitim verilmiştir. Ayrıca camilerde sahabeler de kendi aralarında eğitim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Zamanla camilerdeki eğitim sistemleşmiş ve böylelikle düzenli eğitim vermeye başlanmıştır. Müslümanlar camileri eğitim ve ibadet konusunda asırlarca aralıksız kullanmışlardır. Zamanla eğitim talep edenlerin sayısının artmasıyla camilerin eğitim ve öğretim alanındaki hizmeti fiziki kapasite açısından

⁷¹ B.O.A.: MF.MKT., Maarif Nezâreti Mektubî Kalemi, Dosya No: 696, Gömlek No: 2

⁷² B.O.A.: MF.MKT., Maarif Nezâreti Mektubî Kalemi, Dosya No: 818, Gömlek No: 21

⁷³ B.O.A.: MF.MKT., Maarif Nezâreti Mektubî Kalemi, Dosya No: 818, Gömlek No: 21

⁷⁴ Bekir Topaloğlu, "Cami", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C. 7, s. 92.

yetersiz kalmıştır. Bu durum eğitim ve öğretim ihtiyacının karşılanması için medreselerin inşa edilmesini sağlamıştır.⁷⁵

Camilerin, Müslümanların bir araya gelerek toplandıkları ve ibadet ettikleri yerler olduğunu yukarıda zikretmiştik. Bu açıdan bakıldığında camilerin toplum için sosyal mekânlar olduğu da söylenebilir. Camilerde yapılan vaaz ve hutbeleri de toplumun geneline aktarılan sosyal mesaj ve düzenli eğitimler olarak değerlendirebiliriz.⁷⁶

Camilerin, mimari açıdan müşahede edildiğinde birden çok yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Klasik dönemde camilerin bünyesinde şadırvan ve hela vardır. Bazı camiler ise muvakkithanelere de haizdir. Ayrıca bu dönemde camilerin etrafında revaklarla çevrili yarı açık yarı kapalı bir alan da bulunmaktadır.⁷⁷

İslâm Medeniyeti'ne mensup tüm devletler cami yapımını önemsemiş ve hükmettikleri topraklara başta hanedan ailesi olmak üzere devlet adamlarının da katılımıyla camiler inşa etmişlerdir. Gelenek ve zihin yapısı olarak Osmanlı Devleti'ne kadar gelen bu anlayış Osmanlı Devleti'nde de önemsenmiş ve uygulanmıştır. Bireysel olarak yapılan camilerin haricinde külliye bünyesinde yapılan camilere ayrıca önem verilmiştir. Çünkü külliye camileri, hem önemli kişilerin yaptırması hasebiyle hem de, külliye'nin merkezinde olması ve birçok Müslümanı bir araya getirmesi sayesinde toplumda ayrıca bir öneme sahip olmuşlardır. Hanedan üyelerinin kurmuş oldukları külliyelerde camiler kimi zaman ilk yapı olarak bina edilirken, kimi zaman da sonraki zamanlarda inşa edilip külliye bünyesine dâhil edilmiştir. Sahip olduğu yapılar topluluğuna, sonradan cami eklenen külliyelerden birisi de Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'dir.

Hançerli Fatma Sultan'ın yazdırmış olduğu vakfiyede külliye'nin kuruluşunda, külliye bünyesinde bir cami bulunmamaktadır. Fakat sonraki zamanlarda arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre Hançerli Külliyesi'ne hem sosyal açıdan hem de dini açıdan önem arz eden cami de eklenmiştir.

---

⁷⁵ Cevad Sıddıki, "Mescitten Medreseye Dönüşümün Kurumsal ve Düşünsel Açıdan İncelenmesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)*, C.1, S.2, 2014, ss. 150-151.

⁷⁶ M. Gözde Ramazanoğlu, a.g.m., s. 334.

⁷⁷ Aytül Papila, "Osmanlı'da Kamusal Alan - Osmanlı Külliyesi", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S. 1, 2011, ss., 65-71.

Üzerinde herhangi bir tarih bulunmayan Osmanlı arşiv belgesinde, Bursa'nın İnegöl kazasının, Kurşunlu köyünde Hançerli Sultan Cami isminde bir cami olduğu belirtilmiştir. Yine aynı belgede bu camide hatiplik görevi yapan İbrahim'in vefat ettiği yerine hatiplik görevine Mehmed Salih'in getirildiği bilgisi yer almıştır. Ayrıca göreve getirilen Mehmed Salih'in ücretinin vakıf gelirlerinden ödeneceği ifade edilmiştir. Böylelikle Kurşunlu köyündeki Hançerli Cami'nin de Hançerli Sultan evkafından olduğu ve vakıf bünyesine sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.⁷⁸

g. Sarı Abdullah Camii

Sarı Abdullah caminin yeri, Bursa merkezinde Heykel diye tabir edilen meydanın doğu yönünde, bugünkü Halk Bankası'nın olduğu yerdir. Zamanla çeşitli nedenlerle yıkılan caminin yerine Halk Bankası'nın binası inşa edilmiştir.⁷⁹

Sarı Abdullah Cami, 5.000 akçe bağış ile Tüccar Hoca Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Cami miladi 1565 yılından önce tamamlanmıştır. 1938 yılında da yıktırılmıştır.⁸⁰

Sarı Abdullah Cami de Hançerli Vakfı'na sonradan dâhil olan yapılardandır. Sarı Abdullah Cami'nin hangi tarihte vakıf bünyesine nasıl dâhil olduğu hakkında net bir bilgi yoktur.⁸¹

h. Hançerli Sultan Mescidi

Mescid, Müslümanların gündelik ibadetlerini yaptıkları dini yapılardır. Mescid ile cami kuruluş amacı olarak bir birinden ayrılmaktadır. Camiler insanları bir araya toplayan ve dini ibadetlerin yapıldığı yerler olarak ifade edilirken, mescitler ise insanların gündelik ibadetlerini yaptıkları yerler olarak belirtilmektedir. Bu açıdan mescitler camilere göre daha küçük ve bireysel bir yapı olarak ifade edilebilir. Külliye kurucuları insanların ihtiyaçları doğrultusunda muhtelif yerlerde külliye bünyesinde çeşitli mescitler de yaptırmışlardır. Bu mescitlerin niteliği ve fiziki büyüklüğü yapıldıkları yerlerdeki ihtiyaçlara göre değişmektedir.

⁷⁸ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 507, Gömlek No: 25621

⁷⁹ Hasan Taib Efendi, Hatıra ya da Bursa'nın Aynası (Hatıra Yahud Mir'at-ı Bursa), 1. Baskı, İstanbul: Gaye Kitabevi, 2007, s. 97.

⁸⁰ Kamil Kepecioğlu, Bursa Kütüğü, 1. Baskı, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009, s. 81.

⁸¹ Hasan Taib Efendi, a.g.e., s. 96.

Hançerli Fatma Sultan da insanların bu ihtiyaçları doğrultusunda Çekirge semtinde bir mescit yaptırmıştır. Mescit hakkındaki malumatı arşiv belgeleri ve vakfiyedeki bilgiler sayesinde öğrenmekteyiz. Arşiv belgelerinde bu mescitten çokça söz edilmektedir. Fakat mescidin ne zaman yıkıldığı hakkında bir bilgi mevcut belgelerde bulunamamıştır.⁸²

Ayrıca mescit ile alakalı olarak Kazım Baykal'da Bursa ve Anıtları adlı eserinde bu mescitten bahsetmiş, mescidin yerinin de günümüzde Çelik Palas Oteli'nin sıcak su deposu olarak kullandığı yer olarak göstermiştir.⁸³

i. Hançerli Sarayı

Saray, eski Farsça'da "srada" olarak açıklanmıştır. Farsça'da "srada" olarak ifade edilen saray kelimesi günümüzde ev kelimesine karşılık gelmektedir. X. yüzyılda Türkçe içerisine giren saray kelimesi, Türkler'de hükümdar ailesinin yaşadığı ve devlet işlerinin görüldüğü yer olarak kullanılmıştır. Hükümdar ailesinin yaşadığı yer olarak kabul edildiğinde sarayların ilk örneklerini Göktürk Devleti'nde görmek mümkündür. Göktürkler, otağ ismini verdikleri yazlık ve kışlık olmak üzere iki farklı saray tipini kullanmışlardır. Saray kültürü Göktürk Devleti'nden zamanla kültür yolu ile diğer devletlere aktarılmıştır. Türk devletlerinin İslâmiyet ile tanışmasından sonra saray kültürü İslâm medeniyeti ile harmanlanmış ve Selçuklu Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne intikal etmiştir. Osmanlı Devleti ilk sarayını günümüzde Tophane diye tabir edilen Bursa kalesinin içine kurmuştur.⁸⁴

Arşiv belgelerindeki bilgiler doğrultusunda saray kelimesinin Osmanlı Devleti'nde sadece hükümdar ailesi değil hanedan ailesine mensup kişilerin kaldıkları evler için de kullanıldığı düşüncesini akla getirmektedir.

1831 (Hicri 1247) tarihli arşiv belgesinde Hançerli Fatma Sultan vakfına bir şekilde dâhil olan tamire muhtaç bir saraydan bahsedilmiştir. Saray belgede Sultan Asım nezâretinde Hançerli Vakfı'na ait gözükmektedir. Belgede sarayın tamiri ile ilgili bilgiler verilmiştir.⁸⁵

⁸² B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 450, Gömlek No: 22751

⁸³ Baykal, a.g.e., s. 150.

⁸⁴ Zeynep Tarım Ertuğ, "Saray", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009, C. 36, ss. 117-120.

⁸⁵ B.O.A.: EV.d., Evkaf Defterleri, Dosya No: 40820, Gömlek No: 0.

Mevcut bilgiler yetersiz olduğu için saraydan kastedilen yapının özellikleri, büyüklüğü ve hangi tarihler arasında kullanıldığı maalesef tahminden öteye gidememektedir. Muhtemelen bahsedilen saray, Fatma Sultan'ın soyundan gelen kişilerin ikamet ettikleri yer olarak ifade edilmiştir.⁸⁶

2. Akarât-Gelir Eserleri

a. Han

Han ismi ilk olarak eski kaynaklarda kervansarayların kitabelerinde geçmektedir. Kitabelerde han isminin yanı sıra ribât kelimesinin de kullanıldığı görülmektedir. Hanlar, günümüzde konaklama ve ticaret işlerinin yürütüldüğü büyük sosyal yapılardır. Hanlar, bünyesinde yapılan üretime veya yapılan ticarete göre çeşitli isimler ile anılmıştır. (Örneğin Bursa'daki Koza Han ismini Koza ticaretinden almıştır.) Hanların ticaret yolları üzerinde yapılanları ise kervansaray olarak isimlendirilmiştir.⁸⁷

Hanların ilk örneklerini ribât adıyla Türkistan'dan Kuzey Afrika'ya kadar olan coğrafyada görmek mümkündür. Zamanla ticaret yolu üzerinde bulunan ribâtlar, saldırılara karşı koymak üzere askeri amaçlı yüksek duvarlı kervansaraylara dönüşmüştür. Kervansarayların içerisinde ambar, ahır ve askerlerin kalacağı yerler de oluşturulmuştur. Büyük Selçuklu Devleti döneminde çokça kurulan kervansaraylar, ticaretin gelişmesini ve yol güvenliğinin sağlanması için büyük önem arz etmiştir. Bu anlayış Büyük Selçuklu mirası ile ileriki süreçte Anadolu Selçuklu Devleti'ne aktarılmış ve Anadolu Selçuklu Devleti de bu alanda birçok eser vermiştir. Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olduktan sonra, Anadolu'nun bir ucundan diğer ucuna ticaret yolları üzerinde kervansaraylar yaptırmışlardır. Kurmuş oldukları kervansarayların bünyesinde insanlar için hamam, mescid, eczahane ve hekim bulunurken, hayvanlar için yem, nalbant, veteriner ve araba tamir işlerine bakan ustalar da görevlendirilmiştir. Ayrıca Anadolu Selçuklu Devleti burada konaklayan tüccarları misafir olarak görmüştür. Misafirlerden üç gün boyunca herhangi bir ücret talep edilmemiştir. Şüphesiz Anadolu Selçuklu Devleti bunca hizmeti hem insanlığa fayda sağlamak hem de devlet içerisindeki ticareti güçlendirmek amacıyla yapmıştır.

⁸⁶ B.O.A.: EV.d., Evkaf Defterleri, Dosya No: 40820, Gömlek No: 0.

⁸⁷ Şebnem Akalın, "Kervansaray", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002, C. 25, ss. 299-302.

Moğolların Anadolu'yu işgal etmesiyle beraber Anadolu'da kervansaray yapımı azalmıştır. Osmanlı Devleti döneminde, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yapmış olduğu kervansaraylar ticari yolların değişmesi ile eski önemini yitirmiştir. Osmanlı Devleti zamanında kervansaraylar, külliye bünyesinde hanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde hanlar, genellikle ıssız bölgeleri canlandırmak için yapılan, menzil külliyelerinde belirgin olarak görülmektedir. Böylelikle Osmanlı Devleti ıssız bölgeleri ticari ve sosyal açıdan geliştirmeyi hedeflemiştir. Mimari açıdan bakıldığında hanlar öncülleri olan kervansaraylardan farklıdır. Osmanlı Devleti döneminde kurulan hanlar daha çok ticari ve sosyal yapı görünümündedir. Anadolu Selçuklu Devleti dönemindeki gibi Osmanlı Devleti döneminde de hanlar askeri amaçlarla kullanılmıştır. Fakat Osmanlı Devleti hanları inşa ederken daha çok sosyal ve sivil mimari anlayışını kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nin hanlarını öncülerinden ayıran en önemli fark ise hanların cephelerinde bulunan dükkânlardır. Bu özelliği ile Osmanlı hanları önceki benzer yapılardan ayrılmıştır. Hanlar, Osmanlı Devleti'nde ticareti geliştirmelerinin yanı sıra kurulan külliye için de büyük önem arz etmiştir.⁸⁸

Hanlar, belgelerde de görüldüğü gibi külliye için en önemli gelir kaynaklarından. Osmanlı Devleti zamanında inşa edilen hanlar birçok odanın birleşiminden oluşan büyük yapılardır. Klasik Hanlar genellikle iki kattan oluşur alt kısımlar zamanında ahır olarak kullanılmıştır. Üst odalar ise ticari amaçlı dükkânlara kiralanmıştır. Böylelikle hanların içinde bulunan dükkânlardan gelen kira geliri, vakıflara ekonomik açıdan büyük katkı sağlamıştır.

Hançerli Fatma Sultan'ın vakfiyesinde külliye vakfedilen bir handan bahsedilmemiştir. Fakat İstanbul ve Bursa Kadı Sicilleri'nde Hançerli vakfına ait olan, İstanbul At Meydanı'nda bulunan bir hanın ismi geçmektedir.

1593 (Hicri 1002) tarihli İstanbul Kadı Sicili'nde Hançerli Sultan Vakfi mütevelliliğine Mahmut Bey b. Kasım'dan sonra kardeşi Abdullah Bey b. Kasım geçmiştir. Abdullah Bey, vakfa ait İstanbul At Meydanı'nda bulunan han hakkında kardeşi Mahmut Bey'den şikâyetçi olmuştur. Abdullah Bey, kardeşi Mahmut Bey'i vakfa ait olan bir hanı Halil Ağa ismindeki bir şahsa üç yüz bin akçe karşılığında satmak ile suçlamıştır. Vakfa ait olan bir malın satılamayacağını belirtmiş, Mahmut Bey'den vakıf

---

⁸⁸ Şebnem Akalın, a.g.m., ss. 299-302.

mütevellîsi olarak davacı ve şikâyetçi olmuştur. Şikâyet üzerine konu Mahmut Bey'e sorulduğunda Mahmut Bey, bu hanın babası Kasım Bey'in şahsi malı olduğunu, vakfa ait olmadığını söylemiştir. Daha sonra babası Kasım Bey'in bu hanı kendisine verdiğini, vakfa ait olmadığını, bu hanın artık kendi malı olduğunu ve kendi malını sattığını ifade etmiştir.⁸⁹

1595 (Hicri 1004) tarihli Bursa Kadı Sicili'nde davanın devamı şöyle aktarılmıştır. Mahmut Bey, vakfa ait İstanbul'daki bu hanın tamir masraflarının çok olduğunu ve vakfin bunu yaptıramayacağını söyleyerek, hanı üç yüz bin akçeye Halil Ağa'ya satmıştır. Binaenaleyh yukarıdaki belgede de anlattığımız gibi yeni mütevellî Abdullah Bey, kardeşinden şikâyetçi olmuştur. Şikâyet üzerine konu araştırılmıştır. Araştırma sonucunda hanın gerçekten vakfin sabit malı olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Bursa Kadısı, Mahmut Bey'den han satışı karşılığında aldığı üç yüz bin akçeyi geri istemiştir. Mahmut Bey, hanın kendi malı olduğunu belirterek parayı geri vermemiştir. Bu durum üzerine Mahmut Bey'in Bursa'da bulunan bir çiftliği yüz bin akçeye, İnegöl kazasında bulunan değirmenleri, elli bin akçeye satılmış, elde edilen yüz elli bin akçe, yeni vakıf mütevellîsi Abdullah Bey'e teslim edilmiştir. Bu olaylar üzerine Mahmut Bey Bursa'ya gitmiş, satılmış olan çiftliğinden yedi ila sekiz bin akçe değerinde hayvanı ve samanı zorla almıştır. Ayrıca çiftlikte bulunan başkalarına ait koyunları da zorla götürmüştür. Mahmut Bey'in yaptığı bu işler Bursa kadısına şikâyet edilmiştir. Şikâyet üzerine konu Bursa kadısına intikal etmiştir. Kadı, Mahmut Bey'i mahkemeye davet etmiş, fakat Mahmut Bey mahkemeye gelmemiştir. Bunun üzerine kadı, Mahmut Bey hakkında Mahmut Bey'in bulunmasını, bulunamazsa kefillerine gidilip Mahmut Bey'i bulmalarını, bulunduktan sonra zorla almış olduğu malları geri vermesini eğer zorluk çıkartırsa kendisine karşı zor kullanılmasını ve bahse konu çiftliğin ve vakfin mallarının yanına sokulmaması yönünde hüküm vermiştir.⁹⁰

Yukarıdaki belgelerden de anlaşılacağı üzere 1595 (Hicri 1004) yılında Hançerli Vakfı'na ait İstanbul At Meydanı'nda "Hançerli Sultan Hanı" ismi ile bilinen bir han bulunmaktadır. Fakat bu han günümüze kadar ulaşamamıştır. Belgelerde bu han ile ilgili teknik ve detaylı bilgi verilmemiştir. Hanın vakfa ait olduğu, tamire muhtaç olduğu,

⁸⁹ İstanbul Kadı Sicilleri, Rumeli 21, C. 12, s. 138, Hüküm No: 119.

⁹⁰ M. Asım Yediyıldız, Saadet Maydaer ve İlhami Oruçoğlu, A153'Nolu Bursa Şer'iyeye Sicili, 1. Baskı, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010, ss. 632-633.

tamire muhtaç haldeyken satış fiyatının ortalama üç yüz bin akçe olduğunu söylemek mümkündür.

b. Hamam

Hamamlar ekonomik durum açısından bakıldığında giderlerinin yüksek olması nedeniyle verimli bir gelir kaynağı olarak görülmemiştir. Fakat insani ihtiyaçların karşılanması göz önünde bulundurulduğunda, külliye için hamamlar çok önemli bir yer teşkil etmiştir. Türk İslâm Devletleri'nin kurmuş olduğu tüm külliye yapılarında hamamları görmek mümkündür.

ba. Hançerli Hamamı

Hançerli Fatma Sultan, vakfiyesinde hem vakfına gelir getirme hem de insanlara hizmet vermesi için bir hamam bağışlamıştır. Hançerli Hamamı olarak bilinen hamam günümüzde Bursa İli, Yıldırım İlçesi Davutkadı Mahallesi, Musababa Caddesi üzerinde Musababa Mezarlığının yanındaki boş arsada bulunmaktadır. Hançerli Hamamı hem kadınlara hem de erkeklere hizmet vermiştir. Fakat hamamın hangi zamanlarda kadınlara hangi zamanlarda erkeklere ne şekilde hizmet verdiği hakkında bir bilgi verilmemiştir.⁹¹

Albert Gabriel, eserinde Hançerli Hamamı'ndan bahsederken hamamdan herhangi bir iz kalmadığını ifade etmiştir.⁹² Oysaki Hançerli Hamamı'nın vakfiyede belirtilen yerde olduğu görülmüştür. Ayrıca zamanla tamire muhtaç hale gelen hamam, günümüzde restore edilmiş, kültürel amaçla kullanılmaya başlanmıştır.

bb. Çekirge Hamamı

Bursa Çekirge hamamı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Günümüz itibariyle Bursa İli, Osmangazi İlçesi, Çekirge Mahallesi. 1. Kanal Caddesi. No:2'de bulunmaktadır. Hamamın bir diğer ismi de Çekirge Sultan Adak Hamamı'dır. Kadınlar için yapılan bu hamamın suyu şifalı olarak belirtilmiştir.⁹³

Hamamın giriş kapısının üstünde dönemin tuğlaları ile deniz dalgası motifi işlenmiştir. Hamama girdikten sonra koridor takip edildiğinde soğukluk bölümüne geçilmektedir. Bu bölümün üzeri tek kubbe ile örtülmüştür. Bölümün diğer ucundan

⁹¹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

⁹² Albert Gabriel, Bir Türk Başkenti Bursa, der. Neslihan Er, Hamit Er ve Aykut Kazancıgil, İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2010, s. 178.

⁹³ Şehitoğlu, a.g.e. s. 115.

koridor takip edildiğinde sıcaklık, usturalık ve helaya ulaşılır. Sıcaklık bölümünün üzeri de tıpkı soğukluk bölümü gibi kubbe ile örtülmüştür. Hamamın beden duvarları kesme blok taş ve tuğlalar ile örülmüştür. Beden duvarlarında iki sıra kesme taş ile kimi yerlerde iki, kimi yerlerde üç sıra olmak üzere tuğla kullanılmıştır. Ayrıca kesme taşların aralarına dikey bir adet tuğla da konulmuştur.⁹⁴

Hançerli Vakfiyesi'nde bilgilerine rastlayamadığımız hamam Hançerli Külliyesi'ne sonradan dâhil edilmiştir. Hamamın Hançerli Vakfi'na ait olduğunu ve külliye sonradan dâhil edildiği kadı sicillerinde belirtilmiştir.

1595 (Hicri 1004) tarihli kadı sicilinde Hançerli Külliyesi mütevellîsi Abdullah Bey b. Kasım Bey, Bursa'nın Hüdavendigâr Mahallesi'nde Hanzâde Hançerli Fatma Sultan'ın yaptırmış olduğu Çekirge Hamamı'nın tasarrufu konusunda kadıya şikâyetçi olmuştur. Abdullah Bey, şikâyetinde Çekirge Hamamı'nın vakfa ait olduğunu ve vakıf şartları gereği hamamın işletme hakkının Hançerli Fatma Sultan'ın azat etmiş olduğu kölelerinden birine verilmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat şuan vakıf şartına aykırı olarak hamamı işleten kişinin Fatma Sultan'ın azat ettiği kölelerden olmadığı ve hamamın işletilmesi konusunda usulsüzlüğün olduğunu iddia etmiştir. İddia üzerine böyle bir şartın varlığı kadı tarafından araştırılmıştır. Araştırma sonucunda Kite Kadısı Mevlana Mustafa Efendi, Ali Çelebi b. Ahmed ve Mehmed Ali Çelebi b. Muhammed Çekirge Hamamı için böyle bir vakıf şartının olduğu ve bazı insanların bu şarta uygun olarak bu işi yaptıklarını ifade etmişlerdir.⁹⁵

1595 (Hicri 1004) tarihli başka bir kadı sicilinde Kadı, yukarıda bahsettiğimiz Hançerli Vakfı Mütevellîsi Abdullah Bey b. Kasım Bey'in şikâyeti üzerine Çekirge Hamamı'nın işletimiyle ilgili araştırma yapmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda hamamı işletin kişinin Ümmü bt. Abdullah isminde bir hatun olduğu öğrenilmiştir. Şikâyet üzerine Ümmü bt. Abdullah araştırılmıştır. Yapılan araştırmada Ümmü bt. Abdullah'ın azatlı kölelerden olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Kite Kadısı Mevlana Mustafa Ali Çelebi b. Ahmed, İbrahim b. Halil, Sevindik ibn-i Mahmud ve İnsan b. Abdullah'ın şahitliğinde Ümmü bt. Abdullah'ın namahremden çekinmez tavırlar sergilemesi

⁹⁴ Bedri Yalman, Bursa, 1. Baskı, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1977, s. 98. Ayrıca Bknz. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, 2. Baskı, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983, s. 355.

⁹⁵ Yediyıldız, Maydaer ve Oruçoğlu, a.g.e., ss. 339-340.

nedeniyle hamam işletmeciliğinden alınması kararına varılmıştır. Yukarıda ismi geçen şahitler Ümmü bt. Abdullah'ın yerine hamam işletmeciliğinin, Hançerli Fatma Sultan'ın azatlı kölelerinden Fatma bt. Halil ismindeki hatuna verilmesini istemişlerdir. Fatma bt. Halil nam hatunun hamamcılık işini iyi bildiğini ve işi layıkıyla yapabileceğini beyan etmişlerdir. Bu istek üzerine Çekirge Hamamı'nın işletim hakkı kadı tarafından Fatma bt. Halil ismindeki kadına verilmiştir.⁹⁶

Yukarıdaki kadı sicillerinin verdiği bilgiler doğrultusunda hamam işletmeciliğinin Hançerli Vakfı'ndaki şartlara göre belirlenmesi Çekirge Hamamı'nın Hançerli Vakfı'na ait bir hamam olduğunu göstermiştir. Böylece hamamdan gelen gelirin Hançerli Külliyesi'ne katkı sağladığını söylemek mümkündür. İşletim hakkı vakıf şartları gereği azatlı kölelerden birine verilmiştir. Mütevelli ise hamamın işletilmesi ve kullanımıyla ilgili denetim hakkına sahiptir. Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere hamamı işleten kişi kadındır. Osmanlı Devleti'nin kanunları, gelenek ve görenekleri göz önüne alındığında hamamın bayanlara özel olduğunu söyleyebiliriz.

İbrahim Aydın Yüksel yazmış olduğu eserinde, Bursa Kükürtlü Hamamı yanında Hançerli Fatma Sultan'a ait Akça Hamam ismi ile anılan bir hamamının varlığından bahsetmiştir.⁹⁷ Arşiv belgelerindeki bilgilerde ise Hançerli Fatma Sultan'ın Çekirge mevkiinde bir hamamının olduğunu fakat bu hamamın isminin "Çekirge Hamamı" olduğu ifade edilmiştir. Fakat zamanla bu hamam halk arasında farklı isimler ile anılmış olabilir.

bc. Kükürtlü Hamamı

Kükürtlü Hamamı günümüzde Bursa'nın Osmangazi ilçesi Kükürtlü Mahallesi, Yeni Kaplıca Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Çekirge semtine doğru çıkarken Yeni Kaplıca'nın yanında yer almaktadır. Kükürtlü Hamamı'nın erkekler kısmını Murad Hüdavendigar, kadınlar kısmını ise Sultan Bayezid yaptırmıştır. Kükürtlü Hamamı'na zamanla yeni birimler eklenmiştir. Örneğin hamamın kadınlar kısmını Sultan II. Bayezid yaptırmıştır.⁹⁸

⁹⁶ Yediyıldız, Maydaer ve Oruçoğlu, a.g.e., ss. 342-343.

⁹⁷ İbrahim Aydın Yüksel, Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri, 1. Baskı, C. VI., İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2004, ss. 148-149.

⁹⁸ Baykal, a.g.e., s. 33.

Kükürtlü Hamamı, tarihi tam belli olmamakla birlikte bir süre sonra Hançerli Fatma Sultan Vakfı'na dâhil olmuştur. Kükürtlü Hamamı'nın Hançerli Vakfı'na dâhil edildiği bilgisi 1831 (Hicri 1247) tarihli belgede verilmiştir. Belgeye göre Hançerli Vakfı'na ait tamire muhtaç Kükürtlü Hamamı isminde bir hamamın olduğu bildirilmiştir. Hamamın tamiri için bir keşif raporu hazırlanmış, hamamın tamirine gayret edilmiştir.⁹⁹ Hamamın Hançerli Vakfına nasıl dâhil olduğu konusunda bilgi verilmemiştir.

Kükürtlü hamamı, Çekirge Hamamı'ndan farklı olarak hem kadınlara hem de erkeklere hizmet sunmuştur.

Hamamlardan sonra bu bölümde bahsedilmesi gereken önemli hususlardan biri de Çekirge ve Kükürtlü semtlerinin hamamlar ve kaplıcalar açısından önemidir. Bu bölge sahip olduğu jeolojik yapı sayesinde çok sayıda sıcak su kaynağına sahiptir. Hamam sayısının bu bölgede çok olmasının en önemli nedeni sıcak su kaynaklarıdır. Sıcak suların yer altından gelmesi ve insanların bu sulardan çeşitli dertlerine derman bulması, bölgede hamam sayısının artmasını sağlamıştır. Hamamlar genel olarak temizlik amacıyla inşa edilirken bu bölgedeki hamamlar daha çok şifa amacıyla inşa edilmişlerdir. Bölge zamanla o kadar meşhur olmuştur ki birçok yerli ve yabancı seyyahın notlarında buradaki hamamlar ve kaplıcalar çeşitli tasvirlerle yer almıştır.

Bu notlardan birinde Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın bu bölgeye geldiğini ve Yeni Kaplıca'ya gittiğini, bu kaplıcada Nikris (Gut) hastalığına şifa bulunduğunu yazmıştır. Ayrıca Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın da burada büyük bir kaplıca yapılmasını emrettiğini aktarmıştır.¹⁰⁰

Bölgenin kaplıca ve hamamları yabancı seyyahların da dikkatini çekmiş ve notları arasına girmiştir. 1701 yılında Bursa'yı ziyaret eden Joseph Pitton de Tournefort isimli seyyah Bursa'nın birçok özelliğinden bahsederken dikkatini çeken hamamlardan ve kaplıcalardan da bahsetmiştir.¹⁰¹

Kaplıcalar ve hamamlar ile ilgili en dikkat çekici bilgiyi Bursa'yı 1333 yılında ziyaret eden Arap seyyah Şihabeddin Al Ömeri vermiştir. El Ömeri'nin notlarında,

⁹⁹ B.O.A.: EV.d., Evkaf Defterleri, Dosya No: 40820, Gömlek No: 0.

¹⁰⁰ Mülazım Abdülkadir, Bursa Tarihi Kılavuzu, 1. Baskı, İstanbul: Bursa İl Özel İdaresi ve Bursa Kültür Merkezi, 2008, s. 177.

¹⁰¹ Heath W. Lowry, Seyyahların Gözüyle Bursa (1326-1923), 1. Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, s. 136.

Bursa’da 300’den fazla kaplıcanın bulunduğu bilgisi yer almıştır. Bahsedilen tarihe göre bu rakam dikkat çekicidir.¹⁰²

Yukarıdaki seyyahların notlarından da anlaşılacağı üzere bölgedeki hamamlar ve kaplıcalar şifalı suları sayesinde meşhur olmuştur. Bu özelliği nedeniyle bölge cazibe merkezi haline gelmiştir. Vâkıflar da bu özelliği değerlendirmiş ve bu bölgeye hem vakıflarına gelir getirmesi hem de insanların dertlerine şifa bulabilmeleri için hamam ve kaplıcalar inşa ettirmişlerdir.¹⁰³

---

¹⁰² Heath W. Lowry, a.g.e., s. 127.

¹⁰³ Yediyıldız, Maydaer ve Oruçoğlu, a.g.e., ss. 339-340.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLLİYENİN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

I. EKONOMİK DURUM

Külliyeler gelir ve giderleriyle birlikte ekonomik bir işletme konumundadırlar. Vâkıflar, tesis ettikleri eserlerin uzun yıllar hizmet vermelerini istemişlerdir. Bu amaçla vâkıflar, vakfiyelerde gelir sağlayacak kaynaklar ile külliye de harcama yapılacak alanları ayrıntılı bir şekilde belirtmişlerdir.

A. GELİRLER

Osmanlı Devleti bünyesinde kurulmuş olan tüm vakıfların insanlara ücretsiz hizmet sunması amaçlanmıştır. Şüphesiz bu hizmetlerin sürekli bir şekilde sunulması için düzenli gelire ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim vâkıflar, vakıfların ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli gelir kaynakları oluşturmuş ve bu kaynakları vakıflara tahsis etmişlerdir.

Vakıf ve külliye çalışmaları incelendiğinde birçok külliye nin fonksiyonunun sona ermesi ya da yıkılması gelir kaynaklarının kesilmesiyle ilintilidir. Şüphesiz ki külliyeler insan yapımı eserlerdir ve zamanla bu eserler afetler, doğa olayları ve çeşitli sebepler ile tamire muhtaç duruma düşmüş, kimi zaman ise yıkılmışlardır. Bu gibi aksaklıkları giderebilmek için de külliyelerin gelir kaynaklarının güçlü olması elzemdir.

Külliyede verilen hizmetler ve bu hizmetleri sağlayan kişilerin yevmiyesi de külliye gelirlerinden karşılanmıştır. Ayrıca külliye bünyesinde sunulan hizmetlerin giderleri ile medresede eğitim alan öğrencilerin harçlıkları vb. ihtiyaçları da külliye gelirlerinden karşılanmıştır. Bu giderleri karşılamak için külliyelerin sürekli ve yüksek gelir getiren kaynaklara ihtiyaçları olmuştur.

Hanzâde Hançerli Fatma Sultan da bina etmiş olduğu külliye nin hizmetlerini uzun süre devam ettirebilmesi için külliyesine çeşitli gelir kaynakları vakfetmiştir.

Hançerli Külliyesi'nin gelir kaynakları ile ilgili ilk bilgiler bizzat vakfiyede bulunmaktadır. Ayrıca arşiv belgeleri de külliye nin gelir kaynaklarına dair bilgiler içermektedir.

Mesela vakfiyede, külliye gelirlerinden senelik en az 700 dirhemin, öğrencilerin bayramda giyecekleri kıyafetler için ayrılması şart koşulmuştur.¹⁰⁴ 1820 (Hicri 1236) tarihli bir belgede vakfın hizmetleri görüldükten sonra artan senelik 8500 kuruşun vakıf hazinesine devredildiği belirtilmiştir.¹⁰⁵

1. Gelir Kaynakları

Külliyelerin gelir kaynakları genellikle üç ana başlık altında incelenmektedir. Bunlardan birincisi, içerisinde dükkânların ve odaların bulunduğu ve çatılı olmaları hasebiyle “musakkafat” ismi ile anılan binalardır. İkincisi, ekilebilir alanlar oldukları için “müstegallat” ismi ile anılan zirai gelirlere sahip köy, mezra, tarla ve bahçeler, üçüncüsü ise külliye gelir getirmesi için vakfedilen nakit para veya gelir getiren diğer eserlerdir.¹⁰⁶

a. Müsakkafât-Bina Nitelikliler

Bina nitelikli olan gelir kaynakları içerisinde genellikle odalar ve dükkânlar bulunmaktadır. Arşiv belgelerinde de bu gelir kaynakları hakkında bina şeklinde, kira gelirlerine sahip yerler oldukları ifade edilmiştir.

aa. Dükkânlar

Dükkânlar, ticari amaçlar için kullanılan yerlerdir. Masrafının az ve gelirinin iyi olması hasebiyle yüksek gelir getiren yerlerdir. Fatma Sultan külliye gelir getirmesi için çeşitli yerlerde farklı sayılarda dükkânlar vakfetmiştir. Bunlar arasında Hançerli Hamamı'na bitişik bir dükkân ve Musababa vakfına ait olan türbenin yanında on dükkân vakfedildiği belirtilmiştir.¹⁰⁷ Dükkânlardan bir adet olan dükkân, vakfiyedeki bilgilere göre hamama bitişik bir şekilde duran dükkân olarak ifade edilmiştir. Bilgilerde geçen hamam günümüze kadar gelebilmişken bitişiginde ya da yanında herhangi bir dükkân ya da eser görülememiştir. Muhtemelen bu dükkân zamanla çeşitli nedenler ile yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır. Bahse konu diğer on adet dükkân hakkındaki bilgi ise şöyle geçmektedir “Musa Baba Türbesi ve 10 adet dükkân”. Bu bilgi ışığında dükkânların tam yerinin neresi olduğunu söylemek mümkün değildir. Musababa türbesinin yanında

¹⁰⁴ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁰⁵ B.O.A.: Ş.D., Şura-yı Devlet Defterleri, Dosya No: 3053 Gömlek No:55

¹⁰⁶ Salih Pay, Bursa İvaz Paşa Külliyesi, 1. Baskı, Bursa: Eğit-San Basım Yayım Tanıtım A.Ş., 1996, s., 75.

¹⁰⁷ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

herhangi bir dükkân günümüzde yoktur. Şayet dükkânlar bu civarda yapılmışsa bile günümüze kadar ulaşamamıştır.¹⁰⁸ Dükkânların gelir amaçlı vakfedildiği belirtilse de dükkânların getirisi hakkında bir bilgi verilmemiştir. Zamanla külliye bünyesine yeni dükkânlar da eklenmiştir.

1805 (Hicri 1220) tarihli arşiv belgesinde Hançerli İbtidâî Mektebi'nin altında iki adet dükkânın bulunduğu ve dükkânların vakfa kira getirisinin olduğu belirtilmiştir. Aynı belgede bu odaların zamanla tamire muhtaç duruma geldiği ve tamir için dükkân gelirlerinden 5418 kuruşun tamir masrafları için kullanılacağı açıklanmıştır. 5418 kuruşun yıllık kira mı yoksa uzun süre biriken bir para mı olduğu konusunda net bir bilgi yoktur. Belgede bu para için "1793 (Hicri 1208) tarihinden itibaren sene-yi hâli Şubat nihayetiyle terâküm etmiş ve edecek 5418 bedel-i icârenin" ifadesi yer almıştır.¹⁰⁹

Bu belgeden de anlaşılacağı üzere bağışlanan odaların kira gelirleri sayesinde, vakıf gelirlerine sürekli katkı sağlanmıştır.

1804 (Hicri 1219) tarihli başka bir belgede, Bursa'da Yenyol mevki başında bulunan Hançerli Mektebi'nin altında iki adet dükkânın varlığından bahsedilmiştir. Ayrıca belgede dükkânların kira gelirine sahip olduğu da belirtilmiştir.

ab. Değirmen

Değirmenler su kenarlarına kurulan ve insanların tahıl ürünlerini işlemesine yardımcı olan yapılardır. Tarımın etkin olduğu yerlerde, su kenarlarına kurulan değirmenler sahipleri için iyi gelir getiren kaynaklar olarak görülmüştür. Bu bağlamda birçok hayırsever ve vakıf kurucusu değirmenlerini hayır işlerinin giderleri için kullanmıştır.

Hançerli Hanzâde Fatma Sultan da vakfını kurduktan sonra vakfa gelir getirmesi için değirmen bağışlamıştır. Fatma Sultan, vakfiyesinde değirmenin her şeyi ile birlikte vakfettiğini belirtmiştir. Bu değirmenin yeri hakkında net bir bilgi vakfiyede bulunmamaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁸ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁰⁹ B.O.A.: MF.MKT., Maarif Nezâreti Mektubî Kalemî, Dosya No: 818 Gömlek No:21.

¹¹⁰ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

Vakfiyedeki bilgilere göre ayrıca Fatma Sultan, biri Edirne’de Tunca Nehri’nin yanında, biri de Vize köyünde olmak üzere iki değirmen daha vakfetmiştir.¹¹¹

ac. Odalar

Odalar, külliyele gelir getiren diğer bina nitelikli yapılardır. Odalar çoğunlukla kira getirisi için kullanılmakla beraber bazen de külliye görevlendirilmiş insanlara tahsis edilmiştir.

Fatma Sultan, 10 tanesinde eğitim alan öğrencilerin, 1 odada da muîdin kalması şartıyla külliye 12 adet oda vakfetmiştir. Boş kalan bir oda için bilgi verilmemiştir.¹¹²

Bu bilgiler doğrultusunda Fatma Sultan, külliye kuruluş aşamasında vakfettiği odaların gelir getirmesi amacıyla değil, daha çok külliye bünyesindeki kişilerin barınması amacıyla kullanılmasını istemiştir. Bu haliyle bakıldığında odalar maddi bir getiri sağlamamış gözükse de külliye mensuplarının barınma sorununu çözdükleri için külliye ekonomik yapısına katkı sağlamışlardır.

1804 (Hicri 1219) senesine ait bir diğer belgede aynı tamir konusu ve bu tamir konusunda aynı ücretler ve aynı ibareler geçmiştir. Dükkânlar başlığı altındaki 1804 (Hicri 1219) tarihli belgedeki konuyla bu belgedeki konu aynı olmasına karşın tamir edilecek yer hakkında üst belgede iki dükkândan bahsedilmişken, bu belgede ise iki odadan bahsedilmiştir. Esas itibariyle bahsedilen mülk aynı olmasına rağmen farklı belgelerde farklı isimlerle zikredilmiştir.¹¹³

ad. Evler

Vakfiyede Hançerli Fatma Sultan’ın on odalı bir ev ve ayrıca Musababa Mahallesi’nde de bir ev vakfettiği bilgisi yer almıştır. On odalı evin bulunduğu yer hakkında sadece dershanenin yanında olduğu bilgisi verilmiştir. Bu evlerin kira getirisi olarak mı yoksa kalacak yer olarak mı kullanıldıkları hakkında bilgi verilmemiştir.¹¹⁴

ae. Fırınlara

Fırınlara, insanların en temel ihtiyacı olan yemek ihtiyacını karşılayan, ekmek yapan üretim hanelerdir. Hançerli Fatma Sultan, insanların en temel ihtiyaçlarını

¹¹¹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹¹² V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹¹³ B.O.A.: MF.MKT., Maarif Nezâreti Mektubî Kalemi, Dosya No: 818 Gömlek No:21

¹¹⁴ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

karşlamak için İstanbul At Meydanı'nı yakınında iki fırın, yine At Meydanı'nda Hüseyin Ağa Cami yanında bir fırın ve At Meydanı'na yakın bir yerde bir fırın olmak üzere toplamda dört adet fırın bağışladığını vakfiyesinde belirtmiştir. Fatma Sultan şüphesiz bu fırınlar ile bir yandan insanların ihtiyaçlarını karşılarken bir yandan da vakfına gelir kaynağı oluşturmuştur.¹¹⁵

b. Müstegallât-Zirai Nitelikliler

Zirai nitelikli olan gelir kaynakları ekilebilen alanları ifade etmektedir. Bu zirai kaynakları büyüklüklerine göre sırayla köy, bağ, bahçe ve tarla olmak üzere inceleyebiliriz.

ba. Köy

Köy, genellikle kırsal alanda kalmış mahallelerden büyük tarım işlerinin yoğunlukla yapıldığı zirai nitelikli yerleşim yerleridir.

Köylerde çok yönlü gelir kalemleri mevcuttur. Köylerde tarım ve hayvancılık ile ilgili yapılan üretimin bir kısmı olduğu gibi satılırken, bir kısmı da işlenip satılmıştır. Böylece köylerde gelir kalemleri çeşitlenmiş ve artmıştır.

Köyler, üretimi açısından süreklilik arz ettiği için devletin topladığı vergiler açısından da düzenli vergi veren getirisi iyi olan kaynaklardır.

Külliyelerin hizmetlerinin süreklilik arz etmesi için gelir kaynaklarının güçlü olması gerektiğinden yukarıda bahsetmiştik. Hanzâde Hançerli Fatma Sultan'da külliyesinin gelirlerinin yüksek olması ve külliyesinin uzun süre hizmet verebilmesi için Edirne'de bulunan Çeltik isimindeki bir köyü külliyesinin vakfına bağışlamıştır.¹¹⁶

bb. Bağ, Bahçe ve Tarla

Bağ, bahçe ve tarla ekilebilen tarım arazilerini ifade etmektedir. Kendi aralarındaki ayırım ise ekilebilen alanın büyüklüğü ile alakalıdır.

Fatma Sultan medresenin yanındaki ekilebilen bağ, bahçe ve tarlaları vakfetmiştir.¹¹⁷ Bu alanlar zamanla içinde Hançerli Medresesi'nin de bulunduğu Musababa Mahallesi'ne dönüşmüştür.

¹¹⁵ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹¹⁶ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹¹⁷ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

B. GİDERLER

Her külliye'nin hizmetlerini sunabilmesi için gelir kaynaklarına ihtiyaç duyduğunu yukarıda ifade etmiştik. Sunulan bu hizmetlerin sonucunda külliye'nin giderleri oluşmuştur. Külliye'ler, verdikleri hizmet doğrultusunda birçok alanda harcama yapmışlardır. Eğitim verenlere yapılan harcamalar, eğitim alanlara yapılan harcamalar, külliye'de çalışan görevlilere yapılan harcamalar, sosyal yardımlar ve yapıların tamir ve bakımı külliye'nin giderlerini oluşturmuşlardır.

1. Yönetim Kadrosu Giderleri

a. Mütevellî

Mütevellî, vakfın yönetim işleri ile ilgilenen görevliye verilen isimdir. Sözlük anlamına baktığımızda “başkasının işini gören, dostluk gösteren, bakımını üstlenen” gibi anlamları da bulunmaktadır. Terim anlamına baktığımızda da vakfiye şartları ve şer'î hükümler çerçevesinde vakfın işlerini idare etmek üzere görevlendirilmiş kişidir.¹¹⁸

Fatma Sultan yazdırmış olduğu vakfiyede külliye'ye mütevellî olacak kişiye günlük on dirhem ücret verilmesini şart koşmuştur.¹¹⁹

Zamanla mütevellîlerin maaşlarında yükselme söz konusu olmuştur. Nitekim üzerinde herhangi bir tarih belirtilmemiş olsa da bir arşiv belgesinde vakıfta görevli olan mütevellî Muhsin Bey'in aylık maaşının 250 kuruş olduğu, daha sonra Muhsin Bey'in maaşına 150 kuruş zam yapıp maaşının 400 kuruşa yükseltildiği belirtilmiştir.¹²⁰

b. Câbî

Câbî, Osmanlı vakıflarında vakıflara ait gelirleri toplayan kişiye verilen isimdir.¹²¹ Vakfiyeye göre külliye'de bu görevin ifası için iki kişi görevlendirilmiş, bu kişilere yaptıkları iş karşılığında günlük kişi başı iki dirhem ücret ödenmesi takdir edilmiştir.¹²²

¹¹⁸ Göknur Gögebakan, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi OTAM*, C.10, S. 10, (1999), s.76.

¹¹⁹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹²⁰ B.O.A.: İ.DH., İrade – Dahiliye, Dosya No: 17, Gömlek No: 790

¹²¹ Abdulvahap Yıldız, “135/313 Nolu Şeriye Siciline Göre XVIII. Asırda Diyarbakır'da Bulunan Vakıflar ve Görevlileri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, S.15, (2006), s. 103.

¹²² V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

Hançerli Külliyesi'nde görev yapan câbîler aynı tarihlerde aynı görevi yapmış olmalarına rağmen farklı ücretler almışlardır. Nitekim 1726 (Hicri 1139) tarihli belgede Ahmed Halife'ye câbîlik görevi için günlük üç akçe ücret verilmiştir.¹²³ Yine aynı yıla ait başka bir belgede vakıfta câbîlik görevini ifa eden Seyyid Ömer'e günlük on akçe ücret ödenmiştir.¹²⁴ Aynı zamanda aynı görevi ifa eden câbîlerin farklı ücret alması yaptıkları iş yükü ve kıdemleri ile alakalı olmalıdır. Çünkü aynı görevi yapan iki kişinin farklı ücretler alması sadece kıdem ve iş yükü ile açıklanabilir.

Vakıfta görev alan câbîlerin zamanla aldıkları ücretlerde artma veya azalma görülmüştür. 1726 (Hicri 1139) tarihli belgedeki bilgilere göre câbiye günlük on akçe ücret verilmiştir. 1789 (Hicri 1204) tarihli belgede ise İsmail Halife b. Abdülcelil isimli kişinin Hançerli Külliyesi Vakfı'nda günlük bir akçe karşılığında câbîlik görevini yerine getirdiği bildirilmiştir.¹²⁵

Sonuç olarak zaman ilerledikçe vakfın câbîlere ödediği ücrette artışlar olduğu gibi azalmalar da olmuştur.

c. Kâtib

Kâtib, gelir ve gider bilgilerini kayıt altına alan kişidir.¹²⁶ Hançerli Külliyesi'nde bu görevi yapması için bir kişi görevlendirilmiştir. Kâtib, görevi karşılığında günlük üç dirhem ücret almıştır.¹²⁷

Hançerli Külliyesi'nde görevlendirilen kâtiplerin de zamanla sayılarında artış, aldıkları ücretlerde de farklılıklar olmuştur. Örneğin 1767 (1181 Hicri) yılında külliye bünyesinde Yakup Efendi, Süleyman, İbrahim, Ali, Halil, Ahmed, Mehmed ve Enes adlarında sekiz kâtip görev almış ve bunların her birine günlük üç akçe ücret ödenmiştir.¹²⁸ 1789 yılına ait diğer bir örnekte ise İsmail Halife b. Abdülcelil'e kâtiplik hizmeti karşılığında günlük bir akçe verilmesi uygun görülmüştür.¹²⁹

¹²³ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 307 Gömlek No: 15614-01

¹²⁴ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 307 Gömlek No: 15614-03

¹²⁵ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 152 Gömlek No: 7569-1

¹²⁶ Mustafa Asım Yediyıldız, *Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 62.

¹²⁷ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹²⁸ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 12 Gömlek No: 558-1

¹²⁹ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 152 Gömlek No: 7569-1

d. Nâzır

Arapça “nazara” fiilinden türeyen “nâzır” kelimesi sözlükte “bakmak, düşünmek, incelemek, hüküm vermek” anlamında kullanılmıştır. Terim anlamı olarak bakıldığında ise özellikle vakıflar ve mali kurumların yönetiminde bulunan ya da bu kurumları denetleyen kişileri ifade etmektedir. Hançerli Külliyesi’nde bu görevi bir kişi üstlenmiştir. Vakfiye şartlarına göre bu kişinin günlük ücreti bir dirhemdir.

2. Eğitim-Öğretim Hizmeti Giderleri

a. Müderris

Müderris, medreselerde ders veren yüksek rütbeli hocalara verilen isimdir.¹³⁰ Hançerli Medresesi’nde ders veren müderrise günlük 40 dirhem ücret verilmiştir.¹³¹ Zamanla medresenin müderrisleri değişmiş ve aldıkları ücretlerde de farklılıklar olmuştur. Farklılıkların nedeni ders veren müderrisin aldığı eğitim ve mesleki hayatındaki başarıları ile alakalı olmalıdır.¹³²

Vakfiyede ismi geçen ilk müderris Lütfullah Efendi, günlük 40 dirhem ücret almıştır.¹³³ 1820 (Hicri 1236) yılında, müderris Hacı Süleyman Efendi’ye günlük 40 dirhem gümüş ödenmiştir.¹³⁴

1858 (Hicri 1275) tarihli bir diğer belgede ise Hançerli Medresesi’nde müderrislik yapan kişinin senelik ücreti kayıt altına alınmıştır. Belgedeki bilgilere göre Hançerli Medresesi müderrisi senelik 250 kuruş ücret almıştır. Bunun yanı sıra belgede müderrise günlük ekmek yardımı ve et alması için de bir miktar para yardımı yapılmıştır.¹³⁵

b. Muîd

Muîd, medreselerde müderrisin verdiği dersleri tekrar ettiren, müderrisin yardımcısı konumundaki ders veren kişidir.¹³⁶ Hançerli Medresesi’nde muîdlik yapacak

¹³⁰ Nebi Bozkurt, “Müderris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C. 31, s. 467.

¹³¹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹³² V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹³³ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹³⁴ B.O.A.: ŞD, Şura-yı Devlet, Dosya No: 3053 Gömlek No: 55-1.

¹³⁵ Mefail Hızlı, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Bursa Medreseleri ve Müderrislerine Yapılan Yıllık Ödemelere Dair Bir Belge”, Bursa, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XX., Sayı: 1, (2011), ss. 5-6.

¹³⁶ Sami Es Sakar, “Muîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006, C.31, s. 86.

kişiyeye günlük 3 dirhem ücret tayin edilmiştir. Ayrıca görev alacak muîd için bir de oda tahsis edilmiştir.¹³⁷

c. Muallim

Muallim, Osmanlı döneminde mekteplerde ders veren kişilere verilen addır. Fatma Sultan Hançerli mektebine bir muallim görevlendirilmesini ve hizmeti karşılığında bu muallime günlük 5 dirhem ücret verilmesini vakfiyesinde şart koşturmuşur.¹³⁸

1729 (Hicri 1142) tarihli belgede Hançerli Vakfı'na ait olan Hançerli Mektebi'nde görev yapan muallimin günlük 4 akçe ücret aldığı belirtilmiştir.¹³⁹

1792 (Hicri 1207) tarihli arşiv belgesinde, Hançerli Mektebi'nde günlük iki akçe ücret karşılığında Mehmed Emin Halife b. İbrahim'in muallim olarak görev yaptığı haber verilmiştir.¹⁴⁰

d. Halife

Halife, mekteplerde görev alan muallimlerin verdikleri dersleri tekrar ettiren ve diğer derslere hazırlık yaptıran eğitime verilen isimdir. Hançerli Mektebi'nde bir kişi bu görevi yapmıştır. Bu kişiyeye günlük 2 dirhem ücret verilmesi uygun görülmüştür.¹⁴¹

e. Öğrenciler

Külliyenin mektep veya medrese gibi eğitim-öğretim birimlerinde okuyan öğrencilerin eğitim hayatını başarılı bir şekilde tamamlayabilmesi için yeme-içme, barınma ve benzeri temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Hanzâde Hançerli Fatma Sultan bu ihtiyaçların karşılanması için öğrencilerin alacağı harçlık miktarını vakfiyesinde belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin giyecek ve yiyeceklerinin yanı sıra mevsimlere göre yiyecekleri meyve ve sebzeler için de bir miktar para ayrılmıştır.

ea. Harçlık Giderleri

Fatma Sultan, medresede okuyan on öğrenciyeye barınmaları için medrese bünyesinde bulunan on hücreyi vermiştir. Öğrencilerin, ekonomik ihtiyaçlarını gidermeleri için de her bir öğrenciyeye günlük iki dirhem harçlık verilmesini vakfiyesinde

¹³⁷ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹³⁸ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹³⁹ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 52 Gömlek No: 2581-1.

¹⁴⁰ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 36 Gömlek No: 1781-1.

¹⁴¹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

şart koşmuştur. Toplamda medrese öğrencilerine günlük yirmi dirhem harçlık verilmiştir.¹⁴²

eb. Giyecek Giderleri

Fatma Sultan, vakfını kurduğunda medresede okuyan öğrencilerin tüm ihtiyaçlarını vakfiyesinde koyduğu şartlar ile sağlamaya çalışmıştır. Vakfiyesinde belirttiği şartlar gereği her sene vakıf gelirlerinden 700 dirhem ayrılmış, elde edilen gelir ile Ramazan Bayramı'ndan önce öğrencilerin giyecek ve diğer ihtiyaçları karşılanmıştır. Böylelikle öğrencilerin yeme içme ihtiyaçlarının yanında giyecek ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmıştır.¹⁴³

ec. Mevsimlik Yiyecek Giderleri

Öğrencilere, yeme – içme, barınma ve giyecek ihtiyaçlarının yanı sıra mevsimlik meyve ve sebzelerden yiyebilmesi için günlük bir dirhem ayrılmıştır. Ayrılan bu para ile meyve ve sebze ayrıca helva da alınmıştır. Bu mevsimlik yiyecekler gündelik yiyeceklerden ayrı tutulmuş ve bu giderler için ayrıca bütçe oluşturulmuştur.¹⁴⁴

3. Din Hizmeti Giderleri

Külliyeye bünyesinde birçok sosyal yapı bulunmuştur. Bu yapıların hizmet verebilmeleri için birçok kişi görevlendirilmiştir. Bu kişiler kimi zaman dışarıdan sivil vatandaş olurken kimi zaman da külliye bünyesinde eğitim alan öğrenciler olmuşlardır. Bu anlayış doğrultusunda Fatma Sultan'ın isteği üzerine Hançerli Külliyesi'nde mektep ve medrese öğrencilerine çeşitli görevler verilmiş, bu görevlerin karşılığında da belirli ücretler ödenmiştir.

a. İmam

İmam, Müslümanlara namaz kıldırın ve Müslümanlara önderlik eden kişidir.¹⁴⁵ Hançerli Vakfiyesi'nde imamlarla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Sadece Çekirge'de Fatma Sultan'ın bir Mescit vakfettiği bilgisine yer verilmiştir. Mescid'de görevli imamlar hakkındaki bilgilere Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden ulaşılmıştır.

¹⁴² V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁴³ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁴⁴ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁴⁵ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "İmam", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, C. 22, s. 178.

1859 (Hicri 1276) tarihli arşiv belgesinde bu mescitte günde iki akçe vazife ile es-Seyyid el-Hâc Halil Halife b. Nasuh'un görev yaptığı ifade edilmiştir. Aynı yıl es-Seyyid el-Hâc Halil Halife b. Nasuh vefat etmiş, yerine oğlu es-Seyyid Ali bu göreve geçmiştir.¹⁴⁶ Aynı tarihte başka bir belgede es-Seyyid Ali'nin imamlık görevinin şartlarını yerine getirmiş olduğu ve günlük iki akçe ücretle bu göreve başladığı belirtilmiştir.¹⁴⁷

1777 (Hicri 1191) tarihli diğer bir belgede ise mescitte günde iki akçe ücret ile Mehmed Salih b. Abdullah isimli bir şahsın imamlık yaptığı ve bu şahsın aynı yıl içinde vefat ettiği bilgileri bulunmaktadır. Mehmed Salih b. Abdullah vefat ettikten sonra yerine yine aynı ücretle Hasan Halife b. Abdülaziz imamlık görevini üstlenmiştir.¹⁴⁸

b. Cüzhân

Namazlardan önce veya sonra Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuyan kişilere verilen isimdir.¹⁴⁹ Hançerli Fatma Sultan, külliyesinde beş cüzhân görevlendirmiştir. Bu kişilere Sadri Mustafa ve Eyüp el Ensari ruhuna Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuma görevi verilmiştir. Cüzhânlara bu hizmet karşılığında günlük kişi başı iki dirhem ücret verilmesi uygun görülmüştür. Cüz okuyanlar için herhangi bir şart belirtilmemiştir.¹⁵⁰

Zamanla medrese bünyesinde cüz okuyanların sayısı ve ücretleri değişmiştir. 1767 (Hicri 1181) tarihli belgede medresede Süleyman, Veli Bey, Salih, Ali, Halil, Ahmed, Hasan Halife b. Mustafa ve Yakup Bey isminde sekiz cüzhânın görev aldığı ve bu görev karşılığında kişi başı iki müd hinta (buğday), iki müd şair (arpa) ve günlük üç akçe ücret aldıkları belirtilmiştir. Ayrıca bu tarihte görevlilerden Yakup Bey vefat etmiş, onun hissesi dâhilindeki emeğinin karşılığı, oğulları Mehmed Said ve Seyyid Mehmed'e devredilmiştir.¹⁵¹

Vakıf bünyesinde bir kişi cüzhânlık görevi yanında başka görevler de alabilmiştir. Örneğin 1776 (Hicri 1190) tarihli belgede Seyyid Ali isimli şahıs da Yakup Efendi gibi kâtiplik ve cüzhânlık görevini beraber ifa etmiştir. Fakat bu kişilerin aynı görevi yapmalarına rağmen farklı ücretler aldıkları zamanlar da olmuştur. Yakup Efendi, yaptığı

¹⁴⁶ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 450, Gömlek No: 22751-5.

¹⁴⁷ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 450, Gömlek No: 22751-6.

¹⁴⁸ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 645, Gömlek No: 32504-1.

¹⁴⁹ Koç, a.g.m., s. 134.

¹⁵⁰ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁵¹ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 166, Gömlek No: 8259-3.

cüzhânlık görevi için üç akçe ücret alırken Seyyid Ali sadece günlük iki akçe ücret almıştır. Her ikisinin de yapmış olduğu kâtiplik görevi ücreti ise aynıdır. Günlük bir akçedir.¹⁵²

4. Genel Hizmet Giderleri

a. Bevvâb

Bevvâb, kapıcılık işi yapan kişiye verilen isimdir.¹⁵³ Hançerli Sıbyan Mektebi'nde bir öğrenci bu görevi üstlenmiş ve bunun karşılığında kendisine günlük bir dirhem ücret verilmiştir.¹⁵⁴

b. Ferrâş

Ferrâş, halifelerin, sultanların ve saray halkının halılarını seren yataklarını yapan ve bu işler ile ilgilenen kişilere verilen isimdir. Fakat zamanla vakıfta, camide ve medreselerde temizlik işlerini yapan kişilere de ferrâş ismi verilmiştir.¹⁵⁵ Hançerli Medresesi'nde öğrencilerden biri bu görevi yapmış ve görev karşılığında günlük bir dirhem ücret almıştır.¹⁵⁶

5. Tamir Ve Bakım Giderleri

Küllîye yapıları zamanla çeşitli nedenlerle tamire muhtaç hale gelmiştir. Bu nedenlerin başında doğa olayları bulunmaktadır. Belgelerde en yaygın olarak görülen zarar verici doğa olayı rüzgârlardır. Rüzgârlar, sert estikleri zamanlarda binaların çatılarında tahribata neden olmuşlardır. Tahribatlar sonucunda binaların çatıları zamanla büyük zararlar görmüştür. Eğer binalar zamanında tamir edilmezse zararın boyutu büyümektedir. Tamiri de zorlaşmaktadır. Rüzgârın yanında bir diğer zarar verici olay ise yangınlardır. Yangınlar kimi zaman yıldırım düşmesi gibi doğal yollarla gerçekleşirken kimi zaman da beşeri unsur olan insanın neden olmasıyla vuku bulmuştur. Yangın diğer doğa olaylarına göre son derece yıkıcıdır ve tamiri çoğu zaman çok güçtür. Yapılara zarar veren diğer bir afet ise depremlerdir. Depremler çok sık olmamakla birlikte meydana

¹⁵² B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 47, Gömlek No: 2323-1.

¹⁵³ Abdülkadir Özcan "Kapıcı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001, C. 24, s. 345.

¹⁵⁴ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁵⁵ Ahmet Koç ve Ömer Özdemir "Kanuni Vakfiyesi'ne Göre Süleymaniye Cami ve Görevlileri", Diyanet İlmi Dergi, C. 53, S.2, (2017), ss.139-140.

¹⁵⁶ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

geldiğinde ciddi zararlar veren afetlerdir. Depremlerden sonra yapıların tamiri masraflı ve güçtür. Son olarak kar ve doludan bahsedebiliriz. Kar ve dolu çok yağdığı zamanlarda binalara zarar vermişlerdir. Doğa olaylarının haricinde bir de yapılara zarar veren insan faktörü vardır. İnsan faktörü zaman zaman yapılara doğa olaylarından daha çok zarar vermiştir. İnsan faktöründe ilk olarak sorumsuz mütevellilerden bahsedebiliriz. Bazı mütevelliler kimi zaman kendi çıkarları için vakıf eserlerini yıkmış, malzemesini kullanmış ya da kimi zaman vakıf eserleriyle hiç ilgilenmemiş, tamir ettirmemiş yapılara zarar vermişlerdir. Diğer bir insan faktörü ise savaşlardır. Zaman zaman yaşanan düşman istilalarında ya da savaşlarda yapılar çeşitli şekillerde zarar görmüştür.¹⁵⁷

Külliyeye yapılarının uzun süre hizmet verebilmeleri için sürekli bakıma ve tamire ihtiyaçları olmuştur. Okunan arşiv belgelerinde de külliyelerin tamir ve bakımının önemli olduğu belirtilmiştir. Belgelerde geçen bilgilere göre tamir konusunda öncelik gelir getiren yapılara ayrılmıştır. Örneğin Hançerli Mektebi'nin altında muallimlerin maaşlarını ödemek için dükkânlar yapılmıştır. Bu dükkânlar hakkında elimizde çokça tamir ve bakım bilgileri içeren belgeler mevcuttur. Buradan da anlaşılacağı gibi gelir getiren kaynakların tamiri ve bakımı üzerinde titizlikle durulmuştur. Çünkü külliye ayakta tutan gelir kaynaklarıdır. Belgelere göre, Hançerli Külliyesi'nde zaman zaman gecikmeler olsa da tamir ve bakımlar imkânlar dâhilinde süreklilik arz ederek devam etmiştir.¹⁵⁸

Tamir ve bakımların bir diğer yönü ise hizmetlerin kalitesidir. Sürekli bakımları yapılan kurumlarda hizmetler eksiksiz ve kaliteli bir şekilde ifa edilmiştir. Fakat tamire ve bakıma muhtaç yapılarda hizmetler kısıtlı verilebilmiştir.

Külliyeye yapılarında tamir ve bakım işleri bir nizama göre yapılmıştır. Bu süreç şöyle işlemektedir. Öncelikle tamire muhtaç yapı mütevellî tarafından kadıya bildirilirdi. Kadı, bu müracaat üzerine tamir işinden anlayan mimar, bilirkişi, mütevellî ve bina işlerinden anlayan kişilerden bir heyet oluştururdu. Bu heyet tamir edilecek binada keşif yapar ve detaylıca bir rapor hazırlardı. Bu raporda binanın tamir edilecek yerleri, binada kullanılacak malzemeler, hangi malzemedene ne miktarda kullanılacağı, tamir sırasında kaç kişinin çalışacağı ve bu kişilerin kaç gün çalışıp ne kadar günlük ücret alacakları

¹⁵⁷ Mefail Hızlı, "Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V, Sayı: 1, (1993), ss. 223-226.

¹⁵⁸ B.O.A.: MF.MKT., Maarif Nezâreti Mektubî Kalemî, Dosya No: 818 Gömlek No:21

detaylıca yazılırdı. Bu rapor kadı huzurunda birçok kişinin şahitliğinde mühürlenir ve İstanbul'a onaya gönderilirdi. Rapor onaylandıktan sonra tamire başlanırdı. Tamire başlandığında raporda yazılan masrafın altında bir ücretle bu tamir işinin bitmesi için tasarruf telkinlerinde bulunulurdu. Tamir başlangıcında, ortasında ve bitiminde tamirin yapım süreci denetlenirdi. Raporda yazılan plan doğrultusunda tamir yapılmasına özen gösterilirdi. Tamir bittikten sonra yapı tekrar denetlenir ve kadıya rapor verilirdi. Kadıya verilen rapordan sonra yapıların tamiri bitirilirdi.¹⁵⁹

Gerçekten de Osmanlı Devleti'nde külliye tamir işleri sistemli bir şekilde yürütülmüştür. Hançerli Külliyesi'nde de bu tamir, bakım ve onarım sistemine göre işlemler yapılmıştır. Hançerli Külliyesi'nde bir tamirâtı konu alan 1831 (Hicri 1247) tarihli arşiv belgesinde, Hançerli Fatma Sultan Vakfı'na ait Bursa'nın Çekirge semtinde bulunan cami¹⁶⁰ ve Kükürtlü Hamamı zamanla yıpranmış ve tamire muhtaç duruma geldiği haber verilmiştir. Bu durum üzerine tamir edilebilmesi için Mütevellî Mustafa Bey, Memiş Efendi, Muammer ve vakıf erbabı insanların marifetleriyle eksiklikler belirlenmiş ve eksikliklerin giderilmesi için keşif raporu yazılmıştır. Raporda tamir edilecek yerler, harcanacak malzemeler ve görevlendirilecek kişiler detaylıca yazılmıştır. Yazılan ücretler kuruş para birimi üzerinden hesaplanmıştır. Bu rapora göre; Cami duvarına yapılacak sıva için 220 kuruş, bu işi yapacak sıvacıya günlük 20 kuruş, pencere ve cam tamiri için 100 kuruş, kiremit ihtiyacı için 1000/50 kuruş, sofa ve tavan için lazım olan dara kazıkları için 200 kuruş, kazıkları yaracak kişiye 50 kuruş yarma parası, duvar tamiri için harç yükü 10/22, döşeme tahtası için 65 kuruş ve bu işi yapacak olan yarmacıya 50 kuruş, döşeme mismarı 110-10, dağ mismarı 500 kuruş, mahalleden gelen 6 işçiye 30 kuruştan toplamda 180 kuruş, rençberlerin günlük ücreti 10 kuruş toplamda 4 rençber 40 kuruş ödenmiştir.¹⁶¹

Kükürtlü Hamamı için lazım olan kiremitler 1000/50, hamamın tavanının tamiri için 80 kuruş, kiremitlerin aktaran kişiler için 5/2 günlük ve rençberler için de günlük 6/4 toplamda 42 kuruş. Hamaliye, kürek, kalbur, kofa ve masraf için 50 kuruş. Mimar ve mimarın masrafları için 40 kuruş.¹⁶²

¹⁵⁹ Hızlı, a.g.m. ss. 229-230.

¹⁶⁰ Belgede cami ismi ile anılan yapı diğer belgelerde mescit olarak ifade edilmektedir.

¹⁶¹ B.O.A.: EV.d., Evkaf Defterleri, Dosya No: 40820, Gömlek No: 0.

¹⁶² B.O.A.: EV.d., Evkaf Defterleri, Dosya No: 40820, Gömlek No: 0.

Bu ismi geçen iki yapının da tamiri ve yenilenmesi için toplamda 1515,5 kuruş gerektiğine vakıf erbabının da onaylamasıyla karar verilmiştir. Hazırlanan bu raporun bir örneği de mahkemeye verilmiştir. Belgenin alt kısmına da Hicri 27.02.1247 (07.07.1831) tarihi yazılmıştır.¹⁶³ Belgede günlük çalışacak kişilerin sadece günlük ücretleri belirtilmiştir. Fakat bu kişilerin kaç gün çalışacağı hakkında bilgi verilmemiştir.

Yukarıdaki belgeden de anlaşılacağı üzere külliyelerin tamir ve bakım işleri bir nizam doğrultusunda yapılmıştır. Tamir ve bakım için yapılacak tüm çalışmalar bilirkişilerin de dâhil edildiği bir heyet tarafından keşif edilmiş ve yapılacak harcamalar için de rapor tutulmuştur. Tutulan bu raporun tüm heyetin onaylaması sonucunda yazıldığına belgelemek için de bir örneği mahkemeye verilmiştir. Böylelikle vakıf mallarının tamiri ve onarımı için yapılacak her işlem kontrol altına alınmış ve her aşamasının denetimi sağlanmıştir. Bu uygulama şekliyle gereksiz masrafların ve israfların yapılmasının engellenmesi arzu edilmiştir.

6. Diğer Giderler

a. Isınma Giderleri

Hançerli Hanzâde Fatma Sultan doğa şartlarının getireceği ihtiyaçları da düşünmüştür. Fatma Sultan, vakfiyesinde yapıların ısıtılması ve insanların kış ayında ısınmaları için vakıf gelirlerinden günlük bir dirhem ayrılmasını belirtmiştir. Ayrılan bir dirhem ücret biriktirilmiş ve vakfın kışlık odun ihtiyacı karşılanmıştır.¹⁶⁴

b. Mutfak Eşyaları Giderleri

Vakfiyede dikkat çeken diğer bir gider kalemi ise mutfak eşyalarıdır. Mutfakta kırılacak bardakların yerine yenisinin alınması için günlük bir dirhem ayrılması şart koşulmuştur.¹⁶⁵

¹⁶³ B.O.A.: EV.d., Evkaf Defterleri, Dosya No: 40820, Gömlek No: 0.

¹⁶⁴ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁶⁵ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

II. SOSYAL YAPI

Külliyeleer belirli hizmetleri yerine getirmek amacıyla kurulmuş müesseselerdir. Vâkıflar, külliyeleeyi kimlerin nasıl yönetilip denetleneceğini, külliye bünyesinde hangi hizmetlerin kimler tarafından yürütüleceğini ilgili vakfiyelerde belirtmişlerdir.

A. YÖNETİM VE DENETİM HİZMETLERİ

Her kurumun görevini yerine getirebilmesi için iyi bir yönetim kadrosuna ihtiyacı vardır. Kurumun başarısı ve sürekliliği sahip olduğu yönetici kadrosunun başarısıyla doğru orantılıdır. Şayet yönetici kadrosu başarısız ise ilk önce kurumda aksamalar meydana gelir. Eğer yönetici kadro değişmez ve mevcut duruma çözüm bulunamazsa kurum zamanla işlevsiz hale gelir ve amacını yerine getiremez. Fakat kurumun yönetim kadrosu işinin ehil insanlardan oluşmuş ise yönetim başarılı olur ve kurumlar uzun zaman hizmet vermeye devam eder. Bu kural Osmanlı Devleti kurumları içinde geçerlidir. Konumuz olan külliyeleerin yönetimi içinse bu konu çok daha önemlidir. Zira devlet kurumlarından biri kapatılırsa yerine devlet yenisini kurmuştur. Fakat aynı durum vakıflar için pek geçerli gözükmemektedir. Çünkü vakıf kurumları bir kez işini yapamaz hale gelirse bu durumu düzeltmek ya çok zor olmuş ya da mümkün olamamıştır. Çünkü vakıflar kurulduğunda vakfın temel dayanağı vâkıfın vakfa bağışladığı mal ve mülklerdir. Şayet yönetim kadrosu bu gelirleri iyi düzenleyemeyip değerlendiremezse ilk önce vakıf kurumlarının yapıları zarar görmektedir. Böylelikle vakfın yönetim kadrosundaki basiretsizlik zamanla vakfın görevini yerine getirememesine neden olmaktadır.

Vâkıflar, tesis ettikleri kurumların uzun süreli ve kaliteli bir hizmet verebilmesi için iyi bir yönetimin şart olduğunu bilmekteydiler. Bu yüzden vakfiyelerinde vakıflarını yönetecek kişiler için şartlar koymuşlardır.

Mütevellî seçiminin bu kadar önemli olmasının nedeni, külliye yönetimindeki görevlerin tamamından mütevellînin sorumlu olmasıdır. Fakat tüm bu yönetim işlerini mütevellî tek başına yapmamıştır. Mütevellî, külliyeledeki tüm görevleri iş kollarına bölmüş, her iş kolunun başına bir kişi görevlendirmiş ve külliyeleleğin yönetimini sağlamıştır.

1. Yönetim

Külliyyelerde yönetim işi mütevellinin uhdesindedir. Mütevellî, gelir ve gider işlerinin takibini kâtip, gelirlerin toplanması işini de câbî vasıtasıyla yürütür.¹⁶⁶

Vakfın bünyesindeki medreseyi müderris, mektebi ise muallim yönetmiştir. Vakfın eğitim alanındaki yönetimi ise eğiticiler tarafından sağlanmıştır. Fakat bu eğiticiler yine mütevellînin görevlendirmesiyle işe başlamışlardır.¹⁶⁷

a. Mütevellî

Mütevellî, vakfın tüm yönetim işlerinden sorumludur. Bu nedenle mütevellî seçimi önem arz etmiştir. Bu sebeple Hanzâde Hançerli Fatma Sultan da vakfını kurduktan sonra mütevellîlik görevini kendisi üstlenmiştir. Fatma Sultan, vakfiyesinde kendisi hayatta olduğu sürece mütevellînin kendisi olacağını, kendisi vefat ettikten sonra ise eşi Mustafa Bey'in mütevellî olmasını, Mustafa Bey'in vefatından sonra ise utekadan (azatlı kölelerinden) birinin vakfa mütevellî olmasını vakfiyesinde şart koşmuştur.¹⁶⁸

Vakıf külliyesinin yapıları Bursa'da bulunmaktadır. Fakat külliyyeye ait akarâtın bir kısmının İstanbul'da olması hasebiyle mütevellîler zaman zaman İstanbul'da da ikamet etmişlerdir. Mütevellîler, İstanbul'da oldukları süre zarfında da külliye yönetimiyle ilgilenmiş ve bu yapıları denetim altında tutmuşlardır. 1593 (Hicri 1002) tarihinde Mahmud Bey mütevellîlik görevini bırakmış, yerine kardeşi Abdullah Bey geçmiştir. Abdullah Bey, mütevellî olduktan sonra vakıf mülkü konusunda kardeşi Mahmut Bey'den davacı olmuştur. 1593 (Hicri 1002) tarihli bir kadı sicilinde Hançerli Sultan Vakfı mütevellîsi Abdullah Bey b. Kasım Bey, vakfın önceki mütevellîsi olan kardeşi Mahmud Bey b. Kasım Bey'den şikâyetçi olmuştur. Abdullah Bey'in şikâyetindeki iddiası, Mahmud Bey'in İstanbul At Meydanı'nda bulunan Hançerli Sultan Hanı ismindeki vakfa ait hanı Halil Ağa ismindeki kişiye üç yüz bin akçe karşılığında satmış olduğu iddiasıdır. Abdullah Bey, hanın vakfa ait olduğunu ve satılamayacağını söylemiştir. Bu iddia Mahmud Bey'e sorulduğunda Mahmut Bey, bu hanın vakıf malı olmadığını, hanın babası Kasım Bey'in olduğunu, daha sonra Kasım Bey'in hanı

¹⁶⁶ Salih Pay, Bursa İvaz Paşa Külliyesi, 1. Baskı, Bursa: Eğit-San Basım Yayım Tanıtım A.Ş., 1996, ss.,125-126.

¹⁶⁷ Salih Pay, Bursa İvaz Paşa Külliyesi, 1. Baskı, Bursa: Eğit-San Basım Yayım Tanıtım A.Ş., 1996, s., 126.

¹⁶⁸ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

kendisine verdiğini, hanın babası tarafından kendisine verildiği için kendi malı olduğunu ve kendi malını sattığını ifade etmiştir.¹⁶⁹

Yukarıdaki kadı sicilinden de anlaşılacağı gibi vakıfların yönetimi denetim altında tutulmuştur. Özellikle Hançerli Vakfı gibi padişah ailesine mensup vakıfların yönetim kadrosunun denetimi ise daha yoğun bir şekilde yapılmıştır.

Mütevellilerin görev yılları incelendiğinde aynı zaman dilimleri içerisinde iki mütevellinin isminin geçtiği görülecektir. Bu karışıklığın nedeni aynı zaman dilimlerinde mütevelliliğin nısfî olarak paylaşılmasıdır.¹⁷⁰

Ahmed Bey b. Ali, vefat edince yerine evlâd-ı vâkîf olan Yakup Bey 1746 (Hicri 1159) yılında mütevellî olmuştur.¹⁷¹

Aynı soydan gelen kişiler vakfın yönetiminde eşit haklara sahip olmuştur. Bazen hak talep edenlerin sayısı çoğalmıştır. Bu durumda vakfı yönetecek mütevellî adaylarının sayısını artırmıştır. Bu nedenle vakfı yönetecek mütevellînin belirlenmesi işi zorlaşmıştır. Bu sorunu çözmek için hak talep edenlerin bazıları kendi haklarını bir başka kişiye devretmişlerdir. 1758 (Hicri 1172) tarihli belgede bu durumun bir örneği anlatılmıştır. Tevliyet¹⁷² hakkına sahip olan Mustafa ve Ahmed veledi Ali Bey, Haremeyn müfettişleri Şeyh Kadri ve Seyyid Mehmed Efendi'nin onaylamasıyla haklarını Seyyid Abdurrahman isimindeki kişiye devretmişlerdir. Böylece mütevellilikte hak talep edenlerin sayısı azaltılmış ve mütevellî seçimi kolaylaşmıştır.¹⁷³

Vakfa mütevellî olmak için belirli şartlar gereklidir. Eğer vakfın mütevellisinde vakıf şartlarına uygun olmayan bir durum ya da davranış görülürse, vakfın nâzırı ve çalışanları Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği'ne bilgi verip mütevellînin değişmesini ya da görevden uzaklaştırılmasını sağlamışlardır. 1761 (Hicri 1175) tarihli belgede mütevellî olan Salih Bey b. Ali hakkında çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. İddialar arasında artık vakfa hak ettiği ölçüde yönetememek, ilgilenememek ve vakfa ait köyler hakkındaki

¹⁶⁹ İstanbul Kadı Sicilleri, Rumeli 21, C. 12, s. 138, Hüküm No: 119.

¹⁷⁰ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No:609, Gömlek No: 30746-1 numaralı belgede mütevellilik görevi yarı yarıya paylaşılmış olduğu belirtilmektedir.

¹⁷¹ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 609, Gömlek No: 30746-1.

¹⁷² Belgenin aslında tevliyet kavramı vakfı yönetme hakkı olarak ifade edilmektedir. Yukarıda ismi geçen iki kişinin tevliyet hakkına sahip denilmesi, bu iki kişinin de ortak olarak vakfı yönetme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.

¹⁷³ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 160, Gömlek No: 7977-1.

bilgileri değiştirmek gibi iddialar söz konusu olmuştur. Bu iddialar doğrultusunda Salih Bey ile Süleyman Bey b. İbrahim, es-Seyyid Abdurrahman Bey, Mustafa ve Mehmed Mustafa Bey yüzleşmiş ve yüzleşme sonrasında iddiaların doğru olduğu kanaatine varılmıştır. Bu nedenle Salih Bey Evkaf-ı Hümayun Müfettiş vekili olan Mehmed Salih Efendi'nin onayı ile görevinden alınmış, yerine İbrahim Bey'in oğlu Süleyman getirilmiştir.¹⁷⁴ Yakup Bey, mütevellilik görevinden 1771(Hicri 1185) yılında vazgeçince yerine el-Hâc Süleyman mütevellilik görevini üstlenmiştir.¹⁷⁵ 1790 (Hicri 1205) tarihli bir belgede de Hançerli Külliyesi'ne Ahmed Bey b. Ali'nin mütevellî olduğu bilgisine yer verilmiştir.¹⁷⁶

Ayrıca 1807 (Hicri 1222) tarihli bir belgeden mütevellî olmak için evlâd-ı vâkıf olmak ve vefat eden mütevellinin çocukları arasında aslah ve erşed olma şartlarının da olduğunu öğreniyoruz. Bu şartlar doğrultusunda yine aynı belgede Mehmed Bey b. Süleyman Bey vefat etmiş, yerine aslah ve erşed oğlu olan Said Hafız Ahmet Bey b. el-Hâc Ali Bey, Haremeyn Vakf-ı Müfettişi Said Mehmed Efendi'nin de onayı ile mütevellî olmuştur.¹⁷⁷ Yine aynı belgede herhangi bir tarih verilmeden Sait Hafız Ahmed Bey b. el-Hâc Ali Bey'in vefat ettiği, yerine şerif Muhsin Bey'in yine Haremeyn Vakfı Müfettişi Said Mehmed Efendi'nin de onayı ile mütevellilik görevine getirildiği ifade edilmiştir.

1831 (Hicri 1247) tarihli bir arşiv belgesinde bir keşif raporu hazırlandığı bildirilmiştir. Vakfa ait olan Kükürtlü Hamamı ve Yeni Saray tamire muhtaç duruma düşmüş ve bu iki yapının tamirinin yapılabilmesi için bir keşif raporu hazırlanmıştır. Keşif raporu hazırlayan kişiler içerisinde Memiş Efendi ve Mütevellî Mustafa Bey de bulunmuştur. Böylelikle 1831 (Hicri 1247) tarihinde hazırlanan tamir raporunda Hançerli Vakfı'na Mustafa Bey'in mütevellilik yaptığını söylemek mümkündür.¹⁷⁸

1863 (Hicri 1280) tarihli belgede ise Hançerli Vakfı'nın mütevellisi olan Muhsin Bey'in vefat ettiği bilgisi yer almıştır. Muhsin Bey, vefat ettikten sonra yerine vakıf şartı gereği oğlu Ahmet Bey¹⁷⁹ mütevellî olmuştur.¹⁸⁰

¹⁷⁴ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No:457, Gömlek No: 23107-1.

¹⁷⁵ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 609, Gömlek No: 30746-1.

¹⁷⁶ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 609, Gömlek No: 30746-1.

¹⁷⁷ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 68, Gömlek No: 3363-1.

¹⁷⁸ B.O.A.: EV.d., Evkaf Defterleri, Dosya No: 40820, Gömlek No: 0.

¹⁷⁹ Ahmet Bey'in mütevellilik görevini yapmış olduğuna dair bir başka belge için bakınız. B.O.A.: İ.MVL., İrade – Meclis-i Vala, Dosya No: 503 Gömlek No: 22775-2-1.

¹⁸⁰ B.O.A.: İ.MVL., İrade – Meclis-i Vala, Dosya No: 503 Gömlek No: 22775-1-1.

b. Câbî

Câbî, vakfın tüm gelirlerini toplamakla görevli kişidir. Hançerli Vakfı'nda iki câbî görev yapmıştır. Vakfa ait gelir kaynaklarının bir kısmı Edirne'de bir kısmı İstanbul'dadır. Bu gelir kaynaklarının Bursa'ya uzaklığı göz önüne alındığında iki câbînin görev alması çok doğaldır. Câbîler topladıkları tüm bu gelirleri mütevellîye teslim etmişlerdir.¹⁸¹

Vakıfta görevli câbîler dilediklerinde mevcut görevlerinden feragat edebilmişlerdir. 1726 (Hicri 1139) tarihli bir belgede Ahmed Halife isimli şahıs kendi isteğiyle görevinden feragat etmiş, yerine el-Hac Abdullah Halife göreve getirilmiştir.¹⁸²

Yine aynı yıl yazılan bir başka belgede vakıfta Seyyid Ömer isminde bir kişinin câbîlik görevini ifa ettiği ve Seyyid Ömer'in aynı yıl vefat ettiği bilgisi yer almıştır.¹⁸³

1789 (Hicri 1204) tarihinde ise Hançerli Külliyesi Vakfı'nda İsmail Halife b. Abdülcelil isimli kişi câbîlik görevi yapmıştır.¹⁸⁴

c. Kâtip

Kâtip, vakfa giren ve çıkan tüm gelirleri, ürünleri kayıt altına alan kişidir. Ayrıca vakfın resmi evrak işleri, kayıtları ve yazışmaları da kâtipin görevidir. Hançerli Vakfı'nda bu işlerin yapılabilmesi için bir kâtip görevlendirilmiştir.¹⁸⁵

Zamanla Hançerli Vakfı'nda iş yükü artmış ve bu iş yükünü karşılamak için personelin sayısında da bir artışa gidilmiştir. Meselâ 1767 (1181 Hicri) tarihli arşiv belgesinde külliye vakfında Yakup Efendi, Süleyman, İbrahim, Ali, Halil, Ahmed, Mehmed ve Enes isminde sekiz kişi, vakıfta kâtip olarak görevlendirilmiştir.¹⁸⁶ Bu belgeden de anlaşılacağı üzere kâtip sayısında bir artış söz konusu olmuştur.

Hançerli Vakfının kuruluşunda her göreve bir kişi tayin edilmiştir. Fakat bazı dönemlerde bir kişi hem kâtiplik hem de cüzhânlık görevini üstlenmiştir. Burada ismi geçen Yakup Efendi aynı zamanda külliye vakfında hem cüzhân olarak hem de kâtip

¹⁸¹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁸² B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 307, Gömlek No: 15614-1.

¹⁸³ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 307, Gömlek No: 15614-3.

¹⁸⁴ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 152, Gömlek No: 7569-1.

¹⁸⁵ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁸⁶ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 12, Gömlek No: 558-1.

olarak görev yapmıştır. Kendisi 1767 tarihinde vefat edince kâtiplik ve cüzhânlık görevlerinden kalan hakları oğulları Seyyid Mehmed ve Mehmed Emin'e verilmiştir.¹⁸⁷

1789 (Hicri 1204) tarihli bir diğer belgede İsmail Halife b. Abdülcélil isimli kişinin kâtiplik görevi yaptığını, aynı zamanda câbîlik görevini de üstlendiği belirtilmiştir.¹⁸⁸

2. Denetim

Külliyenin denetimi vakıf nâzırı tarafından yerine getirilmiştir. Nâzır, vakıfların ve mali kurumların yönetiminde bulunan ya da bu kurumları denetleyen kişileri ifade etmektedir. Hançerli Külliyesi'nde bu görev için bir kişi görevlendirilmiştir. Vakfiye şartlarına göre de bu kişinin günlük ücreti bir dirhemdir.¹⁸⁹

B. EĞİTİM – ÖĞRETİM HİZMETLERİ

Külliyeye müştamilâtı arasında eğitim- öğretim hizmetlerinin yürütüleceği iki tesis vardır. Bunlar da medrese ve mekteptir. Her iki kurumun bütün harcamaları vakıf tarafından karşılanmıştır. Bu harcamalar arasında mektep ve medrese öğrencilerine yönelik masraflar, buralarda görev yapan muallim ve müderrisler ile bunların yardımcılarının maaşları yer almıştır.

1. Müderris

Sıbyan mekteplerinden sonra eğitimin devamını oluşturan medreselerde ders veren kişiye müderris denilmektedir. Osmanlı medreselerinde ders veren müderrislerin bilgi ve birikiminin yanı sıra faziletli, olgun, tevazu sahibi ve dindarlık gibi vasıflara da sahip olması gözetilmiştir.¹⁹⁰ Çünkü medreselerden mezun olan kişiler Osmanlı Devleti'nde İlmiye sınıfı olarak ifade ettiğimiz grup içerisinde yönetime katılabiliştir. Bu açıdan bakıldığında medreseler ve müderrisler devlet yönetimi açısından çok önemlidir.

Hançerli Medresesi'nde bir müderris görevlendirilmiştir. Vakfiyede müderrisin tatil günlerinin dışında ders verdiği ve bu hizmeti karşılığında 40 dirhem ücret aldığı

¹⁸⁷ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 67, Gömlek No: 3332-1.

¹⁸⁸ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 152, Gömlek No: 7569-1.

¹⁸⁹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

¹⁹⁰ Bayramali Nazıroğlu, "Osmanlıda Öğretmenlik Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I., Sayı:1, (2015), s. 2.

belirtilmiştir. Ayrıca vakfiyede, medresede aklî ilimlerin de verilmesi istenmiştir. Bu nedenle medresede ders verecek müderrisin aklî ilimleri bilmesi şart koşulmuştur.¹⁹¹

Hançerli Medresesi'nde birçok müderris görev yapmıştır. Günümüze kadar tespit edilebilen müderris listesi şöyledir.

1. Lütfullah Çelebi (Vakfiyede ismi geçen ilk müderris 1533)
2. Şemseddin Çelebi (1542)
3. Ahmed b. Muslihiddin (Muallimzade) (1543'den önce)
4. Mehmed b. Muhyiddin (Mertlus Efendi) (1543)
5. Mustafa Çelebi (Ma'lulzade) (1546'dan önce)
6. Alaaddin b. Halife (1547)
7. Abdullah b. Lütfullah (1550)
8. Şemseddin Mehmed (İsrafilzade) (1552'den önce)
9. Cemaleddin Efendi (Zenbillizade) (1553'den önce)
10. Muslihiddin Efendi (1553'de)
11. Mehmed Çelebi (1559)
12. Ali b. Abdülaziz (1560'dan önce)
13. Abdurrauf b. Mehmed (1560)
14. Mehmed Efendi (Mirim Kösesi) (1566'dan önce)
15. Şüca Efendi (Kastamonulu) (1566)
16. Seyyid Ali Efendi (1567)
17. Abdülgani b. Emirşah (1568'den önce)
18. Ali Efendi (1571'den önce)
19. Mehmed b. İlyas (1572)
20. Abdi b. Sinan (1574)
21. Muhyiddin b. Mehmed (1575)
22. Mehmed b. Mahmud (1576'dan önce)
23. Abdurrahman Efendi (1576'dan önce)
24. Mehmed b. Mehmed (1577'den önce)
25. Şüca Efendi (1578)
26. Mehmed Çelebi (Arabzade mülazimi) (1581'den önce)

---

¹⁹¹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

27. Mehmed Çelebi (Zekeriya Efendi mülazimi) (1581)
28. Mehmed Efendi (Gözlüce Mehmed) (1584'den önce)
29. Ali Efendi (Veli Beyzade) (1584)
30. Mehmed Çelebi (Muîdi) (1586'dan önce)
31. Ali Efendi (Veli Beyzade) (1587)
32. Mehmed Efendi (Pir Efendi) (1589'dan önce)
33. Abdullah Efendi (Manav Hasanzade) (1593)
34. Ahmed Çelebi (La'li)¹⁹² (1598)¹⁹³
35. Mustafa Efendi (Yumurta Vaizi) (1599)
36. Abdullah Efendi (Zeynizade) (1601)¹⁹⁴
37. Hamdi Efendi¹⁹⁵ (1820 ve öncesi)¹⁹⁶
38. Süleyman Efendi¹⁹⁷ (1821)¹⁹⁸

2. Muîd

Hançerli Medresesi'nde dersleri tekrar ettirmesi ve yeni derslere hazırlık yaptırması için sadece bir muîd görevlendirilmiştir.¹⁹⁹

3. Muallim

4 ila 5 yaşlarında muallime teslim edilen öğrenciler 11 ila 12 yaşlarına kadar sıbyan mektebinde muallimden ders almışlardır. Muallim sıbyan mektebindeki çocuklara okuma-yazma, bilgi ve beceri alanında dersler vermiştir. Bir nevi muallim, çocukları ergenlikten önce hayata hazırlayan kişidir.²⁰⁰

Hançerli Külliyesi bünyesinde bulunan Sıbyan Mektebi'nde de bir muallim görev yapmıştır. İsmi belirtilmeyen muallim toplamda on çocuğa eğitim vermiştir. Bu hizmeti

¹⁹² Ahmed Çelebi'nin ismi 1598 (Hicri: 1007) tarihli bir kadı sicilinde Şuhudu'l Hal kısmında şahit olarak geçmektedir. Aynı zamanda Ahmet Efendi'nin Hançerli Medresesi'nde müderris olduğu belirtilmektedir.

¹⁹³ Yediyıldız, Maydaer ve Oruçoğlu, a.g.e., s. 192.

¹⁹⁴ Mefail Hızlı, Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri, 1. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, ss. 175-176.

¹⁹⁵ Müderris Hamdi Bey ismini Vehbi Efendi'nin Evkaf Nezâretine yazmış olduğu tezkire sayesinde öğrenmekteyiz. B.O.A.: Ş.D.: Şura-yı Devlet, Dosya No: 03063, Gömlek No:58-1.

¹⁹⁶ B.O.A.: Ş.D.: Şura-yı Devlet, Dosya No: 03063, Gömlek No:58-1.

¹⁹⁷ Süleyman Efendi'nin ismi müderris unvanıyla Miladi 1821 Hicri 1237 yılına ait belgelerde de geçmektedir. B.O.A.: Ş.D.: Şura-yı Devlet, Dosya No: 03053, Gömlek No: 55-1.

¹⁹⁸ B.O.A.: Ş.D.: Şura-yı Devlet, Dosya No: 03063, Gömlek No: 58-3.

¹⁹⁹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

²⁰⁰ Nazıroğlu, a.g.m., s. 2.

karşılığında günlük beş dirhem ücret almıştır.²⁰¹ Vakfiyede belirtilen şarta uygun olarak Hançerli Mektebi'nde muallim sayısı değişmemiştir. 1792 (Hicri 1207) tarihli arşiv belgesinde Hançerli Mektebi'nde Mehmed Emin Halife b. İbrahim'in görev yaptığı bildirilmiştir. Görev yapan başkaca bir muallimden bahsedilmemiştir. Aynı sene içerisinde Mehmed Emin Halife b. İbrahim kendi gönül rızasıyla mektepteki görevinden Hafız Ahmet Halife b. Mustafa lehine feragat etmiştir. Böylelikle mektepteki muallimlik vazifesine Hafız Ahmet Halife b. Mustafa tevcih edilmiştir.²⁰²

1729 (Hicri 1142) tarihli belgede Hançerli vakfına bağlı olan Hançerli Sultan Mektebi'nde görev yapmış, ismi yukarıda da geçen Şeyh Ahmet Halife görevini terk etmiştir. Şeyh Ahmet Halife'den boşalan muallimlik görevine de Sakıp Seyyid Abdülkahhar Efendi getirilmiştir.²⁰³

4. Halife

Halife, tıpkı muîd gibi mektepte eğitim gören çocukları görmüş oldukları dersleri tekrar ettirmiş, bir sonraki derse hazırlık yaptırmıştır. Bu görevi karşılığında muallim yardımcısına günlük 2 dirhem ücret verilmesi uygun görülmüştür.²⁰⁴

5. Mektep ve Medrese Öğrencileri

Osmanlı Devleti'nde sıbyan mekteplerinde eğitim 5 ila 7 yaşları arasında başlamıştır. Sıbyan mektebine toplumun her kesiminden öğrenci katılmıştır. Geliri yüksek olanlar çocuklarına yeni kıyafetler giydirerek süsleyerek götürürken geliri düşük olanlar çocuklarını sade bir şekilde mektebe götürmüştür. Sıbyan mekteplerinde sınıflardaki öğrenci sayısı mahalledeki çocuk sayısına göre değişiklik göstermiştir. Fakat genellikle öğrenci sayısı 25 ila 30 arasında olmuştur. Bazı mektepler vakıf bütçelerinden gelir sağlamışlardır. Gelire sahip olan mektepler eğitim verdikleri öğrenciler arasında ihtiyaç sahibi olanların ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Ayrıca bu mektepler yılın belli dönemlerinde gelirleri sayesinde tüm çocuklara yiyecek meyve ve çeşitli giyecekler de vermişlerdir.²⁰⁵

²⁰¹ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

²⁰² B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 36, Gömlek No: 1781-1.

²⁰³ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 52, Gömlek No: 2581-1.

²⁰⁴ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

²⁰⁵ Abbas Çelik, "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 27, (2007), ss. 127-133.

Hançerli Mektebi'nde toplamda 10 öğrenciye eğitim verilmiştir. Hançerli Fatma Sultan, eğitim görecek olan bu 10 öğrencinin yetim çocuklardan seçilmesini vakfiyesinde belirtmiştir. Hançerli Fatma Sultan, ayrıca bu çocukların Kur'an-ı Kerim'i hatim edinceye kadar eğitim almalarını ve kendisine dua etmelerini istemiştir.²⁰⁶

Öğrenciler mektep eğitimini tamamladıktan sonra isterlerse medrese eğitimine devam etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'ndeki medrese eğitim sistemine göre öğrencilerin eğitim yaşı 14 ila 30 yaş aralığı olarak belirlenmiştir. Fakat Bursa'da da örneğine rastlanıldığı üzere çeşitli sebeplerle farklı yaş gruplarına da medreselerde eğitim verilmiştir. Bu farklı yaş grupları arasında 50 yaşındaki yaşlı öğrencilerin yanı sıra 5 yaşlarındaki çocuk öğrencileri de görmek mümkündür.²⁰⁷ Bu yaşlı öğrenciler (Örneğin 50 yaşlarında vb.) hem medresede eğitim almışken hem de medresede ücretsiz barınmışlardır.²⁰⁸ Yaşlı kişilerin öğrenci durumunda medresede kalmaları bir süre sonra sorun haline gelince, Osmanlı Devleti bu durumu engellemek için 4 Şubat 1913 tarihinde "Bursa Medaris-i İlmiyesine Gönderilen Talimatname" ile medrese öğrencilerine yaş sınırlaması getirmiştir. Bu talimatnameye göre artık 15 yaşından küçük ve 30 yaşından büyük kişiler medreseye öğrenci olarak alınmayacaktır.²⁰⁹

Hançerli Fatma Sultan'ın vakfiyesindeki şartlar gereği Hançerli Medresesi'nde 10 öğrenciye eğitim verilmiştir. Fakat vakfiyede öğrencilerin ekonomik ve sosyal durumu hakkında bilgi verilmemiştir. Medrese öğrencilerine medresede ücreti mukabilinde bevvâplık ve ferrâşlık gibi görevler verilmiştir. Medresede öğrencilere on adet oda tahsis edilmiştir. Eğitim alan öğrencilerin hepsine eşit davranılması ve asla birinin diğerine tercih edilmemesi özellikle belirtilmiştir.²¹⁰

---

²⁰⁶ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

²⁰⁷ Raif Kaplanoğlu, 1830-1843 Yılları Nüfus Defterlerine Göre Bursa'nın Ekonomik ve Sosyal Yapısı, 1. Baskı, Bursa: Nilüfer Belediyesi Kültür Hizmetleri, 2013, ss. 122-126.

²⁰⁸ Raif Kaplanoğlu, a.g.e., ss. 122-126.

²⁰⁹ Raif Kaplanoğlu, a.g.e., ss. 122-126.

²¹⁰ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

C. DİN HİZMETLERİ

Külliyelerin bünyesinde bulunan cami, mescit ve türbe gibi birimlerde imamlık, müezzinlik, cüzhânlık gibi hizmetleri yerine getiren kişiler din hizmetleri elemanları olarak değerlendirilmiştir.

1. İmam

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı Devleti zamanında da imamlık yapabilmek için bazı şartlar aranmıştır. Öncelikle bir insanın imamlık yapabilmesi için Dâru'l- Kurrâ'dan mezun olması şartı istenmiştir.²¹¹ Dâru'l-Kurrâ'nın yanı sıra medreseden mezun olan öğrenciler de isterlerse imamlık yapabilmişlerdir.²¹² İmamlar, külliye camilerinde de görev yapmışlardır. Fakat külliye camilerinde görev yapmak için vakfiyedeki şartlar doğrultusunda mütevellî, nâzır ya da kadının referansı istenmiştir.²¹³

Külliyeler kuruluş amacı doğrultusunda insanların maddi ihtiyaçlarının yanı sıra manevi ihtiyaçlarını da gidermeye çalışmışlardır. Bu bağlamda vakıflar, külliyelerin aracılığı ile insanlara hizmet verebilmek için camiler ve mescitler kurmuş, burada insanların manevi ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Böylelikle hem toplumun dini yöndeki ihtiyaçları karşılanmıştır hem de vâkıflar bu şekilde insanlara hizmet ederek Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmışlardır. Yukarıda mescit başlığı altında Hançerli Fatma Sultan'ın, Hançerli Külliyesi'nin kuruluşundan önce Çekirge semtinde hem Allah'ın rızasını kazanmak, hem de insanlara ibadet edebilecekleri ve dini ihtiyaçlarını karşılayacakları bir mescit bina ettirdiğini zikretmiştim. Külliye kurulduktan sonra Fatma Sultan bu mescidi vakfına bağışlayarak külliye bünyesine dâhil etmiştir. Fakat Fatma Sultan, vakfiyesinde bu mescitte görevli personel hakkında bilgi vermemiştir.²¹⁴

Her ne kadar vakfiyede bu mescide tayin olan bir imam ismine rastlayamasak da arşiv belgelerinde mescide tayin olmuş birçok imamın kaydını bulmak mümkün olmuştur.

²¹¹ Abdulvahap Yıldız, a.g.m., ss. 286-287.

²¹² Ahmet Akın, "Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversite İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, (2006), s.78.

²¹³ Kemal Beydilli, *Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, 1. Baskı, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013, ss. 1-2.

²¹⁴ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 450, Gömlek No: 22751.

Örneğin 1859 (Hicri 1276) tarihli arşiv belgesinde bu mescitte es-Seyyid el-Hâc Halil Halife b. Nasuh'un görev yaptığı ifade edilmiştir. Aynı yıl es-Seyyid el-Hâc Halil Halife b. Nasuh vefat etmiş, yerine oğlu es-Seyyid Ali bu göreve geçmiştir.²¹⁵ Aynı tarihte başka bir belgede es-Seyyid Ali'nin imamlık görevinin şartlarını yerine getirmiş olduğu ve göreve başladığı belirtilmiştir.²¹⁶

1777 (Hicri 1191) tarihli belgede ise mescitte Mehmed Salih b. Abdullah'ın imamlık yaptığı ve yıl içinde vefat ettiği belirtilmiştir. Mehmed Salih b. Abdullah vefat ettikten sonra yerine Hasan Halife b. Abdülaziz imamlık görevini üstlenmiştir.²¹⁷

2. Cüzhân

Vakfiyedeki bilgilere göre beş cüzhân görevlendirilmiştir. Bu kişiler Sadri Mustafa ve Eyüp el-Ensârî ruhuna birer cüz okumakla vazifelendirilmişlerdir. Cüz okuyanlar için herhangi bir şart belirtilmemiştir.²¹⁸

Zamanla medrese bünyesinde cüz okuyanların sayısı ve ücretleri değişmiştir. 1767 (Hicri 1181) tarihli belgede medresede Süleyman, Veli Bey, Salih, Ali, Halil, Ahmed, Hasan Halife b. Mustafa ve Yakup Bey isminde sekiz cüzhânın görev aldıkları belirtilmiştir.²¹⁹

Cüzhânlar görevlerinden kendi rızaları ile feragat edebilmiş ya da kendi hisselerini başkalarına devredebilmişlerdir. Yukarıdaki belgeden tam üç yıl sonra 1770 (Hicri 1184) tarihli arşiv belgesinde Süleyman, İbrahim ve Mehmed Said²²⁰ isimli şahıslar kendi rızaları ile hisselerinden feragat etmiş, haklarını üç kişinin de kardeşi olan Halil b. el-Hâc Eyüb'e devretmişlerdir.²²¹

Medresede görev alan cüzhânlardan biri vefat ettiğinde, vefat edenin hizmetine karşılık alacağı ücretler ve vefat edenin hissesi eşine intikal etmiştir. Nitekim 1836 (Hicri 1252) tarihli belgede Feyzullah Şerif isimli cüzhân vefat etmiş, onun tüm alacakları kerimesi Şerife Zeyneb bt. Ahmed'e verilmiştir. Aynı belgede Şerif Zeyneb bt. Ahmed'in de bir süre sonra vefat ettiği ve üzerinde olan hakların oğlu Mehmed Said ve Aliye

²¹⁵ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 450, Gömlek No: 22751-5.

²¹⁶ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 450, Gömlek No: 22751-6.

²¹⁷ B.O.A.: C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 645, Gömlek No: 32504-1.

²¹⁸ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

²¹⁹ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 166, Gömlek No: 8259-3.

²²⁰ Buradaki Mehmed Said isimli şahıs vefat eden Yakup Bey'in oğludur.

²²¹ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 166, Gömlek No: 8259-1.

ismindeki kızına geçtiği bildirilmiştir. Yine bu belgede cüzhânların vefat ettiğinde haklarının kardeşlerine de geçebildiği ifade edilmiştir. Örneğin Mehmed Said vefat edince onun hakları kardeşleri olan Mehmed Raşid ve Adile ismindeki hatuna devredilmiştir.²²²

Vakıf bünyesinde bir kişi cüzhânlık görevi yanında başka görevler de alabilmiştir. Örneğin 1776 (Hicri 1190) tarihli belgede Seyyid Ali isimli şahıs da Yakup Efendi gibi kâtiplik ve cüzhânlık görevini beraber ifa etmiştir.²²³

D. GENEL HİZMETLER

Külliyelerde binaları açıp-kapama ve temizleme gibi işler için de personel görevlendirilmiştir. Bunların sayısı külliyein büyüklüğüne göre değişmiştir. Bu işler için Fatma Sultan Külliyesi'nde bevvâb ve ferrâş olmak üzere iki kişi görevlendirilmiştir.

1. Bevvâb

Hançerli Külliyesi'nde medreseye bir bevvâb görevlendirilmiştir. Bu kişinin medresede okuyan ihtiyaç sahibi öğrencilerden seçilmesi şart koşulmuştur. Medresedeki bevvâbın görev tanımında diğer medreselerdeki kapıcılık görevinin aynısını yapması istenmiştir. Bu hizmeti karşılığında günlük bir dirhem ücret verilmiştir.²²⁴

2. Ferrâş

Külliyeye temizlik işlerinin yapılması için bir ferrâş tayin edilmiştir. Bu görevi üstlenecek kişinin medresede eğitim alan öğrencilerden olması uygun görülmüştür. Ferrâşlık görevini yapacak kişiye günlük bir dirhem ücret ödenmiştir.²²⁵

²²² B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 75, Gömlek No: 3714-1.

²²³ B.O.A.: C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 47, Gömlek No: 2323-1.

²²⁴ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

²²⁵ V.G.M.A., Defter No: 1862, Sayfa No: 132, Sıra No: 25.

SONUÇ

İslâm dininin ortaya çıkışı ile birlikte oluşmaya başlayan İslâm Medeniyeti, İslâm dininin emir ve yasakları doğrultusunda insanların yaşamlarını düzenlemiştir. İslâm dini insanlara hayırsever olmayı, iyilik yapmayı ve yardımlaşmayı öğütleyerek Allah'ın rızasını kazanmaları için yol gösterir. Bu öğüt doğrultusunda insanlar hayır kurumları kurarak bu öğüdü tutmuş ve hayatlarında uygulamışlardır. Bu anlayış doğrultusunda yapmış oldukları en somut örnekler vakıflar ve vakıfların bünyesinde oluşan külliyelerdir. Müslümanların olduğu her yerde İslâm Medeniyeti'nin bu etkilerini görmek mümkündür. Bu etkileri en iyi müşahade eden isimlerden biri de Tanca şehrinde doğmuş olan ünlü seyyah Battuta olmuştur. Battuta, bu vakıf anlayışını gittiği birçok Müslüman beldesinde görmüş ve eserine aktarmıştır. Battuta bu vakıf bünyesinde bulunan, ileriki süreçte külliyelerin önemli bir birimi olan zaviyelerde konakladığını ve ihtiyacını giderdiğini eserinde ifade etmiştir. Dikkat çekmesi açısından Battuta, Pekin şehrinde de vakıf kurumlarının bulunduğunu eserinde belirtmiştir. Böylelikle İslam Medeniyeti'nin vakıflar aracılığıyla birçok yerde insanları etkilediğini söylemek mümkündür.

Külliyelerin insanlık için başka bir önemi ise hizmetlerin uzun yıllar devam etmesidir. 1531 yılında kurulan Hançerli Fatma Sultan Külliyesi, 1862 yılına kadar hizmetine devam etmiştir. Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'nin insanlara en az 330 yıl hizmet verdiğini söylemek mümkündür. Bu kurumların uzun süre hizmet verebilmesinin nedeni kurucuların külliye inşaa ettirirken yapmış oldukları planlamalardır. Bir diğer neden ise Müslümanların bu kurumlara sahip çıkması, koruyup kollamasıdır.

Külliye için çok önemli gördüğüm zihin yapısına ait sonuçlar aktarıldıktan sonra Hançerli Fatma Sultan Külliyesi ile ilgili ulaşılan diğer sonuçlar şunlardır;

Öncelikle Hançerli Fatma Sultan Külliyesi kuruluşunda her ne kadar da orta ölçekli bir görüntüye sahip gözükse de ileriki zamanlarda külliye elde ettiği gelirler, bağışlar ve bünyesine eklenen kurumlarla gittikçe büyümüştür. Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'nden günümüze çok az eser ulaşmıştır. Bunlar kısaca Musababa Mahallesi'nde bulunan Hançerli Hamamı ve Hançerli Hamamı'nın yakınında bulunan temellerinden tekrar ihya edilen Hançerli Medresesi'dir. Hançerli Vakfı aracılığı ile külliye bünyesine sonradan dâhil edilen Çekirge Hamamı ve Kükürtlü Hamamı'da günümüze kadar ulaşabilmiştir. Günümüzde Hançerli Hamamı devlet tarafından verilen çeşitli kursların

eğitim binası olarak kullanılırken, Hançerli Medresesi de sosyal faaliyetlerin, toplantıların ve çeşitli etkinliklerin yapıldığı bir bina olarak kullanılmaktadır. Kükürtlü ve Çekirge Hamamları ise tarihteki görevlerine devam etmektedirler. Maalesef külliye bünyesinde bulunan Musababa ve Sarı Abdullah Mahallesi'ndeki mektepler, Musababa Mahallesi'nde bulunan Hançerli Türbesi, İnegöl'ün Kurşunlu kazasında bulunan Hançerli Sultan Cami, Sarı Abdullah Mahallesi'nde bulunan Sarı Abdullah Cami, Çekirge'de bulunan Hançerli Sultan Mescidi ve son olarak Hançerli Sarayı günümüze ulaşmamıştır.

Araştırmadan çıkan sonuçlardan dikkat çeken bir husus da külliyenin farklı şehirlerde gelir kaynaklarının olmasıdır. Külliyenin ana gelir kaynakları Bursa'dadır. Fakat Bursa'nın yanı sıra külliyenin, İstanbul'da fırınlar ve Edirne'nin Vize kazasında değirmen olmak üzere başka gelir kaynaklarının da olduğu belgelerde belirtilmiştir.

Her külliyenin giderleri olduğu gibi Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'nin de giderleri olmuştur. Bu giderler arasında başta eğitim-öğretim kadrosu ve hizmet kadrosunu ifade etmek gerekir. Eğitim-öğretim kadrosunda dikkat çeken husus müderrislerin giderlerindeki farklılıktır. Bunun nedeni ise müderrislerin niteliği ile alakalı olmalıdır. Bir de hizmet kadrosundaki görevlilerin giderleri hususunda dikkat çeken bir nokta bulunmaktadır. Örneğin câbiler aynı zamanda aynı işi yapmalarına rağmen farklı ücretler almışlardır. Bunun nedeni de câbilerin niteliği ve iş yükü ile alakalı olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'nde dikkat çeken öğrencilere ayrılan giderlerdir. Fatma Sultan, yetim öğrencilerin harçlık ve giyecek giderlerinin yanı sıra mevsimlik olarak yiyecek giderlerini dahi düşünmüştür.

Hançerli Fatma Sultan Külliyesi'nin sosyal alanda da topluma birçok katkısı olmuştur. Özellikle Fatma Sultan'ın vakfiyesinde mekteplere seçilecek öğrencilerin yetim çocuklardan seçilmesi ve bu çocukların birinin diğerine tercih edilmemesi şartı çok önemlidir. Fatma Sultan, bu şart ile toplumda gariban kalan bir nevi sahipsiz kalan çocuklara sahip çıkmış ve bu çocukların hem topluma hem de devlete faydalı insanlar olmasını arzulamıştır. Ayrıca çocuklar arasında mutlak eşit davranılmasını isteyerek çocukların arasında ayrımcılığın olmamasını ve hepsinin birlik içerisinde yetişmesini istemiştir. Ayrıca önemli günlerde çocuklara yapılan giyecek yardımıyla da toplumda yardımlaşmaya ve dayanışmaya katkı sağlamıştır. Bu anlayış içerisinde yetişen çocukların ileride kendilerinin de böyle davranacağına düşünceyle Fatma Sultan, İslâm

Medeniyeti'nin değerlerini çocuklara daha ufak yaşta eğitim yolu ile kazandırmaya çalışmıştır. Fatma Sultan'ın vakfiyede belirttiği şartlardan biri de vakıf bünyesindeki görevlerin medrese öğrencilerine verilmesidir. Böylece medrese öğrencileri, hem insanlara hizmete dâhil edilmiş hem de bu görevleri karşılığında aldıkları ücretlerle kendi ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Böylelikle gerek mektep öğrencileri gerekse medrese öğrencileri hem ilm alanda hem de sosyal alanda bir zihniyet ve program doğrultusunda eğitilmişlerdir.

Hançerli Fatma Sultan Kllyesi'ni diğer kllyelerden ayıran bir özellik de Fatma Sultan'ın azatlı kölelerini de dşnm olmasındır. Fatma Sultan, vakfiyesinde kadınların çalışması gereken birimlerde kendisinin azatlı kölelerinden olan kadınların çalıştırılmasını şart koşmuştur. Böylelikle Fatma Sultan, kendisinin vefatından sonra azatlı kadın kölelerinin mağdur olmamasını ve hayatlarını idame ettirmelerini sağlamaya çalışmıştır. Gerçekten de Fatma Sultan'dan sonra bu şarta uyulmuş ve sadece belirtilen özelliğe sahip kadınlar Hançerli Kllyesi hamamlarında çalıştırılmıştır.

Tüm bu çıkarımlar sonucunda genel bir sonuca varmak gerekirse, Hançerli Fatma Sultan Kllyesi 330 yılı aşkın bir süre insanlığa hizmet etmiştir. Yapı birimlerinin bir kısmı yıkılmış, bir kısmı ise günümüze ulaşmış ve çeşitli alanlarda hizmet vermeye devam etmektedirler. En önemlisi ise kaynağını İslâm dininin oluşturduğu İslâm Medeniyeti'nin zihin yapısının temel kavramları olan Allah'ın rızasını kazanmak için insanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma gibi değerlerin, çok geniş bir alanda, çok uzun sreler boyunca, kllyeler aracılığı ile uygulanmasıdır. Böylelikle kllyeler sayesinde, bu anlayış doğrultusunda toplumsal huzur, refah ve istikrar uzun süre devam ettirilmiştir.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVLERİ

C.EV., Cevdet Evkaf, Dosya No: 507, Gömlek No: 25621; Dosya No: 450, Gömlek No: 22751; 22751-5; 22751-6; Dosya No: 307 Gömlek No: 15614-1; 15614-03; Dosya No: 152 Gömlek No: 7569-1; Dosya No: 645, Gömlek No: 32504-1; Dosya No: 609, Gömlek No: 30746-1; Dosya No:457, Gömlek No: 23107-1; Dosya No: 307, Gömlek No: 15614-1; 15614-3; Dosya No: 645, Gömlek No: 32504-1.

C.MF., Cevdet Maarif, Dosya No: 52 Gömlek No: 2581-1; Dosya No: 36 Gömlek No: 1781-1; Dosya No: 166, Gömlek No: 8259-1; 8259-3; Dosya No: 47, Gömlek No: 2323-1; Dosya No: 68, Gömlek No: 3363-1; Dosya No: 160, Gömlek No: 7977-1; Dosya No: 75, Gömlek No: 3714-1; Dosya No: 12, Gömlek No: 558-1; Dosya No: 67, Gömlek No: 03332-1.

İ.DH., İrade – Dahiliye, Dosya No: 17, Gömlek No: 790.

İ.MVL., İrade – Meclis-i Vala, Dosya No: 503 Gömlek No: 22775-1-1; 22775-2-1.

İ.ŞD., Şura-yı Devlet, Dosya No: 106, Gömlek No: 6368.

MF.MKT., Maarif Nezâreti Mektubî Kalemi, Dosya No: 696, Gömlek No: 2; Dosya No: 818, Gömlek No: 21

Ş.D., Şura-yı Devlet Defterleri, Dosya No: 3053 Gömlek No:55; 55-1; Dosya No: 3063, Gömlek No:58-1; 58-3.

EV.d., Evkaf Defterleri, Dosya No: 40820, Gömlek No: 0.

B. VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ

VGMA, Defter No: 1862, Sayfa No: 132 Sıra No: 25.

II. MAKALE, KİTAP ve TEZLER

ABDÜLKADİR Mülazım, Bursa Tarihi Kılavuzu, 1. Baskı, İstanbul: Bursa İl Özel İdaresi ve Bursa Kültür Merkezi, 2008.

AFYONCU Erhan, Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, 2. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.

- AKALIN Şebnem, “Kervansaray”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), C. 25, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002.
- AKBULUT Müşfika, *Üsküdar Yeni Camii ve Külliyesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- AKIN Ahmet, “Osmanlı’da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği)”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversite İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, (2006), s. 78.
- AKOZAN Feridun, “Türk Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, S.8, Ankara: Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, (1969), s. 303.
- ANAMERİÇ Hakan, Fatih Rukancı, “ XI. – XVI. Yüzyıllar Arasında Medrese ve Üniversitelerde Eğitim ”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 23, S. 2, İzmir: Ege Üniversitesi, (2008), ss. 36-37.
- BALIVET Michel, “ Açık Kültür ve 14. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinde Dinler Arası İlişkiler”, Osmanlı Beyliği, Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- BALTACI Cahid, XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1.Baskı, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- BAYKAL Kazım, Bursa ve Anıtları, 2. Baskı, Levent: Cenkler Matbaacılık, 1982.
- BAYKAL Kazım, Eski Eserleri Sevenler Kurumunun 1961, 1962, 1963, 1964 Yılları Çalışmaları, Bursa: Hâkimiyet Matbaası, 1964.
- BEĞ Oruç, Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım) – (Tevarih-i Ali Osman), 1. Baskı, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2007.
- BEYDİLLİ Kemal, Osmanlı’da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü, 1. Baskı, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013.
- BOZKURT Nebi, “Müderis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 31 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2006.
- ÇELİK Abbas, “Hatıralarla Sıbyan Mektepleri”, Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 27, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, (2007), ss. 127-133.

- ÇOBANOĞLU Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Küllüye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 26 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2002.
- DİKMEN Çiğdem Belgin, Ferruh Toruk, “Sıbyan Mekteplerinin Mimarisi: Abdullah Paşa Sıbyan Mektebi Örneği”, *Vakıflar Dergisi*, S.48, Ankara: Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2017), ss. 36-37.
- DOĞER Lale, Eda Armağan, “Bizans Dönemi’nde (Prousa) Bursa ve Çevresinde Gündelik Beslenme Üzerine Bir Deneme”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XXIII., Sayı 2 İzmir: Ege Üniversitesi, (Ekim 2014), ss. 15-30.
- EFENDİ Hasan Taib, Hatıra ya da Bursa’nın Aynası (Hatıra Yahud Mir’at-ı Bursa), 1. Baskı, İstanbul: Gaye Kitabevi, 2007.
- EMECEN Feridun M., Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600), 1. Baskı, İstanbul: Ayhan Matbaası, 2015.
- ERTAŞ Fatih Coşkun ve Şaziye Ulubaş Şahin, “17. Yüzyılda Anadolu’da Kadın Vakıfları ve Muhasebesi: Tokat Hatuniye Vakıf Muhasebesi Örneği”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, İstanbul: Oktay Güvemli Muhasebe ve Finans Tarihi Vakfı (MUFTAV), 2015, ss. 102-106.
- ERTUĞ Zeynep Tarım, “Saray”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2009.
- FAROQHI Suraiya, *The Ottoman Empire: A Short History* (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi), Çev. Ercan Ertürk, 1. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- GABRIEL Albert, *Une Capitale Turque: Brousse/Bursa* (Bir Türk Başkenti Bursa), der. Neslihan Er, Hamit Er ve Aykut Kazancıgil, İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2010.
- GOFFMAN Daniel, *The Ottoman Empire and The Early Modern Europe* (Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700), çev. Ülkün Tansel, 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.

- GÖĞEBAKAN Gökür, “XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi OTAM*, C.10, S. 10, Ankara: Ankara Üniversitesi, (1999), s. 76.
- GÖKBİLGİN M. Tayyib, XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar – Mülkler – Mukataalar, 2. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları, 2007.
- HIZLI Mefail, Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri, 1. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- HIZLI Mefail, “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V., Sayı: 1, Bursa: Uludağ Üniversitesi, (1993), ss. 223-226.
- HIZLI Mefail, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Bursa Medreseleri ve Müderrislerine Yapılan Yıllık Ödemelere Dair Bir Belge”, Bursa, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XX., Sayı: 1, Bursa: Uludağ Üniversitesi, (2011), ss. 5-6.
- İLTER Fügen, “Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde 12. ve 13. Yüzyıl Artukoğulları Medreselerinin Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, S.5, Ankara: Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, (1969), ss. 197-198.
- İNALCIK Halil, Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I, 44. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- İNALCIK Halil, Osmanlılar (Fütihat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler), 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- KAPLANOĞLU Raif, 1830-1843 Yılları Nüfus Defterlerine Göre Bursa'nın Ekonomik ve Sosyal Yapısı, 1. Baskı, Bursa: Nilüfer Belediyesi Kültür Hizmetleri, 2013.
- KEPECİOĞLU Kamil, Bursa Kütüğü, 1. Baskı, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009.
- KOÇ Ahmet ve Ömer Özdemir “Kanuni Vakfiyesi'ne Göre Süleymaniye Cami ve Görevlileri”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 53, S.2, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, (2017), ss.139-140.

- KÜÇÜKKAŞCI Mustafa Sabri, “İmam”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu, 7. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- LEMERLE Paul, Histoire de Byzance (Bizans Tarihi), çev. Galip Üstün, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2004.
- LOWRY Heath W., Ottoman Bursa in Travel Accounts (Seyyahların Gözüyle Bursa) (1326-1923), 1. Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- MAYDAER Saadet, “Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XV., Sayı: 2, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, ss. 30-46.
- MERMUTLU Bedri, Hasan Basri Öcalan, Tarihi Bursa Mezar Taşları – I Bursa Hazireleri, 1. Baskı, Bursa: Bursa Kültür A.Ş., 2011.
- MORRISSON Cecile, Le Monde Byzantin (Bizans Dünyası) (Doğu Roma İmparatorluğu 330-641), 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- NAZIROĞLU Bayramali, “Osmanlıda Öğretmenlik Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I., Sayı:1, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, (2015), s. 2.
- NEŞRİ Mehmed, Kitab-ı Cihan – Nüma, C. I., 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.
- ORMAN İsmail, “Türbe”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 41 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012.
- OSTROGORSKY Georg, History of The Byzantine State (Bizans Devleti Tarihi), 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurum Basımevi, 1995.
- ÖZCAN Abdülkadir, “Kapıcı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2001.
- ÖZDOĞAN Nimet, *Hamza Bey ve Külliyesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

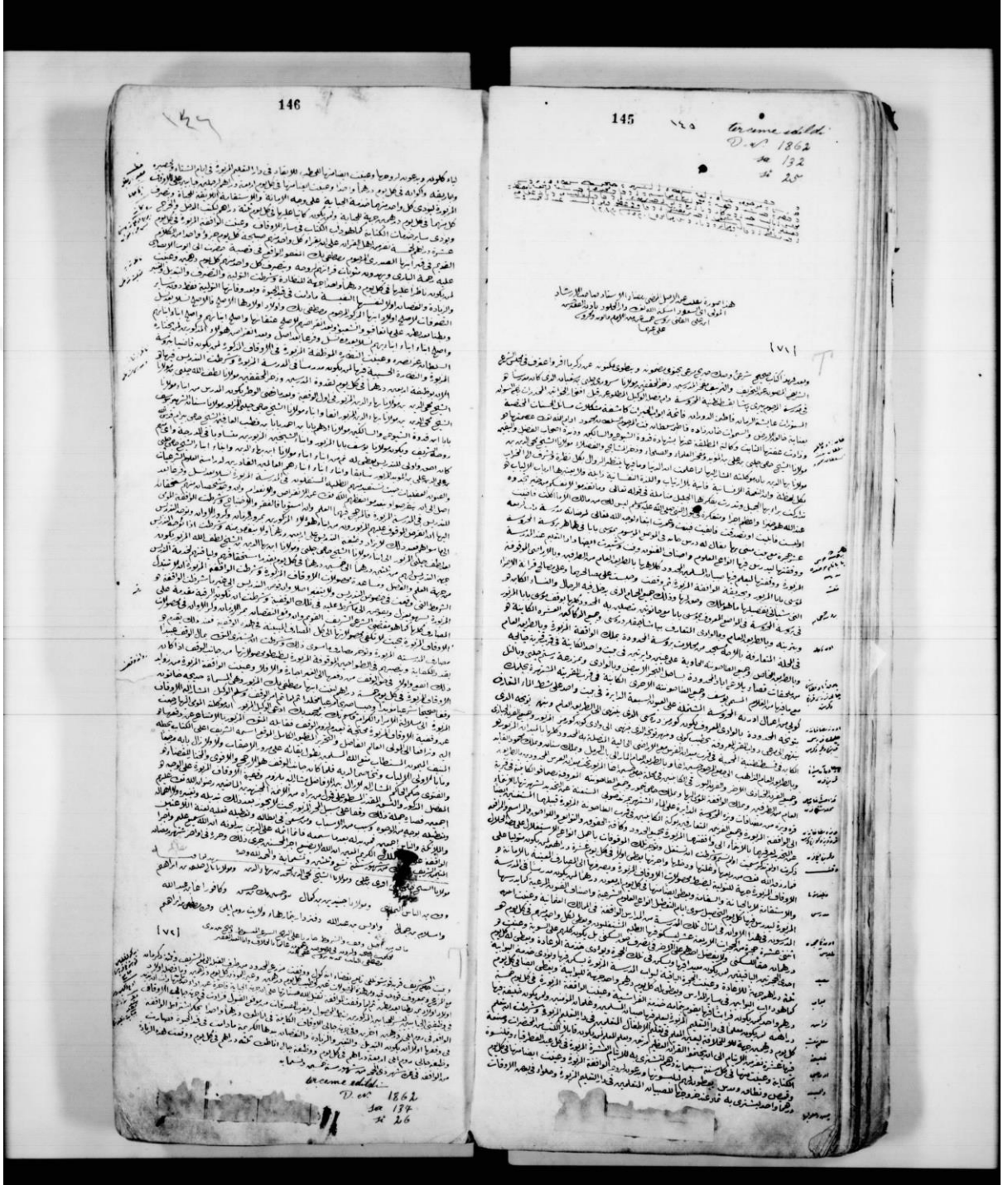
- ÖZTUNA Yılmaz, Büyük Osmanlı Tarihi (Osmanlı Devleti'nin Siyasi, Medeni, Kültür, Teşkilat ve Sanat Tarihi), C.I., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.
- PACHYMERES Georges, Bizanslı Gözüyle Türkler, çev. İlcan Bihter Barlas, 2. Baskı, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- PANTIK Ramazan, *Atik Valide Sultan Külliyesi (1686-1727)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- PAPİLA Aytül, "Osmanlı'da Kamusal Alan - Osmanlı Külliyesi", *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S. 1, İstanbul: Beykent Üniversitesi, (2011), ss. 65-71.
- PAŞAZÂDE Âşık, *Tevarih-i Al-i Osman (Osmanoğullarının Tarihi)*, Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, 1. Baskı, İstanbul: Bilimevi Basım Yayın, 2007.
- PAY Salih, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, 1. Baskı, Bursa: Eğitim-San Basım Yayım Tanıtım A.Ş., 1996.
- RAMAZANOĞLU M. Gözde, "16. Yüzyılda Osmanlı Külliyesi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XVII., Sayı: 3, Adana: Çukurova Üniversitesi, 2008, s. 342.
- SAKAR Sami Es, "Muîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM),2006.
- SAMİ Kamuran, "Halk Kültürü Bağlamında Hamam(lar)ın Toplumsal ve Mekânsal Dönüşümleri, Diyarbakır Tarihi "Suriçi" Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S. 64, Düzce: Özel Akademi, (2017), ss. 1532-1535.
- SIDDIKİ Cevad, "Mescitten Medreseye Dönüşümün Kurumsal ve Düşünsel Açından İncelenmesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)*, C.1, S.2, Trabzon: Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2014, ss. 150-151.
- SINMAZ Serkan, "Külliyelerin Mekânsal Tasarımı, Anadolu'da Külliyelerin Gelişim Süreci ve Kentsel Tasarım Kurgusu", *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, C.10, S.4 Ordu: Karadeniz Yazarlar ve Şairler Derneği, (2017), s. 383.

- ŞAHİN Musa ve N. Ebrar Kaya, “Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VI., Sayı: 12, Yalova: Yalova Üniversitesi, (2016), ss. 55-60.
- ŞEHİTOĞLU Elif, *Bursa Hamamları*, 1.baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.
- TANCI Ebu Abdullah Muhammed İbn-i Battuta, *Rihletü İbn-i Battuta-Tuhfetu'n Nuzzar fi Garabi'l –Emsar ve Acaibi'l Efsar (İbn-i Battuta Seyahatnamesi)*, çev. A. Sait Aykut, 8. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- TEXIER Charles, *The Principal Ruins of Asia Minor (Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi)*, Çev. Ali Suat, 1. Baskı, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.
- TOPALOĞLU Bekir, “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.7 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993.
- YALMAN Bedri, Bursa, 1. Baskı, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1977, s. 98. Ayrıca Bknz. Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, 2. Baskı, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983.
- YEDİYILDIZ M. Asım, Saadet Maydaer ve İlhami Oruçoğlu, *A153 Nolu Bursa Şer’iye Sicili*, 1. Baskı, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010.
- YEDİYILDIZ Mustafa Asım, *Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- YILDIZ Abdulvahap, “135/313’ nolu Şer’iye Siciline Göre XVIII. Asırda Diyarbakır’da Bulunan Cami ve Görevlileri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, Sayı: 20, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, (2008), ss. 286-287.
- YILDIZ Salim Tayfun, *Bursa Yıldırım Bâyezid Külliyesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- YÜKSEL İbrahim Aydın, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, 1. Baskı, C. 6, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2004.

YAKUPOĞLU Cevdet, “II.Bayezid’in Oğlu Őezade Mahmud’un Hayatı ve Faaliyetleri” Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.6, Sayı: 2, Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, (2010), s. 333.

I. ARŞİV BELGELERİ

Arşiv belgesi başlığı ve tarih bilgileri

Handwritten Ottoman Turkish text on page 146, starting with 'Lâzım olan...' and containing detailed administrative or legal notes.

Handwritten Ottoman Turkish text on page 145, starting with 'Arşiv belgesi başlığı...' and containing detailed administrative or legal notes.

Handwritten Ottoman Turkish text at the bottom of page 146, including a date '1862' and other administrative markings.

Handwritten Ottoman Turkish text at the bottom of page 145, including a date '1862' and other administrative markings.

Hançerli Fatma Sultan Vakfiyesi

Hançerli Fatma Sultan Vakfiyesi Transkripsiyonu

Vakf-ı medrese-i merhume Hanzade Sultan eş-şehîr be Hançerli Sultan der Bursa ve Kayseriyye kayd şod vakfiye-i mamulün biha be muhadsebe-i evkaf mücededen kayd şode fermude ba mazbata-i meclis-i eyalet-i Hüdavendigâr ve ba inha-i Ahmed Efendi müdür-i evkaf-ı eyalet ve ba ilam-ı faziletlü es-seyyid Mehmed Şem'i Efendi müfettiş-i evkaf ve atufetlü es-Seyyid Abdulhamid Ferid Efendi evkafı hümayunve ba ruus-ı hümayun fi 20 za sene 1283.

Hêze suretun nukilet ani'l-aslı'l-mumda bi-.....üstad sahibü'l-irşad el-muvella el hilafe eskenehullahu teala dare'l-huludi ba-izni'l-fakih Hasan ibni Ali el kadı Bursa humiyet an fiteni'l-eyyam ve'l-ân? ve mahruse Ufiye anhuma.

Ve ba'd fe- hêza kitabun sahihun şeriyun ve sakkun sarihun meriyyün yahtevi madmunehu ve yentavi meknunehu an zikri ma ekarre ve i'terefe fi meclisi'ş-şeri'ş-şerifi'l-masunı anı't-tahrifi ve't-tezyif. Mefharu'l-müderrişin zuhru'l-muhakkikîn Mevlana Sururi Çelebi bin Şaban ellezi kane müderrişin fi medreseti'l-merhum Piri Paşa bi- kostantiniyyeti'l-mahruse dâme fadluhu. El vekil'l-mutlaku an kibelî iftiharu'l-havatin el muhdderat tâcu'n-nisvân el mesturaât el Ayišetü'z-zaman Fatîmetü'd-devran fatihatu ebvabe'l-hayrat kaşifetu müşkilatı mesaile'l-hesântü'l-muhtessatı bi-inayeti hâliku'l-ardı ve's-semavat Han zade Fatîma sultan binti'l-merhum es Sultan Mahmud edâmallahu teala ısmetehâ ve zaet iffeteha es-sabitü vekaletuhu'l-mutleka anha bi şehadeti kıdvetü'ş-şuyuh ve's-salikîn ve zubdeti ashabu'l-fadlı ve'l-yakîn mevlânâ eş-şeyh hacı Çelebi bin Ali bin el-Mueyyedu ve mefharu'l-ulemâi ve's-sulehâi ve zuhrü'l-meşâyihî ve'l-fudalâi mevlâna eş-şeyh Muhyiddin bin Mevlana Bahaeddin bi-enne müvekkiletehu el- muşarunileyha lemma alimet enned'-dünya ve ma fiha yentazuru'z-zevale bi-küllî nazratin ve yuşrifu ile'l-harab li-küllî lahzatin ve innen'-nimete'l-insaniyyete faniyetün bi-lâ irtiyâbin ve'l-lezzete'n-nefsâniyyete zâbiletun fe-lâ yatebirha erbabe'l-elbab tedareket bi- reyihâ'l-cemili ve tedebberet bi- fikrihâ'l-celil müteemmilen fi kavlihi teala “ve mâ tukadimû li-enfusikum min hayrın teciduhu indallahi hüve hayran ve azamu ecran.”ve mütefekkişeten fi kavlin'-nebiyyi sallahu aleyhi ve sellem leyse leke min malikin illa ma ekelte fe-efneyte ev lebiste fe- ebleyte ev tesaddakte fe-ebkayte fe-benet ve ammerat ibtiğâen li-vechille-i teala li-marzatihi medreseten zati erbaate aşare hucreten maa beytin mebniyyün fiha yukâlulehu dersane

fi'l-mevdii'l-mevsum bi- Musa baba fi zahiri Bursa el-mahruse. Ve vakafetha li-yuderruse fiha envae'l-ulum ve esnafe'l-fununi. ve benet ve şeyyedet eydan dare't-talimi inde'l- medreseti'l-mezbureti ve vakafetha li-yuallime fiha sıbyanu'l-müslimin. El-mahdudu kilahuma bi't-tarki'l-âm mine't-arafeyn ve bi'l-aradı'l-mevkufeti li-Musa Baba el-mezbur ve bi-hadikati'l-vakıfeti'l-mezbureti sümme vakafet ve habeset ala masalihihima ve ala masalihi kiraeti'l-eczai'l-leti se-ye'ti tafsiluha ma hüve mülkün ve hakkun leha ve zalike cemiu'l-hammami'l-lezi yedhulu fihi'r-ricalı ve'n-nisau'l-kainu fi Bursati'l mahruseti fi'l-mevadı'l-marufi bi- Musa Baba maa hanuteyni muttasıleyni bihi el-mahdudu kulluha bi-vakfi Musa Baba el-mezbur ve bi türbetihi ve bi't-tariki'l-am ve bi'l-vadi el-mutearifı bi Paşacıklar deresi ve cemiu'd-dekakini'l-aşare el-kayine fi'l-mahalleti'l-mutearife bi-Alaca Mescid min mahallâtı Bursa. El-mahdude bi-mülkü'l-vakıfati'l-mezbureti ve bi't-tariki'l-am ve bi't-tariki'l-has ve cemiu't-tahuneti'l haviye ala ayneyni daireteyni fi beytin vahidin el kayinetu fi kurbi karyeti Çalca min mülhakatı kazai Yalağabad. El-mahdude bi-sahilili'l-bahrı'l-ebıad ve bi'l-vadi ve bi mezratı Rüstem Çelebi ve bi't-telli maa ma fiha mine'l-gulam el müsemma Yusuf. Ve cemiu't-tahuneti'l-uhra el kayinetu fi kurbi'l-karyeti'l-müştehireti bi-Çelmek köyü min amalı Edirne el mahruse el müştemiletu ale'l-uyunü's-se'batı ed-dayiretü fi beytin vahidin ala şatti'l-mai'l mütearifı bi-Tunca el-mahdudetu bilvadi'l-maruf bi Güngörmez deresi ellezi yentehi ila tariki'l am ve bi- nehri Tunca ellezi yentehi ila mera devabbi'l-karyeti'l-marufe bi- Hatıb köyü ve bi- nehri Tunca ellezi yentehi ila vadi Göngörmez el mezbur ve cemiu'l-karyeti'l- Habbazi el kayinü fi Kostantiniyyeti'l- mahmiyye fi kurbi meydanı'l-feres maa'l-aradı'haliye el muttasıle bihi el mahdudu küllüha bi'l-meydanı'l-mezbur ve bi't-tariki'l-âm ezzâhibu ila camii'l-merhum Hüseyin Ağa ve bi't-tariki'l am el-marru ila babı'-reml ve bi mülki Sinan ve bi mülki Mahmud el-kayıd. Ve cemiu'l-karyeti'l Habbazi'l-ahar ve'l-karyeti'l Bur fi'l- kaineteyn fi mahalleti Cami Hüseyin Ağa el mezbur tahtı Meydani'l-feres. El mahdudeyni bi't-tariki'l-am mine't-arafeyn ve bi-mülki'l-vakıfeti'l mumaileyha ve bi mülki Hacı Timur. Ve cemiu't-tahuneti'l-marufe bi-Samako el kayinetu fi karyeti Karavize min mudafatı Vize el mahruse ed-dayiretu ale'l-mai'l-müştehir bi-Merendsuyu el müstağniyetü anit'tahdidi li-şühretiha bi'l-intimâi ile'l-vakıfati'l-mezbure. Ve cemiu'l-karyeteyni'l-mütearifeyn bi-kevnihı'l-kayineteni fi kurbi't-tahuneti'l-mezbureti kubelihima el müstağniyeteyni eydan ani't-tahdidi li-urfihima bi'l-intimai ila vakıfetihima el mezbureti bi- cemii'l hudud ve kaffeti'l-hukuk

ve't-tevâbi ve'l-levâhık ve'l-merasim ve'l-merafık zükiret ev lem tüzker sümmiyet evelem tüsemma. ve şaratat en testağille ve tu'ceru tilke'l-mevkufâti bi ecmeli envai'l-istiğlal ala vechi'l-helal fe-mimma rezakallahu teala min rey'iha ve ğalletiha ve dahliha ve ücretuha yuta evvelen fi külli yevmin aşaretu derahim limen yekunu mütevelliyen ale'l-evkafi'l-mezbureti cihete't-tevliyeti li-yadbuta mahsulâtı'l-evkafi'l-mezbureti ve yesrifuha ile'l- masrifi'l-muayyeneti bi'l-emaneti ve'l-istkameti la bi'lhiyaneti ve's-sakameti ve yuti eydan minha fi külli yevmin erbaine dirhemen li-men yekunu müderrisen fi'l-medreseti'l-mezbureti li-yüderrise fiha külli yevmi't-tahsil siva eyyamü't-ta'til envae'l-ulumi'ş-şeriyeti ve esnafe'l-fununi'l-meriyyeti. kema yüderrisuha el-müderrisun fi heze'l-evan fi emsalı tilke'l-medreseti mine'l-medarisi'l -vakıfati fi'l-memaliki'l Osmaniyyeti ve ayyenet isnetey aşarete hucreten mine'l-hucerati'l-erba aşara li- yeskunu fiha et-talebetü'l-müşteğilûne. Ve yuti li-külli vahidin mihum fi külli yevmin dirhemanı hakkan li's-sükna ve la yufaddalu ahaduhum ale'l-ahari fi tasarrufi hakkı's-sükna bel yekunu küllühüm ale'seviyye ve ayyenet ihda'l-hucreteyni'l-bakıyeteyni limen yekunu muiden fiha ve yeskünü fi tilke'l-hucreti ve yüeddi hıdmete'l-iade. ve yuti lehu külle yevmin selsetu derahim ciheten li'l iadeti ve ayyeneti'l hucrete'l-bakıyete li-bevvabi'l-medreseti'l-mezbureti li-yesküne fiha ve yüeddi hıdmete'l-bevvabiyete kema huve fi de'bü'l-bevvabin fi sayiri'l-medaris ve yutilehu külle yevmin ciheten li'l-bevvabiyeye ve yuti eydan fi külli yevmin dirhemün vahidün li-men yekunu ferraşen fiha yekumu bi-temamihi hıdmete'l-ferraşıye. Ve ayyenti'l-vakıfetü'l mezbure fi külli yevmin hamsetu derahim limen yekunu muallimen fi dari't-talimi'l-mezbureti li-yuallime sıbyanu'l-müslimin ve ğılmani'l-müminin ve li men yekunu halifeten fiha külle yevmin dirhemeyni cihete'l-hilafete li-yuine'l-muallime fi talimi'l-efali'l-mütallimine fi dari't-talimi'l-mezbure ve şaratat enyetealleme fiha aşaratu nefer mine'l-eytami ila en yahtimu el Kur'ane'l azimi merrateyn. Ve yuallemu'l-mullimu limen yekunu kâbilen li'l-ketbi mine'muhtesarât ve san'atü'l-kitabti. Ve ayyenet minha külli senetin seba miye dirhemin li-teşteriye bihi li'l-eytami'l-aşareti'l-mezbureti fi külli ıdü'l-fitri kabae ve kalensüve ve kamis ve nıtak ve medes? yutune lehum li yelbisuneha. Ve yedune li ruhati'l-Vakıfati'l-mezbureti ve ayyenet eydan minha fi külli yevmin dirhemen vahiden li-yeşteriye bihi semad inde huruciha li's-sıbyanı'l-mütallimine fi dari't-talimi'l-mezbureti ve helva fi badı'l-evkat

li-ye'külüne ve yed'une li –ruhiha ve ayyenet eydan minha li'l- hatabi li'l -ikadı fi dâri't-tâlimi'l mezbure fi eyyami'ş-şitai ve li- hasirihi ve çarıkıhi ve ekvabihi fi külli yevmin dirhemen vahiden. Ve ayyenet eydan minha fi külli yevmin erbaatu derahim li - reculeyni cabiyeyni alel evkafi'l mezbureti li- yueddi külli vahidun minhüma hıdmetel cibayeti ala vechi'l emaneti ve'l istikameti'l layıkati li'l- cübat. Ve yetesarrafu küllün minhuma fi külli yevmin dirhemeyn ciheten lil cibayeti ve limen yekunu katiben aleyha fi külli yevmin selasetu derahime li yektube ed- dahle ve'l- harce ve yüeddi sayire hademati'l- kitabeti kema hüve de'bul küttabi fi sayiril evkaf. Ve ayyenetil vakıfetü'l mezburetü fi külli yevmin aşeretü derahime li hamseti neferin min ehli'l -kuran ala en yakraa küllü vahidun minhum sabihate külle yevmin cüz'en vahiden mine'l kelami'l - kadim fi kabri ibniha es-sadri el merhum Mustafa Bey el mağfur el vakiu fi kasabati hazreti Ebi Eyyübi' l -Ensari aleyhi rahmetu'l bari ve yehdune mesubatı kıraatehum li – ruhihi ve yetesarrefu külli vahidun minhum külli yevmin dirhemeyn ve ayyenet limen yekunu nazıren aleyha fi külli yevmin dirhemen vahiden ciheten li'n- nezareti ve şaratet et-tevliyete ve't-tasarrufe ve't tebdile ve't-tağyire ve'z-ziyadete ve'n -noksane evvelen li -nefsiha en-nefisete madamet fi kaydi'l- hayat. Ve bade vefatiha et-tevliyetu fakat düne sayiru't-tasarrufat li aslahı evladı ibniha el mezkur el merhum Mustafa Bey ve evladı evladıha el aslahu fe'l -aslahu neslen bade neslin ve batnen bade batnin ala ma teakabu ve'nşe'abu ve bade inkıradıhim li aslahi utekaiha ve aslahi ebnaihim ve aslahi ebna-i ebnaihim ve aslahi ebnaı ebnaı ebnaihim neslen bade neslin ve fer'an bade aslın ve bade inkıradı hâulai'l- mezkurin limen yehtaruhu es-sultan azze nasrahu. Ve ayyenet en-nezarete el muvazzafate 'l- mezburete fi'l evkafi'l mezkureti limen yekunu kâdiyen bi Bursati'l mezbure. ve'n- nezareti'l hasbiye fiha limen yekunu müderrisen fi'l medreseti'l mezbureti. Ve şaratet ettedrise fiha el'an? bi vazifeti erbaine dirhemen fi külli yevmin likıdveti'l- müderrisin ve zuhri'l -muhakkıkın Mevlana Lütfullah Çelebi bin Mevlana eş-Şeyh Muhyiddin bin Mevlana Bahaeddin el mezbur fi evveli'l -vakfiye. Ve badema kada el vataru yekunu el müderrisu min ebnaı Mevlana eş-Şeyh Muhyiddin bin Mevlana Bahaeddin el mezburî ânifen ve ebnaı Mevlana eş-Şeyh Hacı Çelebi el mezbur Mevlana Sinan eş-şehîr bi Yusuf baba ibni kıdvet'ü'ş-şuyuh ve's-salikîn Mevlana Edhem Baba bin Ahmed baba bin kutbu'l arifin eş-Şeyh Hacı Bayram kaddesallahu ruhatu'ş-şerif. Ve yekunu Mevlana Yusuf baba el mezbur ve ebnaı'ş şeyheyne'l-mezbureyn mütesaviyen fi'd-dereceti ve eyyün minhum kane ehakku ve evla li't-tedris yu'ti lehu sümme min ebnaı

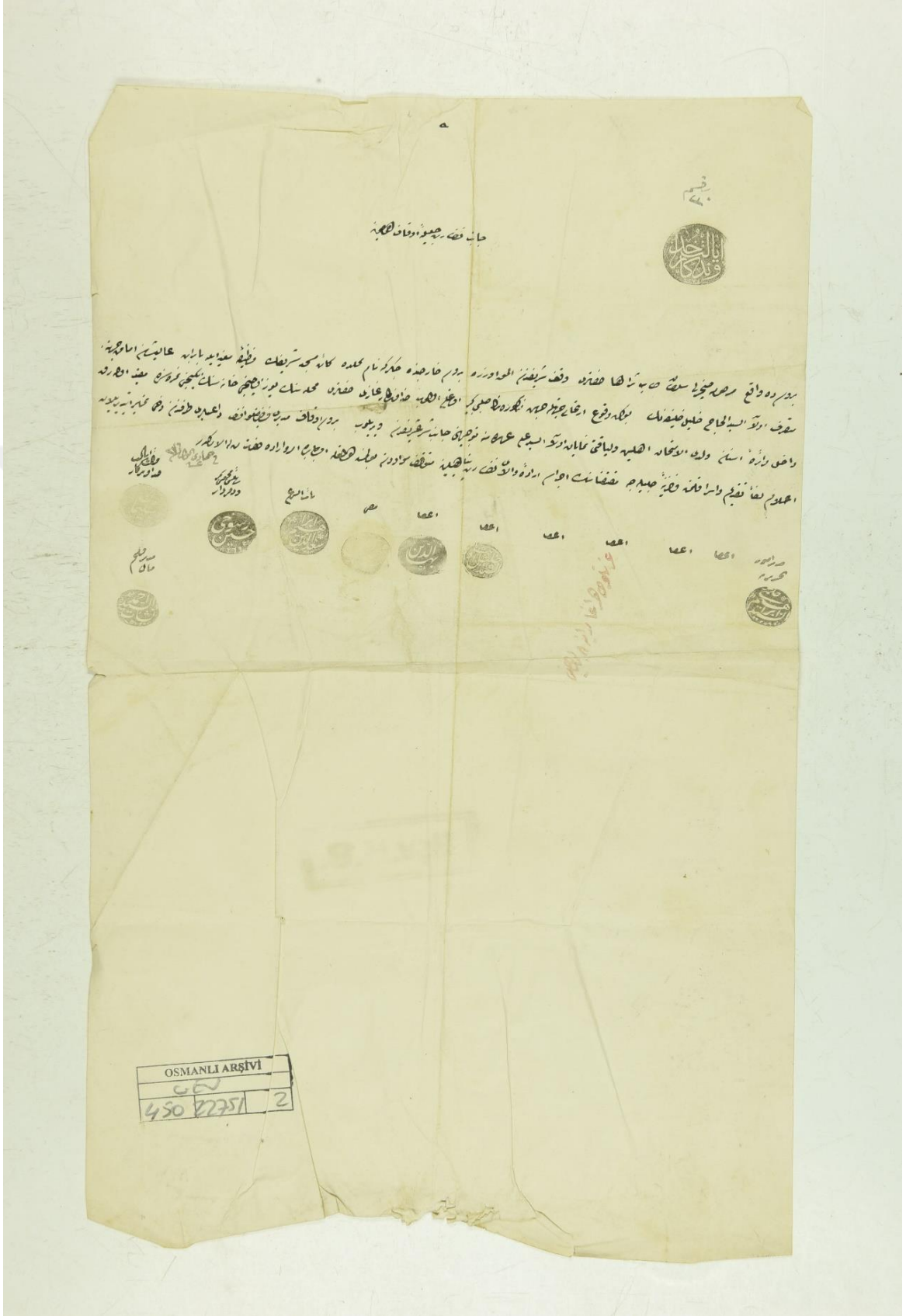

ebnai Mevlana ibnu Bahaeddin ve ebnau ebnau'ş-şeyh Hacı Çelebi bin Ali bin Ali el Mueyyed el mezbur sabıkan ve ebnaı ebna-i ebnaıhim el alimine el kadirine li- dirasetihi el ulumu'ş-şerıyyat ve'l finunu'l akliyyat haysu testefidu minhu et-talebetu'l- müştâğılun fi'l -medreseti'l mezbureti neslen bade neslin ve fer'an bade aslın ıla en yenkarıdu ve yen'adımû hafezehumullahu teala ani'l- inkıradı ve'l in'idam ve invücade şahsani minhum müstehakkani li't-tedrisi fi'l medreseti'l mezbureti fe'l -muraccahu fihima el alimu ve in isteveyâ fe'l -fakru ve'l ihtiyacu. Ve şerati'l vâkıfetü'l -mumaileyha in inkarade'l -mevkufu aleyhim el- mezburune min ebnaı haulai'l- mezkurin bımururi'z-zaman ve kururi'd-devan ve tüveccihu't tedrise ıla ma sıvahum fe inde zalike la yuzadu vazıfetü't-tedrisi ala erbaine dihemen ve la yünkasu minhu. ve şeratat ıza tevecceheti-tedrise bade Lütfü Çelebi el mezbur ıla ebnaı Mevlana eş-Şeyh Hacı Çelebi ve Mevlana ibni Bahaeddin bin eş-Şeyh Lütfullah el mezburu yekunu cihete't-tedrisü lehum min selasine dirhemen ıla hamsine dirhemen fi- külli yevmin bi kidemi istihkakıhim ve liyakatihim li hıdmeti't-tedris min ciheti'l -ilmi ve'l fadlı ve müsaadetü mahsulati'l evkafı'l -mezbureti ve şeratat el vâkıfetu el mezburetu enla testebdile eş-şurutelleti vadaat fi -hususı't-tedrisi ve la yeteğayyeru aslen ve in fuvvida et-tedrise ıla gayrımâ şerati'l vakıfetu el mezburetu bi sehvin yu'zeli. Ve yufavvidu ıla ma şarate aleyhi fi tilkel vakfiyeti. Ve şeratat en tekune'r rakabetu mukaddimeten alel masarifi külliha kema hüve mukteda eş-şer'u'ş-şerif el kavim ve in vakaa'n-noksanı bi -mururi'z-zaman ve kerri'l evan fi mahsulati'l evkafı'l mezbureti bi haysu la tekfi mahsulatuha ıla külli'l masarifi'l-mübeyyineti fi hezihi'l vakfiyeti fe- inde zalike yukaddemu masarifu'l medreseti'l mezbureti ve tuahhiru masarifu ma siva zalike ve şeratat en yeşteriye el mütevellı bi mali'l -vakfi abiden bi kadri'l -kifayeti ve yensibuhum fi't-tevahini'l mevkufeti'l mezbureti li yazbitu mahsulatiha min canibi'l vakfi ıza kane zalike enfa' ve evla fi hakkı'l vakfi min def'iha ilel -ğayri icareten ve illa felâ ve ayyeneti'l vakıfetü'l mezburetu min zevayidi'l evkafı'l mezbureti fi külli yevmin hamsetu derahime li- binti ibniha Mustafa Bey el mezburu ve hiye el müsemmatu Hadice Hatun vakfen sahihen şer'iyyen müebbeden ve habsen sarihan mer'iyyen muhalleden sümme lemma temme emru'l vakfu ve selleme'l-vekile'l -müştârinileyh el evkafı'l mezburete ıla sülaleti'l- umerai'l kiram Kasım Bey bin Mehmed Bey iddea el vekilü'l -mezbur enne müvekkiletehu el mumaileyha receat an vakfiyeti'l- evkafı'l mezbureti muhteceten bi ademi luzümü'l vakfi fe kâbelehu el mütevellı el mezburu bil imtinai an def'iha ileyhi ve terafea ilel müvella el alimu el fadilu

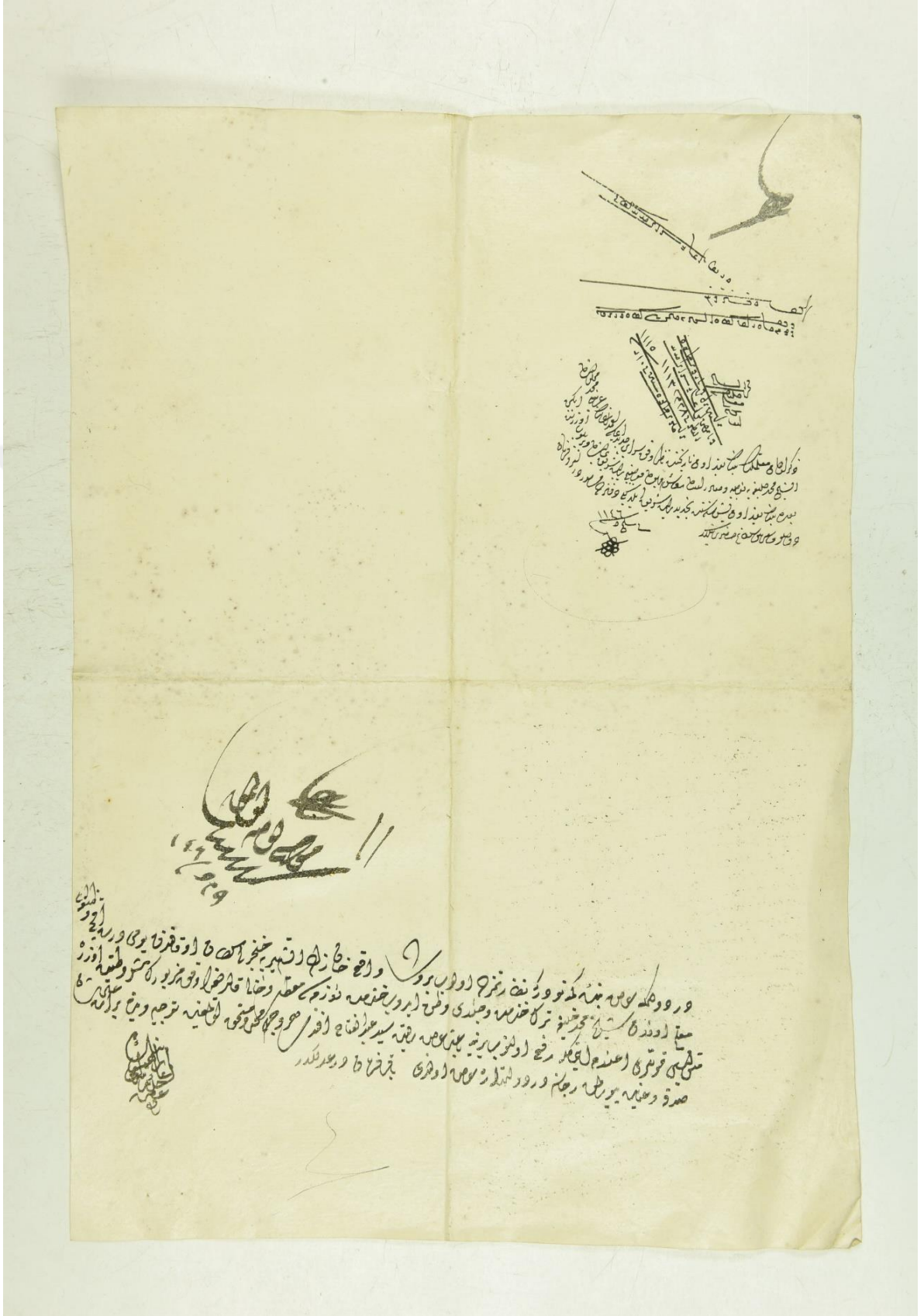
ve'n- nahrir el mutabbiku el kamilu el muvakkiu ismihu eş-şerif a'lel kitab bi hattıhi el munifu'l meymun el müstetab metteallahu el müslimine bi tuli bekaihi ala mururi'l ahkab ve lazale babuhu mercean ve meaben li ulil el bab ve tahasama ledeyhi fe lemma kane canibu'l vakfi huvel ercah ve'l akva ve'l muhtar el kadau ve'l fetva hakeme'l hakimü el müşarühileyh lazale beyne'l efadili müşaruileyh bi luzümi vakfiyeti'l evkafi'l mezbureti alel vechi'l mufassali'l mezkur ve'n nesaki'l mukadderi el masturi ala kavli men yerahu minel eimmeti'l müctehidin el madîn rıdvanullahi teala aleyhim ecmain. Fe sare cümletu zalike vakfen ala sebili'l muharreri'l mezburi bi haysu la yecûzu bade zalike tebdilihu ve tağyiruhu vela ihmaluhu ve ta'tiluhu bi vechin minel vucuh ve sebebin minel esbab ve men sa'a fi ibtalihi ve ta'tilihi fe aleyhi lanetü'l -lainîn vel melaiketi ven-nasi ecmain. fe-men beddelehû ba'de mâ semi'ahu fe-innemâ ismuhû allellezîne yübeddilûnehû innallâhe semîun alîm" ve ecru'l vakıfetu alel meliki'l kerimi'l muîn innellahe la yudiu ecre'l muhsinin. Cera zalike ve harrerehu fi evahir-i şehri Ramadan el müteyamin eş-şerif ... min şuhuri sene tis'a ve selasin ve tis'a mie. Velahamdulillahi vahdehu.

Şehide bima fihi

Mevlana eş-Şeyh Hacı ... Efendi bin Ali. Ve Mevlana eş-Şeyh Muhyiddin Mehmed bin Bahaeddin. Ve Mevlana Balı Halife bin İbrahim. Ve Veli bin İlyas ... ve Mevlana Cüneyt bin Kemal. Ve Hüseyin bin Hasan. Ve Kafur Ağa bin Abdullah. Ve İslam bin Cemal. Ve Üveys bin Abdullah Defterdar-ı bi tımarha-i vilayet-i Rumeli. Ve Kara Mustafa bin İbrahim.

C_EV__00450_22751_003 Bursa'da Çekirge Mahallesiindeki Hançerli Sultan Mescidi'ne İmam Tayiniyle İlgili Belge Örneği.

C_MF__00052_02581_001 Bursa'da Hançerli Sultan Mektebi'ne Muallim Tayiniyle İlgili Belge Örneği.

۹
سازمورثه قریان نرندلی حنیفه فخری سلطان ساری معانیه ایچوکه هندسه خا: ناظری غنیو
آخه بزق دی و تقصیر جاگ ری و حیدر نقر خا قالد لریه وار دلیق معانی ادله سراسر و کور
ایچی سوب داغ و نورو نقر اولم نیندن کئی نقر اولم قان اسکان اولم حق هن دریم
شیر بلک ستم شتا قدر اقامه اولم چه دینه ده کرسد بلک افطربلیق و بعضی سوب لیس
نقر و نقر برده ای نریم ایشور و جهه کتفا ساهه بلم نغوم اوشان نقر سیر

سازمورثه ده ده موجود دانه لرله اوز لرله کریمه تقصیر و انفصل اولم سقنابل
نقر و تقصیر ایچو و تقصیر کار اولم لرله تقصیر موصوفه انقاده سنو دیلیر
تقصیر تقصیر و بعضی سوب و بالجه معانی: ایچو شیر بلک اقامه اولم چه
مربزه ده ایچو رتولم نقر

۱۱۱
۱۵
۱۷۵۰
۲۹۷۰۰

دانه مذکورده منقل ناظر ایچو تقصیر خند دانه نلک اوز لرله کد لیم کوریک
تقصیر و ایچو لر درون لر بلک سوب و تقصیر و ایچو تقصیر موجود تقصیر و ایچو
سنو و بالجه تقصیر تقصیر ایچو شیر بلک اقامه اولم چه دینه و تقصیر

۱۱۱
۱۵
۱۷۵۰
۲۹۷۰۰

حاج و تقصیر و ایچو تقصیر و ایچو
ایچو و تقصیر تقصیر
۱۲۰۰۰

۲۲۱۲۰
۲۹۱۰

صوب لیس

۲۲۱۲۰
۲۹۱۰

میچین بیتی ساری قریان سلطان ساری معانیه ایچوکه هندسه خا: ناظری غنیو
شیر بلک ستم شتا قدر اقامه اولم چه دینه ده کرسد بلک افطربلیق و بعضی سوب لیس

صوب لیس

۲۲۱۲۰
۲۹۱۰

C_SM_00086_04318_001 Hançerli Sultan Sarayının Tamiriyle İlgili Belge Örneği.

EV 27/II/1247

نظارت اوقاف بجا بود ایضا اوایل در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
سنگ نیاغی نظارت اوقاف اوایل در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
نورس و بر و سحر بیکر که خدیجه سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
لوگو رتی های مردار سینه اولی خدیجه سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
نامور مد سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
سزندان نامتخام می رخاضه و سازه از اسباب و قوت معرفه بود بلکه نامتخام می رخاضه و سازه از اسباب و قوت معرفه بود بلکه
اوقاف مصارف مشیقه سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
والصخرین من سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید

جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
معدودا سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
و قاتان چو سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید

جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
دو سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید

دو سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید

کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید

کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید

کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید
کرمیت نقصان سینه کائن جامع تزیینت سی و نوسه در بنیاد اواده سینه معلول نه نقلی امین سرای جدید

شرح ابرار لری
۱۹
بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد
اللهم صل على محمد
وعلى آل محمد

EV_d_40820_001 Hançerli Fatma Sultan'ın Bursa Çekirge'de Bulunan Cami Ve Kükürtlü Hamamının Keşf Ve Tamiriyle Alakalı Belge Örneği.

شیخ الاسلام کریم بیگ دونو غنائیو عاقلانلو ایتو انتم حضرتلری
 اوقافها بوند ناظری حارنلو اقدی بیگ لریک مسول لحاظه شوکت افاضه حساب جولانیا برلرله اوزره ایال سوی والاری قنانه قطعه
 نصیری شاننده مستقر اولوبنی اوزره کوروسه بروسه کانه هروره خجیری خطابه و قضا فتویسی بولسانه مصلحتی بیکل مقدا صلیبه
 کندوسه فقط وقف مزبور قنانه اولرور سنوی اوجیبیک غلامی معنی تخصی قلمیح ابره مبلغ مزبور دوو اولرورنده قنانه
 موخا لره و برلری مشاوت کندو معاشیک دئی انبی بیگ غلامی ابلاغی اولاد واقفده سربف کلمه بیک نام کنه استی ایتیم ابره
 بوماره اصول وقف منافی اولرینه و مرفوم کلمه بیکل شریه ایشیر یوز ایشیر غمورج زکرا و نانه واقفده معنی اولرورده ب الوقف
 دوه کوریکه نیاز مرفومک حالده مرسته معنی مذکورک اوزرینه وقف مشا لارده یوز ایله غمورجی ضم اولرورده ریزون غمورجی
 کوریکه اولطفه موافقه ادره سینه ملکاته بورلرینی حاکمه صدق سزیت افریقنا سا هانه اولرور اوزره نصیر مذکور ایلا اولرور
 و جری اوقفا اوقفا نظیر مشا لره اولرور معنی بیابله تذکره شادی ترفیقه ایتو اقدی انتم

م

مودنی خطیر لریک لیدر
 اعلیٰ بیگم و ایچال اولرور ایشور کورک سینه اصفا لره
 قیود کورک بیلرک دسور مایات مایا لیمای حساب خلد قنانه
 بالیق شول نگاه خطی مزبورک اوقای اوقفا قنانه اوقفا
 ایلا اولرور دولا شریک دسور بو اولرور ادره سینه خطه
 بن لره اولرور سما شریک دسور بو اولرور ادره سینه خطه
 نابدا ای قنانه اوقفا اوقفا اوقفا اوقفا اوقفا اوقفا
 عابدیه اعاده و نسای قنانه اوقفا اوقفا اوقفا اوقفا
 خطه کن اولرور

i.DH 17/790

İ.DH.00017

I_DH_00017_000790_001_001 Bursa'daki Hançerli Sultan Vakfı Mütevelli'si Şerif Muhsin Bey'in Maaşının Dört Yüz Kuruşa İbلاغی İle İlgili Belge Örneği.

اوراق قلمی بویه نظاره جلیله سنک ۸ یصان شیخ و ساداتی نایجه مجلس والیه هوالیوریلر بقطعه تقیرتیه مستانه اولیعتی وچره بوریم وقع مریض خنجلی سطار بلایر الکا
 حفاری وقف سلیضی قلمی سنده سترى طفویوریز غروب وظیفیسی دنویت بی اولرجه شریک سبوز غروب مکای بنانه شریف محمد بکک وقع وفاقی جریتم ذکر اولنا بقیه
 و معانک واقف شایرلنک اولاندره احمد بکک تحصیل مکنده اننا دا اعلام اولنده ایردننده مذکور وظیفه ایدر بکیده بوز چروتنده اوجیلک غروب سیرا عادی بکک بقیه
 تحصیل دیغور وظیفه ایدر معانک مذکورن غمانا تعینی تقدرتیه بر بکک بیجی لر نفعلیه ایرلندر رریق انشاره کورک شرفای اولیلرک وظیفه قدرینده ماعد سبوز مذکورلر
 معانی اولرجه بونک سب تحصیل دمن وقف مذکور اولر سنک مقدمه خیزنده مطن مادی اولیعتی هالده سدی معانک مذکورک بدین اولیه تحصیلنده وقف نظر قلمی سنایر بیجینه
 ذکر اولنا وظیفه ایدر سدر سبوز غروب معانک بدین اولیه احمد بکک غمانا تعینی بیج اولرله اولرجه ایضا تقضانک نظاره شایر بلایر مریضی سترک قضا بزم اولیایر
 امر و نه بایه مکتبه سدر اولر کیم سولالشیخ سب سب سب

نصرت بک
 تلم بک
 اولر اولر

I.MVL 503/22775

1

I.MVL.00503

I_MVL_00503_022775_001_001 Bursa'da Hançerli Sultan Vakfı Mütevelliliği'ne Ahmed Bey'in Tayinine Dair Belge Örneği.

تکلیف معارف

مکتوبی استلی

نومرو ۱۱

بروسه کاشیگری مکتبائینک معارف دارالتدیس بی بی بیگ کوروسه فرید اجاری تمیدی هانده خزینده قونیا یازمینی کی مکتبک خنده
 یازمینی جمعی ایکی کتایک اجاره بی بی بیگ مکتبک - بی بی بیگ استیفا اولوب آنده هکده کی مکتبک اجوره زانی برار اولوبن جوقه حفته ساعده
 اولنی خذونک - دیوچیه سنده استیفا اولکده و کجه واردات خوره مکتبک خنده معارفه قاشیگری سده دکانهک اجاره سنده بی بی بیگ
 اولنه مکتبک آتایره حفته کی باسی کوریه معارفه بی بی بیگ انشانت تریتمده بروم معارفه حفته ساعده معارفه حفته ساعده و کتایک خدی
 سزاده جوقه سنده امرو فرماده حفته و کتایک - راه معارفه و ای بی بی بیگ

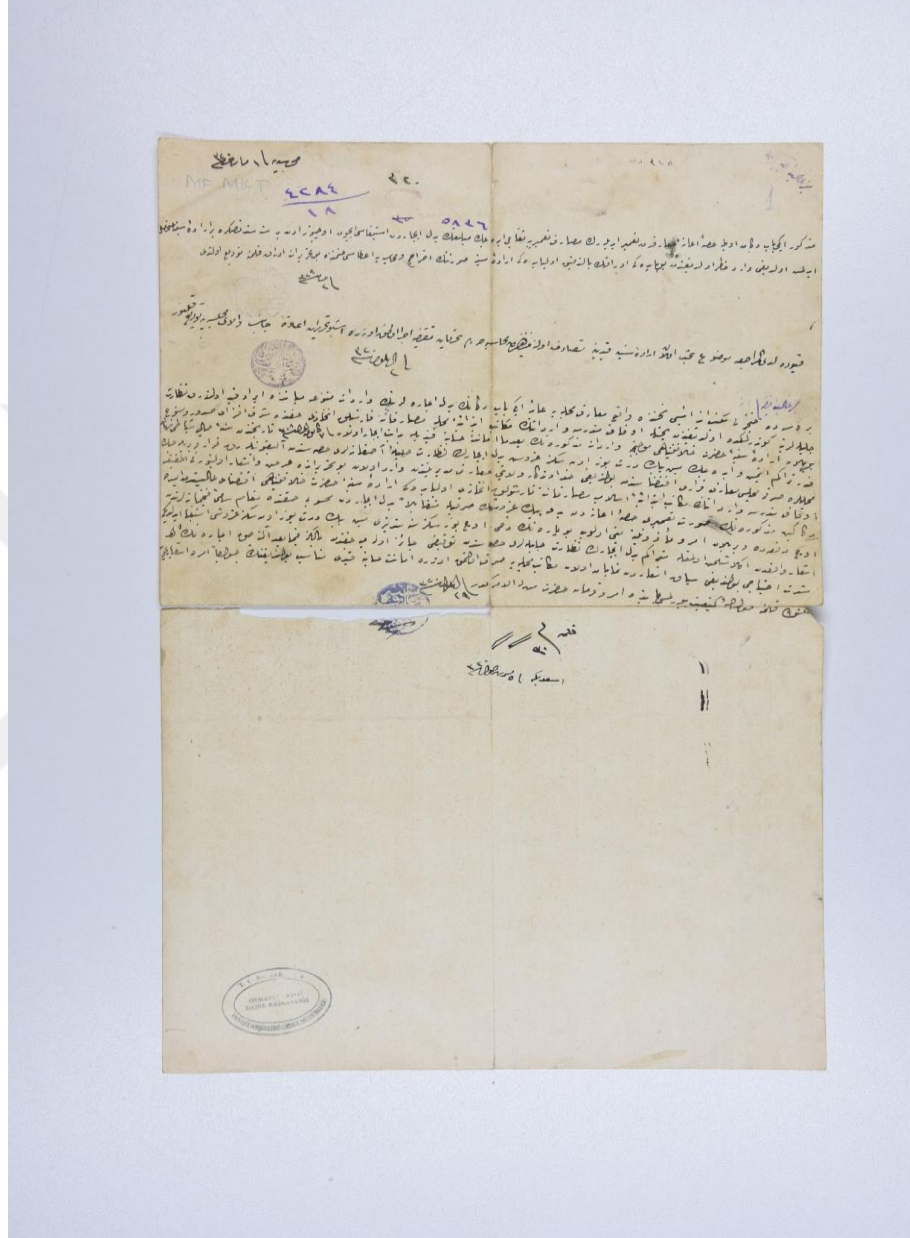
معارف نفع نیک سوزی دولت حواله جوبیلایه بی بی بیگ و اهدی داره سده لری لقا استیفا قونیه و جوقه بروسه ده کاشی و کتایک اولوب خراب اولوب اولوب
 خدی مکتبک آتایره معارف دارالتدیس بی بی بیگ کور خدی و بی بی بیگ بی بی بیگ اولوب ایکی دکانه ایچری و کتایک اجاره سنده
 بی بی بیگ استیفا بی بی بیگ کتایک مکتبک بی بی بیگ بی بی بیگ بی بی بیگ بی بی بیگ بی بی بیگ بی بی بیگ بی بی بیگ بی بی بیگ
 نفع سنده سزایره بی بی بیگ معارفه حفته سنده و کتایک - راه معارفه و ای بی بی بیگ

عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره
عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره
عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره	عضاره

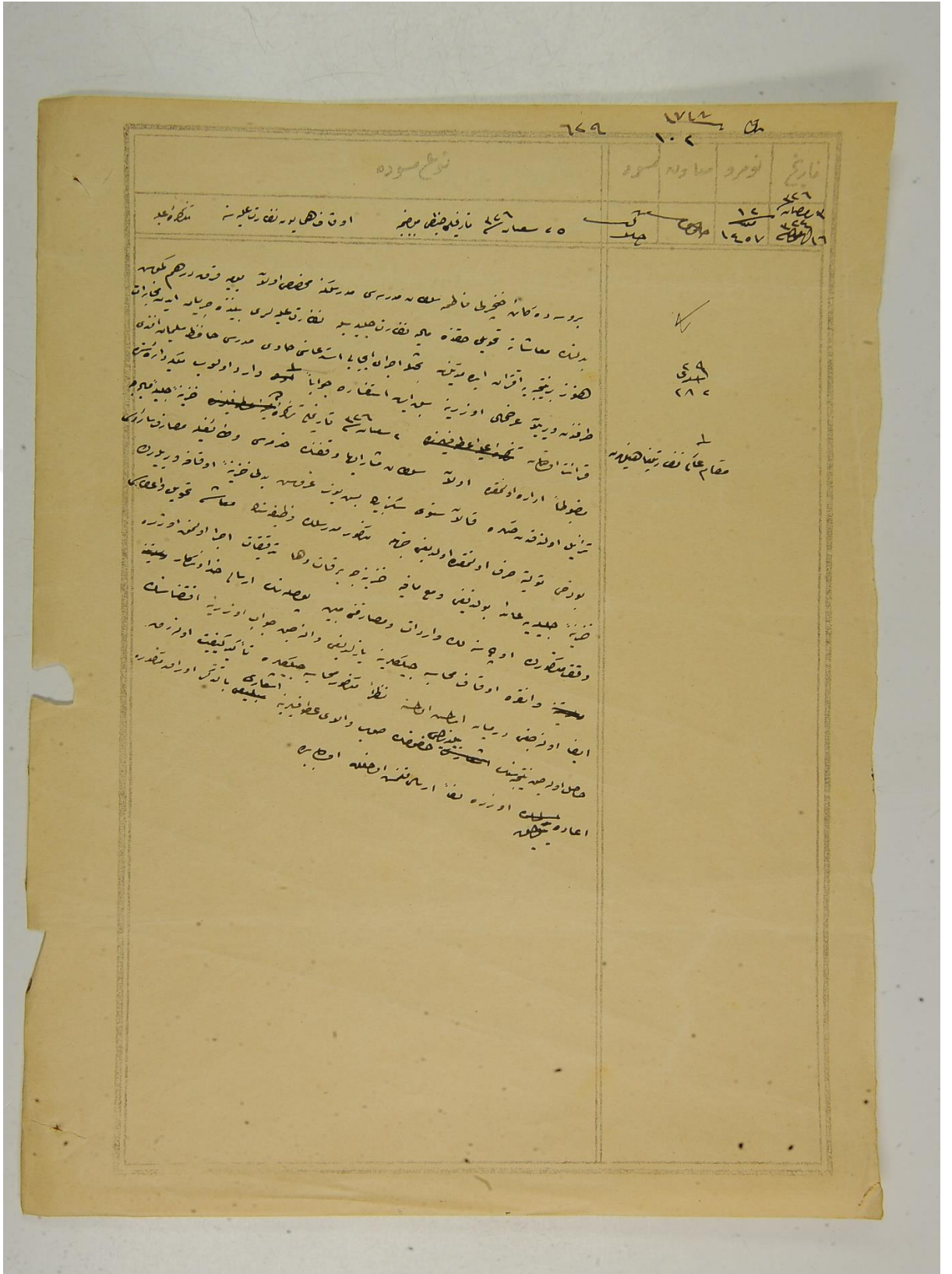
۱۰۶/۶۳۶۸ ۱.۵۵

İ.ŞD.00106

I_SD_00106_006368_001_001 Bursa'da kâin Hançerli Mekteb-i İbtidâîyesi İçin İnşa Olunacak Dükkânlar İle İlgili Belge Örneği.

MF_MKT__00818_00021_002 Bursa'da Hançerli Mekteb-i İbtidâisi Altındaki Dükkânların Tamiri İle Kirasının Okul Masrafına Sarf Edilmesine Dair Belge Örneği.

ŞD_03053_00055_001 Bursa'da Hançerli Fatıma Sultan Hazretlerinin Medreselerinde Müderrislik Vazifesinde Bulunan Hacı Süleyman Efendi'nin Arzuhalini Gösteren Belge Örneği.

معارف نظارت جدیدی هانچرلی

معروضه داعی کینه لر بر کله

جناب فعال مطلوبه دولتی نعمت بیمنتی دولت و سرور را بلوق قدر تو علی اللہ یار ساد عالمینا غازی عبد الحمید شاه سولتیم ابا فدی عزیز حضرت ترنجی
اطول عمر ابراهیم وجود پرورد شریفه معالی اکتانہ سعادترنجی کمال عاقبتہ دایم و سر بر سلطنت سنیہ ملوکانہ لرزه قائم پور سوبہ امیر
سایب انوار شمس جہانہ و کھنیز شاه عالم فریضانہ معارف و ترقیا نوائیہ حضرت خدیو قبا لکھی اعظمیہ داعیہ مرغریبہ بر سر مدانہ
حکومت سنیہ فرزند ساد طیبہ عظامدہ سلطانیہ با بیزر دولتی حضرت نیک حقیقہ محترمہ ملکی خدیو فی فاطمہ سلطانیہ مکتبی اسید مشیر
و معروف اولاد مکتبہ انجمن معارف اولویہ التعمیر سنیہ دنو قابل اسطافہ وزیرین اولیاد مکتبہ بنا سنیہ یلمی سنیہ در طرف داعیانہ ملت
خیلی باره صرفه مکمل صورتہ وجوده کتور کلمه سنی و غیرت انجمنہ والیوم ایشکله بولنسنہ اسمہ اولیادہ مضایفہ اوزرینہ بر قدره کمال
لواقفہ عدم موقوفہ نمانی عالی اوزرہ فالویہ اللہ محمدا جنینہ و زغرہ عجبہ مرا جریبہ فدراکت زکاتک فقیر الحال و کثیر العیال
صاحبی بولنزیغہ بنا علی اللہ بوقرہ سنی اولاد وطن بر خدمت مفتحنہ اولیادہ مقصد غیر سبیلہ محضنا دولت ملت اوغریبہ
ابریبہ معارف و کلمه کونسی کی اشکله اولیغی حاله عاجز لر لی کھنوز مع عائلہ صغیرہ جود بر مسکنہ ترارک ابرہ میوہ ایجاہ ایلہ
خانہ طوق قدره داعی عاجز و متوسلتر مسجد شریف درونہ بیتوت انجمنہ بولنزیغریبہ محمولانہ (ویا خود) بر فاج بوز سنی دنرو
اللہ متولینک ماہ بجاہ اوقافرنہ بشیوز غریبہ برو سنیہ واقع جامع کیر خطیب و کیری حافظ جمیل افندیک نقلاً اغنی فیما تابت
و مستقیمہ اولیغی کی لکھ حاله بونجم سنیہ در ترکم ابرہ و قضم مشروطی و اردانہ نہ معلومہ مختص تخصیصاہ محضو سنیہ آنحضرت
اولویہ و برلسی کھنوز سنیہ نظر اللی سنیہ بی منجاوز حرکت آشنو نرو بوزی اوستہ فالسنہ قطعاً لا یوایہ و عدالت بار سالی
و رضای بافی اولیغی غیر لطفاً و عظمت اولاد وطنک بیلس و انقرفقرا ایجاہ مسکراہ و مساکر الیستی مجانا قرئت و ترریس
ایلکلمکم ایچوہ ارایہ معیشتہ کافی امتالی شملوقوللرینہ مظافانہ اولیغی حدقنہ سر معالی افس حضرت بار سالی اولیغی اوزرہ اصانہ
بیولسبلہ از کھو پتہ ضرورت و مسالمنہ وارستہ اولیغی ختمنہ کینھیک ایجاہ ابرہ محملہ امر و حالہ بیولسلی صحتی کمال تغیر
نیاز و استوام ایلرم اولیغی امر و فرمانہ و کرم بیایانہ حضرت مریم الکریمہ فی جمود سنیہ

ایچوہ سنیہ
مریم الکریمہ
مکتبہ
ایچوہ سنیہ
ایچوہ سنیہ
ایچوہ سنیہ

MF_MKT_01070_00071_003 Bursa'da Hançerli İbtidâîyesi Muallimi Fahreddin Efendi'nin Maaşına Zam Yapılmasıyla İlgili Belge Örneği.

II. FOTOĞRAFLAR

Hançerli Medresesi'nin güney cephesi ve girişi.

Hançerli Medresesi'nin güney batı cephesi.

Hançerli Medresesi'nin Batı Cephesi.

Hançerli Medresesi'nin Kuzey Cephesi.

Hançerli Medresesi'nin Doğu Cephesi.

Hançerli Medresesi'nin içi fotoğraf kuzey yönünden güney yönüne doğru çekilmiştir.

Hançerli Medresesi'nin iç kısmı dershanenin giriş kapısı.

Hançerli Medresesi'nin dershanesi.

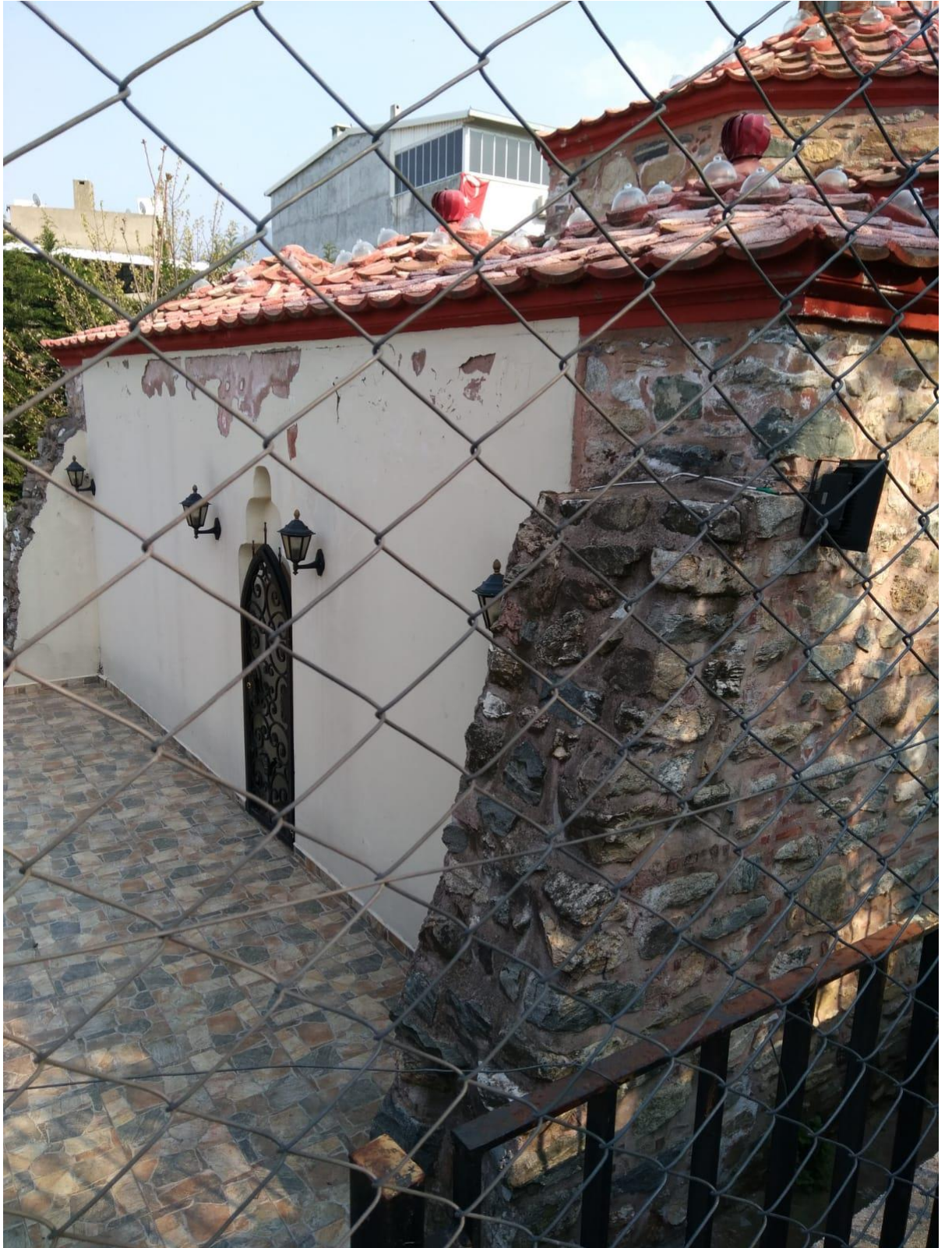

Hançerli Hamamı'nın Güney Cephesi.

Hançerli Hamamı'nın Batı Cephesi.

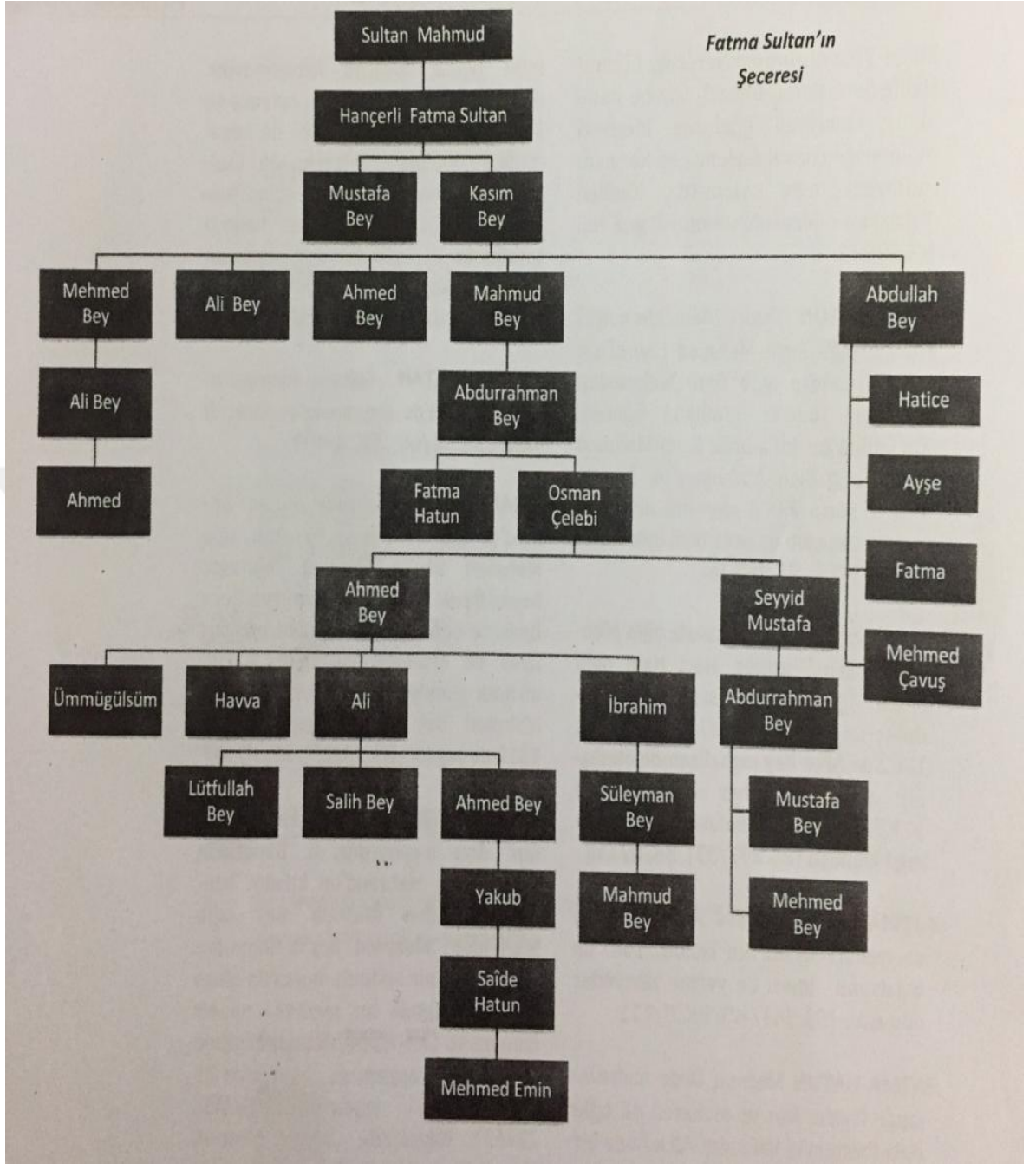
Hançerli Hamamı'nın Kuzey Cehesi.

Çekirge Hamamı. Bu fotoğraf www.kulturportali.gov.tr adresinden alınmıştır.

Kükürtlü Hamamı. Bu fotoğraf www.yenikaplica.com.tr adresinden alınmıştır.

Fatma Sultan'ın Şeceresi (Kamil KEPECİOĞLU'nun Bursa Kütüğü isimli eserinden alınmıştır.)